

**EETTISESTI KESTÄVÄ SOSIAALITYÖ
SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KOKEMANA**

Fenomenologinen tutkimus

VEERA VIITANEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu –tutkielma
Huhtikuu 2011

TAMPEREEN YLIOPISTO
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

VIITANEN, VEERA: Eettisesti kestävä sosiaalityö sosiaalityöntekijöiden kokemana
Pro gradu –tutkielma, 70 s., 4 liites.
Sosiaalityö
Ohjaaja: Kyösti Raunio
Huhtikuu 2011

Tutkielman tutkimuskohde on sosiaalityön etiikka, joka on kansainvälisesti arvostettu ja Suomessa nouseva sosiaalityön tutkimuksen alue. Tutkielma on empiirinen ammattietiikkatutkimus ja sen metodologinen viitekehys on fenomenologia eli tutkimustehtävänä on ymmärtää ja kuvata tutkittavien ihmisten kokemuksia ja heidän kokemuksilleen antamia merkityksiä.

Tutkimuskysymys on, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat eettisesti kestäväälle sosiaalityölle. Tutkimusasetelmassa on muodostettu aiempien sosiaalityön etiikkaa käsittelevien tutkimusten avulla oletuksia siitä, mitkä tekijät vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin työskennellä kokemuksensa mukaan eettisesti vahvemmin tai heikommin. Oletusten mukaan sosiaalityöntekijällä käytettävissä olevat sosiaalityön taloudelliset resurssit, työaika, työpaikan sosiaaliset olosuhteet ja sosiaalityöntekijän persoona vaikuttavat sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiin työskennellä eettisesti kestävästi.

Tutkielman aineisto on kerätty fenomenologisten haastattelujen avulla. Haastateltuja sosiaalityöntekijöitä oli kymmenen ja he työskentelivät aikuissosiaalityön tehtävissä kuudessa keskisuudessa kunnassa. Haastatteluaineisto analysoitiin fenomenologisen metodologian mukaisesti tutkielmaa varten itse kehitetyn yksinkertaisen analyysimenetelmän avulla. Menetelmässä aineisto kirjoitettiin ensin uudelleen tutkijan kielelle tutkijan tulkintojen ja esiyymmärryksen kyseenalaistamisen mahdollistamiseksi. Tämän jälkeen aineistosta tyypiteltiin kriittisesti reflektoiden esiin sosiaalityöntekijöiden eettisesti kestäväälle sosiaalityölle antamat merkitykset.

Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijät antavat eettisesti kestäväälle sosiaalityölle neljänlaisia merkityksiä. Eettisesti kestävässä sosiaalityössä asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja sosiaalityön kontrollitehtävän välinen suhde on oikeanlainen, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen kohtaaminen on inhimillinen ja aito, sosiaalityötä leimaa ihmisarvon menettämättömyyden ajatus ja sosiaalityö on ammattitaitoista. Tutkimustulokset tuottivat Suomessa uutta tietoa siitä, millainen sosiaalityö määrittyy eettisesti kestäväksi sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Osa tutkimustuloksista myötäilee suomalaisen sosiaalialan ammattieettisen ohjeiston kuvaa sosiaalityön etiikasta ja osa tuloksista täydentää sitä.

Avainsanat: sosiaalityön etiikka, ammattietiikka, aikuissosiaalityö, fenomenologia

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

VIITANEN, VEERA: Social workers' experiences of ethical social work
Master's thesis, 70 pages, 4 appendix pages
Social work
Supervisor: Kyösti Raunio
April 2011

The topic of this master's thesis is social work ethics. The thesis is an empirical research of professional ethics. Using the methodology of phenomenology, the thesis aims at understanding and describing experiences of the studied people.

How social workers experience ethical social work, is the research question in this thesis. The term experience is understood in a broader sense in a phenomenological study than in the everyday life. An individual's experience of ethical social work means their relationship with social work ethics or their understanding of it. Assumptions on what makes it possible or impossible to work ethically in social work have been made in this thesis using the findings from previous studies of social work ethics. The assumptions were that resources, time limits, social relationships in a work place and the personality of the social worker affect the social workers' possibilities to work in a way they experience ethical.

The research data of this qualitative research was collected using phenomenological interviews. The social workers that were interviewed, worked with adult clients in six Finnish middle size (10,000 to 30,000 inhabitants) municipalities. The data was analyzed using a simple method that was developed only for this research which is a typical approach in phenomenological studies. The method consisted of first re-writing the qualitative data in "the researcher's language". This is considered as being the precondition for the researcher's ability to understand and interpret the data as neutrally as possible in the phenomenological research tradition. After being re-written, the data was coded using critical reflection in order to find the social workers' phenomenological experiences of ethical social work.

There were four study findings in this research. According to the findings the social workers experience that in ethical social work the relationship between the clients's right to autonomy and the controlling function of social work is correct. Moreover social workers and clients face each other in a human and honest way, social work reflects the intrinsic value of human dignity and social work is professional. Some of the findings are comparable with the official standard for Finnish social work ethics but the research also suggested areas for its expansion.

Key words: social work ethics, professional ethics, Finnish communal social work, phenomenology

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 SOSIAALITYÖN ETIIKKA TUTKIMUSKOHTENA	3
2.1 Etiikka, moraalit ja ammattietiikka	3
2.2 Ammattietiikan asema sosiaalityössä	4
2.2.1 Etiikan suhde tietoon	4
2.2.2 Etiikan suhde lainsäädäntöön	5
2.3 Teoreettiset lähestymistavat sosiaalityön etiikkaan	7
2.4 Sosiaalityön ammattieettinen ohjeisto	8
2.5 Etiikan valvonta sosiaalityössä	10
3 AIEMMAT TUTKIMUKSET	12
3.1 Kohti etiikan empiiristä tutkimusta	12
3.2 Eettisyyden esteet yhteisenä tekijänä	12
4 FENOMENOLOGIA	16
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	18
5.1 Tutkimustehtävä	18
5.2 Aineiston keruu	18
5.2.1 Fenomenologiset haastattelut	18
5.2.2 Haastateltavat	20
5.2.3 Haastattelujen kulku	21
5.2.4 Aineiston litterointi	23
5.3 Aineiston analyysi	24
5.4 Aineiston keruun ja analyysin kriittinen tarkastelu	27
5.4.1 Puhuivatko haastateltavat sosiaalityön etiikasta?	27
5.4.2 Kysymysten sisältämien oletusten kyseenalaistaminen haastattelussa	29
5.5 Tutkimuseettiset kysymykset	32
6 TUTKIMUSTULOKSET	34
6.1 Itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän oikeanlainen suhde	34
6.1.1 Korostuva itsemääräämisoikeus	34
6.1.2 Tasapainoilu itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän välillä	37
6.1.3 Korostuva kontrollitehtävä	39
6.1.4 Sosiaaliohjaaja jatkumolla	41
6.1.5 Kotikäynnit jatkumolla	44
6.2 Inhimillinen kohtaaminen	45
6.2.1 Byrokraattisuus inhimillisen kohtaamisen haasteena	45
6.2.2 Kohtaaminen tärkeintä	47
6.3 Ihmisarvon menettämättömyys	48
6.3.1 Teoista riippumaton ihmisarvo	48
6.3.2 Sosiaalityön turvaverkon aukottomuuden tavoite	50
6.4 Sosiaalityön ammattitaitoisuus	53
6.4.1 Sosiaalityön menetelmät	53
6.4.2 Enemmän yhteistyötä	55

6.4.3 Sosiaalityön ylittävä ammattitaito	57
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	61
LÄHTEET	65
LIITTEET	71
LIITE 1: Haastateltavien esimiehille lähetetty haastattelupyyntö	71
LIITE 2: Haastateltaville lähetetty haastattelupyyntö	72
LIITE 3: Tiivistelmä tutkimussuunnitelmasta	73

1 JOHDANTO

Tutkielmani aihe on sosiaalityön etiikka kunnan aikuissosiaalityössä. Etiikkaa pidetään sosiaalityössä tärkeänä ammatillisena ulottuvuutena. On jopa sanottu, että etiikka on sosiaalityössä tietoa perustavampi elementti (ks. Raunio 2009, 83). Sosiaalityön etiikkaa tutkittiin Suomessa 2000-luvun alkuun asti yllättävän vähän (esim. Kotiranta & Mäntysaari 2008, 316; Ylinen 2008, 111), mutta tilanne on muuttunut viime vuosina. Esimerkiksi Sosiaalityön tutkimuksen seuran uusi vuosikirja (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011) koostuu sosiaalityön etiikkaa käsittelevistä artikkeleista ja tunnetun sosiaalialan ammattilehden Sosiaalityön teema oli etiikka numerossa 10/2009. Kansainvälisessä sosiaalityön tieteellisessä keskustelussa etiikkaa on käsitelty paljon, mutta sielläkin etiikasta on keskusteltu empiirisen tutkimuksen näkökulmasta vasta viimeisten kymmenen vuoden aikana. Sosiaalityön etiikan tutkijan Sarah Banksin (2006, xii) mukaan sosiaalityössä on 2000-luvulla meneillään ”etiikkabuumi”.

Sosiaalityön sisäisen tieteellisen keskustelun lisäksi sosiaalityön eettisiä kysymyksiä käsitellään julkisessa keskustelussa. Esimerkiksi vuoden 2010 lopussa Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä julkaistut tutkimustulokset (Blomberg ym. 2010) suomalaisten sosiaalityöntekijöiden mielipiteistä köyhyyden syistä herättivät vilkasta keskustelua sekä valtakunnallisissa päivälehdissä että iltapäivälehdissä. Tutkimustulosten mukaan suomalaiset sosiaalityöntekijät syyttävät köyhyydestä asiakkaita itseään enemmän kuin muut pohjoismaalaiset sosiaalityöntekijät.

Aikuissosiaalityöstä on tullut 2000-luvulla sosiaalityössä erityinen kehittämisen kohde. Kunnallisia sosiaalipalveluja on alettu organisoida usein niin sanotun elämänkaarimallin mukaisesti ja lastensuojelun ja gerontologisen sosiaalityön kehittyttyä nopeasti 1990-luvulta lähtien, elämänkaareissa näiden väliin jäävä aikuissosiaalityö on nyt sosiaalityössä erityisen kiinnostuksen kohteena. (Jokinen & Juhila 2008, 7; Väisänen & Hämäläinen 2008, 6.) Tarkastelen tutkielmassani sosiaalityön etiikkaa ajankohtaisesti aikuissosiaalityön piirissä.

Tutkielmassani sosiaalityön etiikka tarkoittaa kannanottoja siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla. Etiikka on tiedon kanssa rinnakkainen ilmiö, ja sosiaalityön oikeudellinen sääntely sisältyy sosiaalityön etiikkaan eli se on yksi eettisten kannanottojen ryhmä. Tutkielmassa kuvataan sosiaalityön etiikkaa aikuissosiaalityöntekijöiden kokemusten näkökulmasta. Tutkimuskysymys on, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat eettisesti kestäväälle sosiaalityölle.

Määrittelen tutkielmani toisessa pääluvussa etiikan ja ammattietiikan käsitteet sekä pohdin sosiaalityön ammattietiikalle ominaisia erityisiä piirteitä. Kolmannessa pääluvussa paikannan tutkielmani

aiempien sosiaalityön etiikkaa koskevien tutkimusten kentässä. Neljännessä pääluvussa esittelen tutkimuksen metodologisen viitekehyksen fenomenologian ja viidennessä pääluvussa tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät metodiset valinnat. Viidennessä pääluvussa tarkastelen myös oman tutkimukseni eettisiä kysymyksiä. Tutkimustulokset esittelen kuudennessa pääluvussa ja tutkielmani päättyy tutkimustulosten yhteenvetoon ja johtopäätöksiin.

2 SOSIAALITYÖN ETIIKKA TUTKIMUSKOHTEENA

2.1 Etiikka, moraalit ja ammattietiikka

Etiikan ja moraalin määritelmät vaihtelevat eri lähteiden välillä. Sosiaalityön etiikkaan erikoistuneen tutkijan Sarah Banksin (2006, 4-5) mukaan moraalit tarkoittaa hyvään, pahaan, oikeaan ja väärään kantaa ottavien käytössääntöjen ja käytäntöjen järjestelmää. Moraalifilosofia tutkii moraalit, moraalitit ongelmia ja moraalitit päätöksentekoa, ja etiikan käsitettä käytetään sekä moraalitit monikkona että moraalifilosofian synonyyminä. Etiikan tarkka merkitys riippuu moraalifilosofian lajista ja siitä, tarkoitetaanko moraalitit kyseisessä yhteydessä ensisijaisesti moraalitit tapoja, sääntöjä, periaatteita, luonteenpiirteitä vai jotain muuta. Filosofit Juhani Pietarinen ja Seppo Poutanen (2005, 12) kuvaavat moraalitit yhteisössä vallitsevien oikeaan ja väärään kantaa ottavien sääntöjen kokonaisuudeksi tai käsityksiksi hyvästä, pahasta, oikeuksista, velvollisuuksista, oikeasta ja väärästä. He määrittelevät etiikan tieteenalaksi, joka tutkii moraalitit. Ruotsalainen sosiaalityön tutkija Erik Blennberger (2005, 20) ei erottele etiikkaa ja moraalitit toisistaan, ja hän käyttää etiikan käsitettä sekä moraalitit että moraalifilosofian merkityksessä. Blennbergerin mukaan moraalifilosofia analysoi eettisiä ja moraalitit ongelmia, käsitteitä ja teorioita ja kehittää eettisiä teorioita. Esimerkiksi ihmisen arvoa ja oikeudenmukaisuutta käsitteleviä teorioita Blennberger kutsuu moraalifilosofisiksi, moraalitiksi tai eettisiksi. Tilannekohtaiset käsitykset muun muassa tavoiteltavista luonteenpiirteistä tai velvollisuuksista ovat vain moraalitit tai eettisiä.

Ammattietiikka tarkastelee kysymyksiä siitä, miten ammatilliset toimivat ja miten heidän tulisi toimia (Juujärvi ym. 2007, 7). Ammattieettiset kysymykset eroavat muista eettisistä kysymyksistä vain siinä, että ne koskevat ammatillisten tekojen eettisyyttä (Räikkä 1995, 14). Teoreettisen etiikan ajatellaan kehittävän eettisiä työkaluja, joiden avulla ammatillisen toiminnan arjen eettisesti ongelmallisia kysymyksiä voidaan tarkastella (Airaksinen & Friman 2008, 27).

Timo Airaksisen ja Mervi Frimanin (2008, 27-28) mukaan ammattietiikan tehtävä on arvioida työkäytäntöjä, pureutua työn ongelmiin ja kehittää parempaa arkipäivän toimintaa työhön. Ammattietiikka on lisäksi valistavaa, sillä se opettaa ammatissa toimivaa henkilöä kehittämään toimintaansa ja tulemaan paremmaksi ammatilliseksi. Ammattietiikan tehtävänä ei ole arvioida ja tuomita vaan antaa yksilöille mahdollisuus parantaa omaa työtään niin, että työstä pystyy ottamaan täyden vastuun. Juha Räikän (1995, 17) mukaan ammattietiikka auttaa ammatillista eettisessä harkinnassa ja kertoo ammatillaiselle, mikä hänen ammatinsa tarkoitus on. Lisäksi ammattietiikkaa käytetään

argumenttina ammattikuntien välisessä kilpailussa ammatin oikeutuksesta, palkoista ja muista eduista.

Ammattietiikan näkyvimmit piirteet ovat useimmilla aloilla kirjallinen virallinen eettinen ohjeisto ja mahdollinen ohjeiston noudattamista valvova ammattikunnan sisäinen eettinen toimielin (esim. Rääkkö 1995, 17). Suomessa sosiaalityöntekijöillä ei ole käytössä omaa sosiaalityön eettistä ohjeistoa vaan sosiaalityöntekijöitä sitoo sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestön Talentian laatima sosiaalialan yhteinen eettinen ohjeisto. Se kuitenkin pohjautuu kansainväliseen sosiaalityön eettiseen ohjeistoon (esim. Raunio 2009, 91). Sosiaalityön etiikalla on joitain muiden alojen ammattietiikoista keskeisesti poikkeavia piirteitä. Esittelen näitä piirteitä seuraavissa alaluvuissa.

2.2 Ammattietiikan asema sosiaalityössä

2.2.1 Etiikan suhde tietoon

Tieto, lainsäädäntö ja etiikka ohjaavat kaikkien ammattialojen toimintaa. Sosiaalityössä ammattietiikalla on poikkeuksellinen asema suhteessa tietoon ja lainsäädäntöön. Tiedon ja etiikan välinen suhde on ytimeltään se, että tieto vastaa kysymykseen, millainen maailma on, ja etiikka kysymykseen, millainen maailman pitäisi olla (esim. Gensler 2011, 2-3). Tieto kertoo, minkä hoitomuodon keinoin lääkärin potilas paranee, millä opetusmenetelmällä opettajan oppilas oppii ja millä interventiokeinoilla sosiaalityön tavoitteet saavutetaan. Etiikka sen sijaan kertoo, pitääkö lääkärin parantaa potilas, pitääkö opettajan opettaa ja mitkä ovat sosiaalityön tavoitteet. Etiikka ei rajoitu vain esimerkiksi sosiaalityön ammattieettisten periaatteiden listaan. Kaikki väitteet ja näkemykset siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla, ovat sosiaalityön etiikkaa. (Vrt. emt.)

Sosiaalityössä eettisiä väitteitä esittävät ja perustelevat monet tahot. Muun muassa lainsäätäjät, muut poliitikot valtion ja kunnan tasolla, äänestäjät, sosiaalityön asiakkaat, sosiaalityön mahdolliset asiakkaat, yksittäiset sosiaalityöntekijät, organisaatiot, joissa sosiaalityöntekijät työskentelevät, sosiaalityön ammattiyhteisö, sosiaalityön tiedeyhteisö, sosiaalipoliitikot ja media esittävät yhteiskunnassa väitteitä siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla. Kaikki väitteitä esittävät tahot vaikuttavat sosiaalityön todellisuuteen osaltaan, osa voimakkaammin ja osa heikommin. Mitään tai minkään tahon esittämiä väitteitä ei voida osoittaa muita väitteitä oikeammiksi tai vääremmiksi.

Eettisten väitteiden perusteluja voidaan arvioida ja eettisiin kysymyksiin kantaa ottavien käytäntöjen seurauksia voidaan eritellä. On mahdollista esimerkiksi osoittaa empiirisesti, että toimeentulokijärjestelmän olemassaolo edistää yhteiskuntarauhaa. Ei voida kuitenkaan osoittaa todeksi väitettä,

että jokaiselle on taattava yhteiskunnassa toimeentulo. Ei voida tietää, pitäisikö maailman olla sellainen paikka, jossa yhteisö takaa jokaiselle jäsenelleen riittävän toimeentulon. Asiasta voidaan esittää vain eettisiä väitteitä. Kuten jo kuuluisa David Hume'n giljotiini osoitti, siitä, millainen maailma on, ei voida päätellä, millainen sen pitäisi olla (esim. Sober 1995, 252-262).

Eettiset kannanotot ohjaavat kaikkien ammattialojen toimintaa. Vaikka jokin ala väittäisi toimivansa esimerkiksi vain näyttöön perustuvan tiedon pohjalta, alaa ohjaavat aina myös eettiset kannanotot ainakin siitä, mitä ammattilaisten tiedon tarjoamien keinojen avulla pitää tehdä. Sosiaalityössä etiikan sanotaan ohjaavan työtä muihin ammattialoihin verrattuna poikkeuksellisen paljon suhteessa tietoon. Ilmari Rostilan (2001, 23-25) mukaan etiikan tiedostaminen ja eettinen vastuun otto ovat ammatillisen sosiaalityön tärkein lähtökohta. Satu Ylisen (2008, 52, 59) mukaan arvoilla on tärkeä merkitys sosiaalityön tiedon muodostumisessa, ja olennainen osa sosiaalityön asiantuntijuutta on eettinen asiantuntijuus. Cynthia Bismanin (2004, 109) mielestä sosiaalityön ydin on eettinen, ja sosiaalityössä on viimeisen vuosikymmenen aikana alettu korostaa tietoa jopa liikaa etiikan ja arvojen huomioimisen kustannuksella. Kyösti Raunion (2009, 89) mukaan arvoihin suhtaudutaan sosiaalityössä tiukemmin kuin tietoon, koska sosiaalityössä on osin hyväksytty postmoderni ajatus tiedon kyseenalaistamisen mahdollisuudesta, mutta arvojen kyseenalaistaminen on yhä tabu. Arvojen mukaan toimiminen ei ole sosiaalityössä käytännössä aina itsestään selvää, mutta arvot ovat periaatteellisesti merkittävällä tavalla itsestäänselvyys.

2.2.2 Etiikan suhde lainsäädäntöön

Vaikka etiikalla ajatellaan olevan sosiaalityössä moniin aloihin verrattuna poikkeuksellisen vahva asema suhteessa tietoon, suhteessa lainsäädäntöön etiikalla on alalla poikkeuksellisen heikko asema. Tämä on paradoksaalista, sillä oikeudellinen sääntely kuuluu itse asiassa etiikan ilmiön sisälle. Oikeudellinen sääntely vastaa kysymykseen, miten ihmisten pitää toimia, ei kysymykseen, miten ihmiset toimivat.

Monella alalla ammattietiikka määrittää siten, että oikeudellinen sääntely määrittelee ammatillisen toiminnan minimin ja ammattietiikka tarkoittaa oikeudellista sääntelyä (esim. Lindqvist 2005, 19; Mäntylä 2008, 9-14; Vuortama & Kerosuo 2004, 113). Esimerkiksi journalismissa ajatellaan, että ammattikunnan eettinen itsesääntely mahdollistaa ammattikuntaa koskevan oikeudellisen sääntelyn väljyyden. Eettinen itsesääntely tarkoittaa sitä, että ammattikunta pitää itsenäisesti yllä eettistä ohjeistoa ja valvoo ammatinharjoittajien toiminnan eettisyyttä (Mäntylä 2008, 11-12). Jorma Mäntylän (emt., 9-14, 22) arvion mukaan valtiovalta ei koe tarvetta rajoittaa median toimintaa oikeus-

teitse, koska journalismi rajoittaa omaa toimimistaan vapaaehtoisesti ammattietiikan nimissä. Mäntylän mukaan keskustelut oikeudellisesta puuttumisesta esimerkiksi sähköpostimainontaan osoittavat, että valtiovalta sääntelisi median toimintaa oikeudellisesti tarkemmin, jos eettinen itsesääntelymekanismi ei toimisi hyvin. Sähköpostimainontaan on alettu puuttua monissa maissa oikeudellisesti, koska median itsesääntely ei ole pystynyt ehkäisemään tehokkaasti mainospostien aiheuttamia merkittäviä haittoja, kuten tietoverkkojen hidastumista ja tärkeiden viestien katoamista.

Lääketieteessä taas ajatellaan, että lääkärin ammattiin kuuluu olennaisena osana niin sanottu kliininen autonomia eli lääkärinkunnan oikeus määrittää itse tehtävänsä ja noudattaa etiikkaansa (Äärimaa 2005, 14). Lainsäädännön nähdään pikemminkin seuraavan lääkärin ammattikunnan määrittelemää etiikkaa viiveellä perässä kuin osoittavan lääkäreille ammatillisen toiminnan vähimmäisvaatimukset. Lääkärin ammattikunta haluaa pidättää itsellään oikeuden määrittää lääkäreitä ohjaavat säännöt. Tämän tarkoituksena on toisaalta se, että näin lääkäri ei voi joutua toimimaan lääketieteen näkökulmasta epäeettisesti lainsäädännön hitaan kehityksen takia. Toisaalta ammattikunnan sisäinen toiminnan sääntely nähdään alalla ongelmattomampana kuin poliittinen oikeudellinen sääntely. (Gyllig & Lötjönen 2005, 33-35; Pelkonen 2000, 52-53.) Lääkärin etiikan asema suhteessa lakiin on vahvistunut Nürnbergin oikeudenkäynnin tuomioiden jälkeen. Oikeudenkäynneissä tuomittiin lääkäreitä, jotka olivat toimineet 30- ja 40-lukujen Saksassa sillä hetkellä voimassa olleiden lakien mukaisesti, mutta lääkärin etiikan ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen vastaisesti. Maailman lääkäriliiton kannanoton mukaan lääkärin on lain ja etiikan ristiriitatilanteessa noudatettava lain sijaan etiikkaansa, jotta vastaavat tilanteet voitaisiin välttää vastaisuudessa. (Äärimaa 2005, 13-14.)

Toisin kuin esimerkiksi journalismissa ja lääketieteessä, sosiaalityössä alan omaa ammattietiikka ei hahmoteta selkeästi laista erillisenä ilmiönä (esim. Hämäläinen 2011, 48). Suomalaisessa sosiaalialan eettisessä ohjeistossa (Talentia 2005) eettisiä sääntöjä perustellaan lainsäädännöllä (esim. sivuilla 7-9, 14 ja 17). Tämä olisi mahdoton ajatus journalismin tai lääketieteen etiikoissa. Sarah Banksin (2006, 11-12) mukaan oikeudellista ja eettistä harkintaa ei voi erottaa sosiaalityössä toisistaan. Laki, lain tulkinta tai tieto eivät voi olla arvovapaita. Laki heijastaa arvoja ja sosiaalityön oikeudellisetkin päätökset sisältävät eettistä, poliittista ja teknistä harkintaa. Arvot vaikuttavat lain tulkintaan. Sosiaalityön käytännön tasolla puhutaan paljon siitä, että sosiaalityön oikeudellinen sääntely ja ammattietiikka joutuvat arjessa jatkuvasti ristiriitaan. Sosiaalityössä ei lääketieteen tavoin ohjata ammatillaisia noudattamaan ristiriitatilanteessa etiikkaa vaan sosiaalityöntekijä ohjataan etsimään konsultaatioapua tilanteen ratkaisemiseksi. (Dickson 2009, 267.)

2.3 Teoreettiset lähestymistavat sosiaalityön etiikkaan

Sosiaalityön alalla on siis erityinen suhde ammattietiikkaan. Ehkä osittain tästä syystä sosiaalityön etiikassa on alettu viimeisten kymmenen vuoden aikana keskustella paljon siitä, voidaanko sosiaalityön etiikka ymmärtää perinteisten ammattietikkojen tavoin periaatelähtöisestä näkökulmasta. Siinä ammattietiikka tarkoittaa eettisten periaatteiden ja ohjeiden kokonaisuutta ja niiden soveltamista käytäntöön. Periaatelähtöisen etiikan ohjeistot ovat usein joko velvollisuuseettisiä tai utilitaristisia. (Banks 2006, 34-36.) Velvollisuuseettisten periaatteiden mukaan eettiset periaatteet ja säännöt ovat itsessään oikeita tai vääriä, hyviä tai huonoja eikä niitä saa rikkoa hyvinä pidettyjen seurausten vuoksi. (Esim. Raunio 2009, 115.) Utilitarististen periaatteiden mukaan oikea teko on se, joka tuottaa eniten hyvää suhteessa pahaan. Hyvä ymmärretään utilitarismin eri alalajeissa joko esimerkiksi subjektiivisena onnellisuutena tai laajempänä hyvänä. (Banks 2006, 34-36.)

Periaatepohjaisia etiikan suuntauksia on kritisoitu sosiaalityössä erityisesti siitä, että niissä nähdään eettinen päätöksenteko liian rationaalisenä ja puolueettomana, ja periaatteet nähdään vääristyneen universaaleina (Banks 2006, 54). Caroline Reidin ym. (2010) mukaan eettinen ohjeisto ei voi tarjota sosiaalityöntekijälle vastauksia käytännön eettisiin kysymyksiin muun muassa siksi, että se ei määrittele eettisten periaatteiden hierarkiaa. Jos periaatteet ovat ristiriidassa keskenään, sosiaalityöntekijä ei tiedä, miten toimia. Paul Adamsin (2009) mukaan periaatepohjaiset etiikat ovat epäkäytännöllisiä ja joustamattomia ohjeistoja, joissa käskyjen oikeutuksia ei ole perusteltu. Banksin (2006, 54) mukaan eettiset ohjeistot jättävät huomiotta sellaisia tärkeitä moraalisen elämän ja päätöksenteon piirteitä, kuten toimijan motiivit ja tunteet, kontekstin ja ihmisten väliset tilannekohtaiset suhteet.

Yksi vastaus kritiikkiin on ollut toimija- ja suhdepohjaisten eettisten näkökulmien suosion nousu. Tällaisia ovat erityisesti hyve-etiikka, hoivan etiikka ja postimodernit etiikan suuntauksukset (emt.). Adamsin (2009) mukaan hyveet, ymmärrettynä positiivisina ja pysyvinä luonteenpiirteinä, yltyvät sääntöjä paremmin siihen, mikä on ammattikäytännössä keskeistä. Adamsin hyve-etiikassa toimintaohjeiden etsiminen hyveistä ei ole mysteeri vaan jokapäiväinen käytännöllinen mahdollisuus. Jos haluaa toimia rehellisesti, hyve-eetikko voi etsiä käsiinsä henkilön, jonka tietää olevan rehellinen. Toimiakseen nuhteettomasti, ei tarvitse olla itse nuhteeton. Riittää, kun tunnistaa nuhteettoman ystävän tai kollegan, ja pyytää häneltä ongelmassa apua. Hyve-eetikoilla on käytössään ”rikas ihmis-sanakirja”, ei vain muutama perusperiaate. Hyve-etiikan soveltamista sosiaalityössä ovat pohtineet myös muun muassa Graham McBeath ja Stephen Webb (2002) sekä Chris Clark (2006).

Hoivan etiikkaa on kuvattu feministiseksi näkökulmaksi hyve-etiikkaan. Perinteisesti maskuliinimpien hyveiden kuten oikeudenmukaisuuden, rohkeuden ja rehellisyyden sijaan hoivan etiikka korostaa toisten auttamista ja emotionaalista vastaanottavuutta ihmissuhteissa. Hoivaa korostetaan yleensä hoivaajan ja hoivattavan välisen suhteen piirteinä, ei hoivaajan yksilöllisenä ominaisuutena. Hoivan etiikkaa on kritisoitu kapea-alaisuudesta, liiallisesta keskittymisestä vain hoivan piirteisiin asiakassuhteissa ja vaarasta hoivan muuttumisesta hoivattavalle dominoivaksi ja tukahduttavaksi. (Banks 2006, 58-62.)

Postmodernin etiikan näkökulmat painottavat etiikan tilannekohtaisuutta ja paikallisuutta. Suuntauksissa hylätään lopullisesti eettisten periaatteiden etsiminen. Konstruktionalismissa ja sen sävyttämissä eettisissä suuntauksissa todellisuuden nähdään rakentuvan kielessä ja ajattelutavoissa, ja todellisuutta ei huomioida riippumattomana subjektista. Eettisestä oikeasta ja väärästä saadaan tällöin tietoa tutkimalla käytäntöjä eli sitä, miten esimerkiksi sosiaalityöntekijät, asiakkaat tai poliitikot toimivat käytännössä. (Banks 2006, 63-65.)

2.4 Sosiaalityön ammattieettinen ohjeisto

Sosiaalityön etiikan piirissä esiintyy siis kantoja, joiden mukaan sosiaalityössä ammattietiikan ilmiötä ei voida puristaa kapean eettisen ohjeiston ja sen soveltamisen määritelmän sisälle. Sosiaalityössä on kuitenkin käytössä kansallisia ja kansainvälisiä ammattieettisiä ohjeistoja. Suomessa sosiaalityöntekijät ovat sitoutuneet sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestön Talentian laatimaan sosiaalialan yhteiseen eettiseen ohjeistoon. Sosiaalityön kansainvälistä eettistä ohjeistoa hallinnoi sosiaalityön kansainvälinen liitto International Federation of Social Workers (IFSW).

Frederic Reamerin ja Steven Shardlown (2009) mukaan eettisellä ohjeistolla on monia tehtäviä sosiaalityön alalla. Eettinen ohjeisto tarjoaa ammattialan ulkopuolisille ihmisille tietoa ammattilaisten tarjoamien palvelujen laadusta, ohjaa ammatilaisia hyväksyttävään käytökseen työssä ja tarjoaa mittapuun, jonka perusteella ammattikunnan jäseniä voidaan tarvittaessa sulkea ammatin ulkopuolelle sopimattoman käytöksen takia. Vastaavasti B. Gertin, C. Culverin ja K. Clouserin (2006, ref. Reid ym. 2010) mukaan ohjeiston tehtäviä ovat luoda ammattilaisten keskuuteen ilmapiiri, jossa eettinen toiminta on normi, sekä toimia eettisyyden ohjeena tai muistutuksena siitä käytännön työssä. Ohjeisto on myös etiikan opetuksen väline ja kollektiivinen tunnustus ammattikunnan vastuista, ja se osoittaa ammattikuntaan kuulumattomille ihmisille, että sosiaalityöntekijät suhtautuvat vakavasti toimintansa vastuullisuuteen ja ammatillisuuteen.

Sosiaalityön ammattieettisten ohjeistojen sisältöä ovat analysoineet esimerkiksi Banks ja Erik Blennberger. Banks (2006, 34-36) on todennut, että sosiaalityön eettiset periaatteet on koottu perinteisesti yhden pääperiaatteen, ihmisarvon kunnioittamisen, alle. Pääperiaate liitetään länsimaisessa kirjallisuudessa kantilaiseen velvollisuusetiikkaan, mutta se esiintyy kultaisena sääntönä myös esimerkiksi monissa uskonnoissa maailmanlaajuisesti. Banksin mukaan sosiaalityön eettisten periaatteiden listat ovat käytännössä usein sovelluksia tai mukaelmia Felix Biestekin kehittämistä seitsemästä sosiaalityön käytännön periaatteesta. Tämä on yllättävää, koska Biestek ei ensinnäkään tarkoittanut esitystään eettisiksi periaatteiksi vaan tehokkaan sosiaalityön käytännön periaatteiksi eli välineiksi tehostaa asiakkaan auttamistyötä. Toiseksi Biestekin sosiaalityön painotus oli ammatillisen sosiaalityön sijaan vapaaehtoisessa yksilötyössä. (Emt.) Biestekin lista koostui muun muassa asiakkaiden yksilöllisyyden huomioimisen, asiakkaiden tunteiden ilmaisemisen sallimisen ja hyväksymisen periaatteista (Biestek 1967).

Erik Blennberger (2005, 273-315) on analysoinut periaatepohjaisen sosiaalityön etiikan suuntauksen taustalla olevia eettisiä näkökulmia Banksia yksityiskohtaisemmin. Osaa sosiaalityön etiikan taustateorioista voi Blennbergerin mukaan yhdistellä ja osa on keskenään kilpailevia. Taustateorioita ovat ensinnäkin yhteiskuntasopimusteoriat. Hobbesin mallissa yhteiskuntasopimuksia selittää oletus, että ilman niitä elämä on vain jokaisen kamppailua jokaista vastaan. Nozickin mallissa yhteiskuntasopimukset ovat paras tapa kunnioittaa ja edistää jokaisen yksilön oikeuksien toteutumista. Rationaalisen egoismin näkökulmassa yksilön parasta tavoitellaan siitä syystä, että yksilöiden paras johtaa lopulta yhteiseen hyvään ja parhaaseen. Blennberger luettelee sosiaalityön etiikan vaihtoehtoisiksi perustaviksi näkökulmiksi myös luonnonlain teorian, loogisen rationalismin, rakkauden käskyn, kultaisen säännön ja utilitarismin. Blennberger pohtii, pitääkö ihmisarvoperiaate laskea omaksi näkökulmakseen.

Sarah Buila (2010) on verrannut tutkimuksessaan yhdysvaltalaisista sosiaalityön eettistä ohjeistoa 700 muun alan yhdysvaltaiseen eettiseen ohjeistoon. Hänen tutkimustulostensa mukaan sosiaalityön eettinen ohjeisto on poikkeuksellinen ammattieettinen ohjeisto sikäli, että vain siinä määritellään ammattikunnan eettiset velvollisuudet sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämistä ja sosiaalista aktivismia kohtaan. Vain sosiaalityöntekijöiden ohjeistossa sanotaan ekplisiittisesti, että ammattilaisten pitää ryhtyä tarvittaessa sosiaalisiin ja poliittisiin toimiin, jotta kaikilla ihmisillä olisi tasa-vertaiset mahdollisuudet hyödyntää resursseja, työllistyä, käyttää palveluja, tyydyttää inhimilliset perustarpeensa ja kehittyä täyspainoisesti. Ainoastaan sosiaalityöntekijöiden eettisessä ohjeistossa myös määritellään tarkasti haavoittuvat ja sorretut ihmisryhmät, joiden syrjintää ammattikunnalla

on velvollisuus haastaa ja vastustaa. Sosiaalityössä eettinen vastuu ulotetaan ammattitoiminnan yli yhteiskuntaan.

Suomalainen sosiaalityöntekijöitä sitova sosiaalialan yhteinen eettinen ohjeisto koostuu kahdeksasta sosiaalityön eettisestä pääperiaatteesta. Neljä periaatetta kuvaa asiakkaiden oikeuksia yksilöinä ja neljä liittyy sosiaalityön yhteiskunnalliseen tehtävään. Yksilön oikeuksia määrittävät periaatteet ovat asiakkaan itsemääräämisoikeus, osallistumisoikeus omaa elämää koskeviin päätöksiin ja toimiin, oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti ja oikeus yksityisyyteen. Yhteiskunnalliset eettiset periaatteet ovat negatiivisen syrjinnän estäminen, asiakkaiden erilaisuuden tunnustaminen, voimavarojen jakaminen tasapuolisesti sekä epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustaminen. Sosiaalialan eettisessä ohjeistossa tarkastellaan varsinaisten eettisten periaatteiden lisäksi työntekijän ja työyhteisön välistä suhdetta ja vastuunjakoja eettisessä toiminnassa, työntekijää ammattikunnan aktiivisena jäsenenä ja työntekijän omia oikeuksia ja ammattijärjestön tukea hänen työssään. (Talentia 2005.)

2.5 Etiikan valvonta sosiaalityössä

Suomessa mikään tahon ei varsinaisesti valvo sitä, että sosiaalityöntekijät noudattavat sosiaalialan eettistä ohjeistoa. Talentialla on oma ammattieettinen lautakunta, jonka tehtäviin kuuluu periaatteissa antaa lausuntoja myös yksittäisten sosiaalialan ammattihenkilöiden toiminnan eettisyydestä ja ryhtyä tarvittaessa toimenpiteisiin, jos ammattilainen rikkoo etiikkaa vastaan (Talentian verkkosivut). Käytännössä lautakunta käsittelee tällaisia tapauksia harvoin. Esimerkiksi journalismin eettinen itsesääntelyelin Julkisen sanan neuvosto on Talentian ammattieettistä lautakuntaa aktiivisempi ja näkyvämpi ammattikunnan etiikkaa valvova toimija Suomessa. Suomen valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta Etene laajeni vuonna 2009 kattamaan myös sosiaalialan etiikan. Sekään ei ole käytännössä ryhtynyt sanktioimaan sosiaalityöntekijöitä eettisen ohjeiston rikkomisesta.

Yhdysvalloissa asiakkaat ja muut tahot tekevät sosiaalityöntekijöiden toiminnan eettisyydestä aktiivisesti valituksia kansallisen sosiaalityöntekijöiden järjestön National Association of Social Workersin (NASW) eettiselle raadille. Jos raati toteaa sosiaalityöntekijän rikkoneen ohjeistoa vastaan, se määrää sosiaalityöntekijän esimerkiksi puhuteltavaksi tai voi erottaa sosiaalityöntekijän järjestöstä. Lisäksi monessa Yhdysvaltojen osavaltiossa sosiaalityöntekijän ammattinimike on luvanvarainen ja moni toimilupia valvova julkinen toimielin hyödyntää sosiaalityöntekijöiden eettistä ohjeistoa käsitellessään sosiaalityöntekijöiden toiminnasta tehtyjä valituksia. Toimielin voi määrätä eetti-

sesti väärin toimineelle sosiaalityöntekijälle rangaistukseksi esimerkiksi koeajan tai toimiluvan menettämisen. (Reamer & Shardlow 2009.)

Myös Iso-Britanniassa sosiaalityöntekijän titteli säädettiin luvanvaraiseksi vuonna 2005 ja siitä lähtien sosiaalityöntekijöiltä on edellytetty eettiseen ohjeistoon sitoutumista (emt.). Iso-Britanniassa sanktiointimahdollisuus on kuitenkin käytössä vain julkisen hallinnon eettisen ohjeiston (Code of Practice) rikkomisesta. Kansallisen sosiaalityöntekijöiden järjestön laatiman eettisen ohjeiston rikkomisesta sosiaalityöntekijöitä ei voida rangaista. (Gilbert 2009.)

Sosiaalityön tutkijat kritisoivat ulkomaalaisissa tieteellisissä lehtiartikkeleissa jonkin verran monen kansallisen sosiaalityön järjestön tehottomuutta sosiaalityön ammattietiikan valvonnassa. Tony Gilbert (2009) sanoo, että ”hampaattomuus on sosiaalityölle noloa”. Stephanie Petrie (2009) kuvaa, että toimimaton ohjeisto on ”yhtä hyödyllinen kuin suklaasta valmistettu teepannu”. Voidaan kuitenkin ajatella, että sosiaalityön ammattietiikasta ei olisi edes tarkoituksenmukaista rakentaa lain-säädäntöä muistuttavaa joustamatonta ja byrokraattista toiminnan sääntelyn mekanismeja. Jos ammattietiikka kehittyy vahvasti säännellyksi, se eroaa oikeusjärjestelmästä lopulta vain siinä, että oikeusnormit säädetään valtiossa poliittisesti ja demokraattisesti, ja ammattietiikka melko vapaasti ammattikunnan sisäisten järjestelyjen tuloksena. Suomalaisen sosiaalityön etiikan valvomattomuuteen ei tarvitse välttämättä suhtautua merkinä suomalaisen sosiaalityön eettisen itsesääntelyn kehittymättömyydestä tai huonommuudesta. Se voidaan nähdä myös sosiaalityön erityisenä piirteenä ja vahvuutena.

3 AIEMMAT TUTKIMUKSET

3.1 Kohti etiikan empiiristä tutkimusta

Etiikkaa ja ammattietiikkaa voidaan tutkia analyttisesti, normatiivisesti ja empiirisesti. Analyttisessä etiikan tutkimuksessa analysoidaan systemaattisesti moraalisten käsitysten ja moraalisääntöjen merkitystä ja luonnetta. Normatiivisessa etiikan tutkimuksessa pyritään kehittämään mahdollisimman päteviä moraalisia käsityksiä ja sääntöjä rationaalisen ja kriittisen ajattelun avulla. Empiirisessä etiikan tutkimuksessa tutkitaan esimerkiksi eettisen päätöksenteon käytäntöjä, eettistä sääntelyä tai yksilöiden ja yhteisöjen subjektiivisia käsityksiä ja kokemusta eettisistä säännöistä. (Pietarinen & Poutanen 2005, 13-14; Banks 2008, 1242.)

Sosiaalityön etiikan tutkimus painottui 2000-luvun alkuun asti pitkälti analyttiseen ja normatiiviseen etiikkaan. Etiikkaa käsittelevissä teoksissa lähinnä esiteltiin erilaisia eettisiä teorioita ja analyyseja eettisistä dilemmoista eli tilanteista, joihin on löydetävissä vain eettisesti enemmän tai vähemmän huonoja ratkaisuja. (Banks 2008, 1242.) 2000-lukua lähestyttäessä alettiin keskustella erityisesti edellisessä luvussa esiteltyjen periaate- ja toimijälähtöisten eettisten teorioiden paremmuudesta sosiaalityön etiikassa. Tätä keskustelua käydään edelleen.

2000-luvulla keskusteluun sosiaalityön etiikasta tulivat mukaan empiiriset tutkimukset sosiaalityön arjesta ja sosiaalityöntekijöiden eettisistä näkemyksistä, asenteista ja toiminnasta. (Banks 2008, 1241; Juhila & Raitakari 2010, 57-58.) Nyt 2010-luvulla sosiaalityön etiikan empiiristen tutkimusten kenttä on vielä nuori ja hajanainen.

3.2 Eettisyyden esteet yhteisenä tekijänä

Oma tutkielmani on empiirinen etiikkatutkimus. Sosiaalityön etiikkaa käsittelevien erilaisten ja eri maissa tehtyjen empiiristen tutkimusten tutkimustuloksia leimaa yksi tutkielmani kannalta olennainen yhteinen piirre. Tutkimuksissa tuodaan esiin eettisesti kestävän sosiaalityön tekemisen esteitä. Näin tehdään usein siitä huolimatta, että tutkimuksen kohde on varsinaisesti jokin muu, esimerkiksi eettisesti kestävän sosiaalityön sisältö.

Esimerkiksi kun Amy Rossiterin (2000) tutkimusryhmä pyysi haastattelemiaan sosiaalityöntekijöitä kuvaamaan sosiaalityön etiikan piirteitä, nämä puhuivatkin heille työpaikan sosiaalisista suhteista. Haastateltavien mielestä ihanteellinen tapa ratkaista työssä eettisiä dilemmoja olisi dialogi. Sosiaalityöntekijät toivoivat voivansa eettisesti vaikeassa tilanteessa hakeutua keskustelemaan luotettavan

kollegan tai esimiehen kanssa. Keskustelu auttaisi sosiaalityöntekijöitä löytämään tilanteessa uusia näkökulmia, punnitsemaan vaihtoehtoja, näkemään ennalta seurauksia ja päättämään toimintatapoja. Tällainen keskustelu edellytti sosiaalityöntekijöiden mukaan turvallisia ihmissuhteita ja sosiaalisia konteksteja. Sosiaalityön toimipisteen todellisuus oli kuitenkin sosiaalityöntekijöiden kuvauksen mukaan kaukana ihannetilanteesta. Jatkuvat taloudelliset leikkaukset rasittivat toimipisteen toimintaa, johto käytti hierarkkista johtamistyyliä, johtoportaan työskennteli suhteettoman paljon miehiä, työntekijät kokivat, että heidän ammatilliset näkökulmansa jätettiin päätöksenteossa huomiotta ja työntekijät joutuivat jatkuvasti pelkäämään työpaikkansa menettämistä. Työntekijöiden mielestä aidon eettisen keskustelun käyminen oli tällaisessa tilanteessa mahdotonta.

Annette Johns ja Lisa Crockwell (2009) ovat puolestaan tutkineet sitä, millä tavoin yhdysvaltalaiset sosiaalityöntekijät hyödyntävät eettistä ohjeistoa tehdessään työssään ratkaisuja eettisissä ongelmatilanteissa. He tarkastelivat noin 260 sosiaalityöntekijän kvantitatiivisia kyselyvastauksia ja 52 sosiaalityöntekijän laadullisia ryhmähaastatteluaaineistoja. 80 prosentilla sosiaalityöntekijöistä oli tutkimukseen osallistumisen aikana hallussaan kopio kansallisesta sosiaalityön eettisestä ohjeistosta. Yli 60 prosentille vastaajista ohjeiston sisältö oli jonkin verran tuttu ja kyvyt tulkita ohjeistoa olivat sosiaalityöntekijän omasta mielestä hyvät. Vain noin 30 prosentille vastaajista ohjeiston sisältö oli hyvin tuttu ja 15 prosentin kyvyt tulkita ohjeistoa oikein hyvät. Noin 40 prosentin mielestä työpäivän käytännöt ja toimintatavat ja 30 prosentin mielestä laki tai hallinnolliset säännöt ovat eettisen ohjeiston kanssa ristiriidassa ja estävät siten eettisten ohjeiden noudattamisen. Lähes kolmannes vastaajista koki, että ohjeisto ei tarjoa selkeää ohjetta sosiaalityön käytännöllisiin eettisiin ongelmatilanteisiin. Viidesosa sosiaalityöntekijöistä vastasi, etteivät he työntekoa leimaavan kiireen keskellä ehdi työskennellä eettisesti kestäväällä tavalla ja 15 prosenttia koki, että ohjeisto ei heijasta käytännön todellisuutta. Sosiaalityöntekijöistä 30 prosentin mielestä eettisen ongelmatilanteen auttamisessa auttaa eniten kollegan konsultointi, 20 prosentin mielestä keskustelu ohjaajan kanssa, 15 prosentin mielestä työntekijän henkilökohtaiset arvot ja kokemus ratkaisevat ongelmatilanteen ja vain 6 prosentin mielestä eettinen ohjeisto oli paras tuki eettisen ongelmatilanteen ratkaisemisessa.

Nancy Gallina (2010) on tutkinut kvantitatiivisesti yli 300 yhdysvaltalaisen sosiaalityöntekijän näkemyksiä sosiaalityön eettisyydestä. Tutkimuksen mukaan lähes neljäsosa sosiaalityöntekijöistä on valikoinut asiakkaita näiden menestymismahdollisuuksien perusteella, väärentänyt tilastotietoja täyttääkseen organisaation tulosvaatimukset, päättänyt asiakassuhteita, kun asiakas ei ole voinut maksaa palvelusta tai tehnyt asiakkaille tuplavarauksia kiireen takia. Näiden toimintojen ja niiden väistämättömänä pitämisen välillä vallitsi tutkimuksen mukaan positiivinen korrelaatio. Mitä useammin sosiaalityöntekijä siis esimerkiksi valikoi asiakkaita heidän menestymismahdollisuuksiensa

perusteella, sitä todennäköisemmin hän koki valikoinnin välttämättömänä osana sosiaalityön todellisuutta. Asiakkaiden maksukyvyyn perusteella tapahtuvan valikoinnin ja siihen eettisenä ongelmana suhtautumisen välillä vallitsi tutkimuksen perusteella negatiivinen korrelaatio. Sosiaalityöntekijät, jotka valikoivat asiakkaita, eivät siis pitäneet valikointia eettisenä ongelmana.

Kirsi Juhila ja Suvi Raitakari (2010, 58, 60, 68-69) löysivät tutkimuksessaan kolmannen sektorin järjestön palveluyksikön sosiaalityöntekijöiden puheesta viidenlaisia eettisiä perusteluja apua tarvitsevien asiakkaiden auttamisen rajoittamiselle. Perusteluja olivat: (1) yksikkö työskentelee vain tietynlaisten ongelmien parissa, (2) asiakas tarvitsee intensiivisempää tukea ja kontrollia, (3) voimakas apu aiheuttaa riippuvuutta, (4) asiakkaat tekevät itse päätökset elämästään ja (5) muiden asiakkaiden etua pitää ajatella. Sosiaalityöntekijöiden puhe avun rajoittamisesta oli paradoksaalista siinä mielessä, että palveluyksikkö, jossa työntekijät työskentelivät, oli perustettu aikanaan palvelemaan niitä ihmisiä, joiden tarpeisiin silloinen muu avuntarjonta ei pystynyt vastaamaan. Jos yksityisten ja julkisten palvelujen verkkoa paikkaava taho kieltäytyy asiakkaan vastaanottamisesta, verkkoon syntyy uusi aukko, johon henkilö putoaa. Kun Juhila ja Raitakari seurasivat sosiaalityöntekijöiden käymiä keskusteluja kahden vuoden ajan, eettisyyden voimasta sosiaalityöntekijöiden työssä kävi kuitenkin ilmi jotain olennaista. Vaikka monien asiakkaiden auttaminen oli määritelty keskustelussa eettisesti kyseenalaiseksi, yksikössä ei kuitenkaan tänä aikana käytännössä rajoitettu auttamista kenenkään sellaisen henkilön kohdalla, jonka auttamiseksi ei voitu löytää todellista toista vaihtoehtoa. Juhilan ja Raitakarin mukaan tämä osoittaa, että syrjinnän ja poissulkemisen vastustamisen eettinen periaate priorisoidaan sosiaalityössä korkealle.

Satu Ylisen (2008, 59, 74-77) väitöskirjan tutkimustulosten mukaan vanhustyössä työskentelevät sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään eettisiä ongelmia erityisesti järjestäessään ikääntyvien ihmisten asumisasioita. Palveluresurssien niukkuus johtaa usein asiakkaan pakkokotiuttamiseen hoitolaitoksesta, josta seuraa omaisille käytännössä läheisen ihmisen pakkohoitamiselvöllisyys ja toisinaan asiakkaan siirtelemiseen toistuvasti laitoksesta toiseen tai laitoksen ja kodin välillä.

Outi Välimaa (2008, 175-176, 181, 193) totesi tutkimuksessaan, että sosiaalityön ammattietiikan mukainen työskentely on työn tekemisen nykyisissä puitteissa tutkitun sosiaalityöntekijän kokemuksen mukaan hänen ulottumattomissaan. Lainsäädäntö ja käytettävissä olevat resurssit luovat sosiaalityön mahdollisuudet ja rajat. Asiakkaiden elämäntilanteisiin ja asiakastyöhön pitäisi sosiaalityöntekijän mielestä esimerkiksi pystyä paneutumaan kunnolla, mutta ajanpuutteen vuoksi työ rajoittuu ”pelkkään rahan jakamiseen”.

Merja Laitisen ja Sanna Väyrysen (2011) sosiaalityöntekijöiden kokemia eettisiä haasteita tarkastelleen tutkimuksen mukaan sosiaalityön perustassa on arvoja, jotka ovat työskentelyssä aina läsnä. Tällaisia ovat esimerkiksi ihmisyyden ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, oikeudenmukaisuuden ylläpitäminen sekä yksilöllisen ja yhteisöllisen hyvinvoinnin toteutuminen. Laitisen ja Väyrysen tutkima sosiaalityön sensitiivinen etiikka tuo tähän sosiaalityön eettiseen perustaan lisäulottuvuuden. Sensitiivinen etiikka on arvojen tiedostamista ja niiden soveltamista herkissä ja haastavissa yksilöllisissä asiakasprosesseissa. Etiikka on muuttuvan asiakasprosessin jatkuvaa reflektointia ja uudelleen tulkintaa sekä moniäänisyyden ja monikulttuurisuuden tiedostamista ja huomioimista.

Merja Sinkkosen, Tarja Kauppilan ja Sanna Laulaisen (2011) sosiaalityön eettistä johtamista tarkastelleen tutkimuksen mukaan sosiaalityön eettisen johtamisen piirteitä ovat johtajan työskentely työyhteisön yhteisten arvojen, luottamuksen, tasapuolisuuden, työhyvinvoinnin ja vuorovaikutuksen edistämiseksi. Eettisesti vahvan johtajan ominaisuuksia ovat lisäksi kokonaisvaltainen osaaminen, myönteisyys ja vahva itsetunto. Johtajan toimintatavat edistävät luovuutta ja yksilöllisyyttä ja tukevat työntekijöiden osaamisen kehittymistä. Tutkijat keräsivät tutkimuksen aineiston eläytymismenetelmää soveltavien kirjoituspyyntöjen avulla sosiaalialan keskijohdolta. Tutkimustulokset kiteytyvät ajatukseen johtamisen vuorovaikutuksellisuudesta johtajan ja työntekijöiden välillä. Eettisyyttä tavoitteleva johtaja ei voi toimia yksin.

Oman tutkimukseni tavoitteena on kuvata sosiaalityöntekijöiden kokemuksia eettisesti kestävästä sosiaalityöstä. Tiedossani ei ole tutkimuksia, joissa olisi tutkittu samaa aihetta. Edellä esitellyistä tutkimuksista Rossiterin tutkimusryhmän tutkimuksessa oli alkuperäisenä tavoitteena kuvata sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä eettisesti kestävästä sosiaalityön piirteistä. Aineisto kuitenkin vastasi analyysissa lopulta kysymykseen, mitkä tekijät estävät ja mitkä mahdollistavat eettisesti kestävästä sosiaalityön sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Gallinan tutkimuksessa sosiaalityöntekijät arvioivat tekemänsä sosiaalityön eettisyyttä, mutta heidänkään tutkimuksessaan ei kuvattu eettisesti kestävästä sosiaalityötä sinänsä. Muissa tutkimuksissa tutkimuskohteena olivat eettisen ohjeiston hyödyntämisen tavat, epäeettiseksi koetun toiminnan oikeuttaminen puheessa, sosiaalityön eettisen johtamisen piirteet ja se, millaiset tekijät näyttäytyvät sosiaalityöntekijöille eettisinä ongelmina.

4 FENOMENOLOGIA

Tutkielmani metodologinen viitekehys on fenomenologia. Metodologinen viitekehys tarkoittaa kannanottoa siitä, millainen tutkielman tutkimuskohde on ja miten tutkimuskohteesta voidaan saada tietoa. Fenomenologia syntyi 1900-luvun alussa filosofiseksi vaihtoehdoksi 1800-luvun tieteen empirismille (Titchen & Hobson 2005, 123). Empiristisessä filosofiassa ajatellaan, että maailmasta saadaan tietoa todellisuutta havainnoimalla. Empirismin vastakohta on rationalismi, jonka mukaan maailmasta saadaan tietoa mielen sisäisen päättelyn avulla. (Esim. Solomon & Higgings 2010, 151-152.) Fenomenologian perustaja Edmund Husserl sitoutui empirismin näkemykseen siitä, että todellisuudesta saadaan tietoa havainnoimalla. Hänen mukaansa havainnoinnin ei pitänyt kuitenkaan kohdistua suoraan todellisuuden ilmiöihin vaan yksilöiden kokemuksiin ilmiöistä. Husserlin mukaan aitoa tietoa maailmasta on yksilön esiteoreettinen kokemus todellisuudesta. Tutkimalla kokemusta fenomenologisen tutkimustavan avulla saadaan objektiivista tietoa todellisuuden ilmiöistä. (Judén-Tupakka 2007, 63-64; Virtanen 2006, 154-155.)

Fenomenologia on jakautunut myöhemmin koulukuntiin, joista keskeisimpiä ovat puhdas, hermeneuttinen ja eksistentiaalinen fenomenologia (Holloway & Wheeler 2002, 170; Krok 2009, 34-35). Kaikkien koulukuntien näkökulmasta yksilön kokemuksesta voidaan saada tietoa fenomenologisen tutkimustavan avulla, mutta osa koulukunnista ei jaa Husserlin näkemystä siitä, että kokemusta tutkimalla voidaan saada tietoa yksilön kokemuksen ulkopuolisesta todellisuudesta. (Krok 2009, 36; Titchen & Hobson 2005, 123.) Tässä tutkielmassa ei tutkita yksilön kokemuksen ulkopuolista eettisesti kestävästä sosiaalityön ilmiötä vaan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia eettisesti kestävästä sosiaalityöstä.

Fenomenologista tutkimusperinnettä käytetään paljon psykologian, kasvatustieteen ja hoitotieteen tieteenoilla (Judén-Tupakka 2007, 63; Titchen & Hobson 2005, 123). Sosiaalityössä esimerkiksi Riitta Granfeltin (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*, Merja Laitisen (2004) *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet* ja Suvi Krokin (2009) *Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä – yksinhuoltajia marginaalissa* ovat fenomenologisia tutkimuksia. Fenomenologista lähestymistapaa on kuitenkin yleisesti ottaen käytetty yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa viime vuosikymmeninä vähän. Fenomenologia väistyi yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta 1970-luvulla kielellisen käänteen myötä. Fenomenologian kanssa rinnakkainen tutkimusperinne sosiaalinen konstruktionismi valtasi tällöin yhteiskuntatieteellisen tutkimuskentän. Yhteiskuntatieteissä alettiin ajatella, että tutkimalla kieltä, esimerkiksi haastatteluaineistoa tai lehtikirjoituksia, ei voida saada tietoa kielen ulkopuolisesta todellisuudesta. Kieli rakentaa todellisuuden kulloisessakin vuorovaikutustilanteessa uudelleen. Kon-

struktionistisissa tutkimuksissa tutkitaan kielenkäytön välityksellä rakentuvaa sosiaalista todellisuutta. (Esim. Perttula 1995, 56-57.) Kun fenomenologiassa tutkitaan esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden kokemuksia eettisesti kestävästä sosiaalityöstä, konstruktionismissa tutkitaan sitä, miten eettisesti kestävä sosiaalityön kokemuksista puhutaan.

Fenomenologiset ja konstruktionistiset tutkimukset perustelevat tutkimustensa tekemisen merkitystä pitkälti samankaltaisilla tavoilla. Konstruktionismissa on olennaista se, että vaikka sosiaaliset konstruktiot, joista tutkimus tuottaa tietoa, ovat abstrakteja, konstruktiolla on merkittäviä ja konkreettisia seurauksia todellisuudessa (Remes 2006, 343). Esimerkiksi konstruktiio epäeettinen sosiaalityö on abstrakti kielellinen ilmaus. Se, millaisesta sosiaalityöstä puhutaan sosiaalityöntekijöiden keskuudessa epäeettisenä ja millaisesta eettisesti kestävästä, vaikuttaa kuitenkin siihen, millaisia mahdollisuuksia yksittäisellä sosiaalityöntekijällä on tehdä yhteisön hyväksymiä ja tukemia valintoja työssään. Vastaavasti sosiaalityöntekijän yksilöllinen kokemus siitä, että tietty ammatillinen teko on epäeettinen, on abstrakti ilmiö. Kuitenkin moni sosiaalityöntekijä pyrkii mahdollisuuksiensa mukaan työskentelemään tavalla, joka on hänen kokemuksensa mukaan mahdollisimman eettisesti kestävä. Kuten abstraktilla sosiaalisella konstruktiolla, abstraktilla yksilöllisellä kokemuksella on siis konkreettisia seurauksia todellisuudessa. Tutkimuksen keinoin voidaan näin ollen tehdä näkyväksi sitä, millaisen sosiaalityön sosiaalityöntekijät kokevat eettisesti kestäväksi.

Olen valinnut fenomenologian tämän tutkielman metodologiseksi viitekehyyksi kolmesta syystä. Ensinnäkin fenomenologinen tutkimus kohdistuu nimenomaan tutkittavien ihmisten kokemuksiin, joista olen tämän tutkielman tutkimuskysymyksessä kiinnostunut. Toiseksi aineistolähtöinen fenomenologinen viitekehys sopii hyvin tutkimukseen, jonka aiheita on tutkittu empiirisesti vähän (Titchen & Hobson 2005, 121). Kolmanneksi fenomenologia on mielestäni kiinnostavan erilainen lähestymistapa yhteiskuntatieteelliseen laadulliseen tutkielmaan, jollaisissa käytetään 2000-luvulla enimmäkseen konstruktionistisia metodologioita ja analyysimenetelmiä.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimustehtävä

Tutkielmani tavoite on kuvata eettisesti kestävää sosiaalityötä sosiaalityöntekijöiden kokemuksen näkökulmasta. Tutkimuskysymys on, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijä antavat eettisesti kestäväälle sosiaalityölle. Sosiaalityön etiikka tarkoittaa tutkielmassa kannanottoja siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla. Pyrin välttämään tutkielmassa sen sosiaalityön etiikan empiirisille tutkimuksille tavallisen ilmiön, että tutkimuksen aineisto kertoo enemmän sosiaalityön käytännön esteistä eettisesti kestävästä työn tekemisestä kuin sosiaalityön etiikasta sinänsä. Saavuttaakseni tämän tavoitteen olen muuttanut sosiaalityön etiikan käsitteen aineistonkeruuvaiheessa mahdollisimman konkreettiseksi haastattelukysymyksiksi hyödyntäen aiempien etiikkatutkimusten tutkimustuloksia.

5.2 Aineiston keruu

5.2.1 Fenomenologiset haastattelut

Tutkielman aineisto koostuu kymmenen sosiaalityöntekijän fenomenologisista haastatteluista. Haastatteluissa oli tavoitteena saada sosiaalityöntekijät kuvaamaan kokemuksiaan eettisesti kestävästä sosiaalityöstä. Pyrin noudattamaan tutkimushaastatteluissa fenomenologisen haastattelun periaatteita, mutta jouduin tekemään tässä tavoitteessa joitain kompromisseja.

Fenomenologiselle haastattelulle tyypillisiä piirteitä ovat haastattelun avoimuus ja konkreettisten kysymysmuotojen käyttäminen. Haastattelun avoimuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä kysymysten väljyyttä. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2009, 76-77) ovat kuvanneet avoimen ja teemahaastattelun eroja havainnollisella esimerkillä. Jos tutkitaan työntekijän kokemusta hänen ammattitaitonsa kehittymisestä, avoimessa haastattelussa haastateltavalta kysytään yksinkertaisesti, onko hän huomannut muutoksia ammattitaidossaan. Teemahaastattelussa tutkija sen sijaan määrittelee ammattitaidon osa-alueiksi etukäteen esimerkiksi ammatti-identiteetin, teoriaosaamisen ja ihmissuhdetaidot. Kysyessään teemahaastattelussa haastateltavalta avoimen kysymyksen sijaan suppeasti, millaisia muutoksia haastateltava on huomannut ammatti-identiteetissään, teoriaosaamisessaan ja ihmissuhdetaidoissaan, tutkija joutuu olettamaan, että haastateltava hahmottaa ammattitaidon ilmiön samojen osa-alueiden kautta kuin hän itse on hahmottanut. Ellei näin ole, aineisto ei kuvaa tutkittavien kokemusta ammattitaidosta vaan jostakin, mitä nämä ymmärtävät ammatti-identiteettinä, teoriaosaamisena ja ihmissuhdetaitoina. Haastateltavien todellinen kokemus ammattitaitonsa kehittymisestä voi sen sijaan olla jotakin muuta.

Mahdollisimman avointen ja laajojen kysymysten käyttäminen haastattelussa mahdollistaa sen, että haastateltava voi kertoa kokemuksistaan aidosti siten kuin hän ne on tuntenut ja ymmärtänyt. Haastattelija ei tällöin pakota haastateltavaa ymmärtämään kokemuksiaan tietyn teoreettisen jäsenyyksen tai vieraiden käsitteiden kautta. Täysin avointa haastattelua on kuitenkin mahdotonta tehdä, koska haastateltavan on aina joillakin sanavalinnoilla ja muulla vuorovaikutuksella ohjattava haastateltavaa kertomaan vastauksissaan tutkittavasta aihepiiristä.

Laadullisessa tutkimuksessa esiintyy erilaisia koulukuntia sen suhteen, nähdäänkö haastatteluissa esitettävät jatkokysymykset aineiston neutraaliutta vahingoittavana vai haastateltavan kerrontaa mahdollistavana tekijänä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75-76). Fenomenologiassa kysymysten samankaltaisuuden ja yksilöllisten jatkokysymysten välttämisen tavoitteiden annetaan väistyä, jotta tutkija voi tukea haastateltavia löytämään ne tavat, joilla he merkityksellistävät tutkittavia ilmiöitä (Krok 2009, 57). Jatkokysymyksissä on aina vaarana, että tutkija vaikuttaa niillä tiedostamattaan haastattelun kulkuun ja painottumiseen tai kömpelöt kysymykset tai ymmärtämättömät siirtymät muodostuvat esteeksi haastateltavan aidolle kerronnalle (Granfelt 1998, 38). Kuitenkin myös teemahaastattelussa nämä ongelmat ovat yhtä lailla läsnä. Fenomenologisessa haastattelussa tutkijan aktiivinen osallistuminen haastattelun kulkuun sallitaan, koska sillä ajatellaan olevan tärkeämpiä myönteisiä kuin kielteisiä vaikutuksia haastateltavan kerronnan mahdollisuuksille. Tutkijan osallistumista ja vaikutusta aineistoon reflektoidaan tarkasti analyysivaiheessa.

Avoimuuden lisäksi fenomenologisten haastattelujen erityinen piirre on konkreettisten kysymysmuotojen käyttäminen (esim. Laine 2007, 37-38). Kysymysten konkreettisuus liittyy siihen, että fenomenologiassa tutkitaan ihmisten kokemuksia, ei esimerkiksi käsityksiä. Kokemuksen käsite ymmärretään fenomenologiassa laajemmin kuin arkikielessä. Fenomenologiassa kokemus koostuu merkityksistä, joita yksilö antaa ilmiölle (Krok 2009, 33). Toisin kuin reflektoidumpi, jäsentyneempi ja käsitteellisempi käsitys tai mielipide, kokemus ei ole loppuun asti ymmärretty. Kokemus on omakohtainen, yksittäinen ja erityinen ja se koostuu epämääräisistä tunteista, mielikuvista ja aavistuksista. Käsitys tai mielipide sen sijaan voi olla peräisin kokemuksen reflektoinnista, opetuksesta tai sosialisatiosta. (Laine 2007, 29, 38; Perttula 1995, 64-66.)

Vastatessaan konkreettisiin kysymyksiin tutkittavat eivät lähde refleктоimaan ja käsitteellistämään kokemuksiaan käsityksiksi vaan kertovat suhteestaan ilmiöihin suoraan. Hyvät fenomenologiset haastattelukysymykset houkuttelevat haastateltavia kuvailemaan konkreettista, toiminnallista ja havainnollista todellisuutta. Esimerkiksi konkreettinen kysymys ”kuvaile, millainen päivä sinulla

oli tänään töissä”, on parempi kysymys kuin abstrakti ”mitkä piirteet leimaavat mielestäsi työpäiviäsi”. (Laine 2007, 38.)

5.2.2 Haastateltavat

Haastattelin tutkielmaa varten kymmentä sosiaalityöntekijää, jotka työskentelivät kuudessa eri kunnassa. Haastateltavilla oli vähintään kolmen vuoden työkokemus aikuissosiaalityöstä ja he työskentelivät paraikaa aikuissosiaalityön tehtävissä. Yhdestä kunnasta haastateltavia oli kolme, kahdesta kunnasta kaksi ja kolmesta kunnasta yksi. Kuntien asukasmäärä vaihteli 10 000 ja 30 000 asukkaan välillä. Kunnat sijaitsivat suuremman kaupungin välittömässä läheisyydessä (eri kunnat eri kaupunkien läheisyydessä). Kaikissa kunnissa työskenteli 3-6 sosiaalityöntekijää aikuissosiaalityön tehtävissä. Joissakin kunnissa aikuissosiaalityöntekijöiden työhön kuului myös muita sosiaalityön osa-alueita. Myös osa haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä työskenteli aikuissosiaalityön lisäksi muissa sosiaalityön tehtävissä. Neljässä kunnassa aikuissosiaalityössä oli käytettävissä yksi tai useampi etuuskäsittelijä. Viidessä kunnassa oli käytettävissä oma tai toisen tahon kanssa jaettu sosiaaliohjaaja, mutta missään kunnassa ei työskennellyt varsinaista kokopäiväistä aikuissosiaalityön sosiaaliohjaajaa.

Sosiaalityöntekijöiden työkokemus aikuissosiaalityössä vaihteli kolmen ja 30 vuoden välillä. Suurimmalla osalla sosiaalityöntekijöistä työkokemusta oli noin 10 vuotta. Monella oli tämän lisäksi työkokemusta muulta sosiaalityön tehtäväalueelta. Yhdeksän sosiaalityöntekijää täytti koulutukseltaan lain sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005 3 §:n mukaiset kelpoisuusvaatimukset. He olivat siis suorittaneet joko perustutkintonaan tai myöhemmin täydennyskoulutuksena ylemmän korkeakoulututkinnon, johon sisältyy tai jonka lisäksi on suoritettu pääaineopinnot tai pääainetta vastaavat yliopistolliset opinnot sosiaalityössä. Yksi sosiaalityöntekijä oli opistotasaisen koulutuksen saanut sosiaaliohjaaja.

Lähestyin sosiaalityöntekijöitä lähettämällä ensin sähköpostia seitsemän kunnan aikuistyön johtavalle sosiaalityöntekijälle tai muulle aikuissosiaalityöntekijöiden lähiesimiehelle (liite 1). Kuusi esimiestä vastasi sähköpostiini ja näistä kunnista löysin etsimäni yhteensä kymmenen haastateltavaa sosiaalityöntekijää. Osassa kunnista edellytettiin kirjallisen tutkimusluvan anomista. Sain tutkimusluvut ongelmitta. Osa esimiehistä kehotti minua mahdollisen tutkimusluvan saamisen jälkeen lähestymään asiassani suoraan kunnan aikuissosiaalityöntekijöitä sähköpostitse (liite 2) ja osa kysyi itse työntekijöiltä, haluavatko nämä osallistua tutkimukseen.

Koska yhteydenotto sosiaalityöntekijöihin esimiehen välityksellä tapahtui eri kunnissa hieman eri tavoin, tutkimustani ei esitelty kaikille haastateltaville aivan samalla tavalla. Ensinnäkin tutkittaville esitelty haastateltavien kokonaismäärä tarkentui haastateltavien rekrytointiprosessin kuluessa. Kahden ensimmäisen kunnan esimiehet eivät pyytäneet tutkimuksestani lisätietoja haastattelupyynnön jälkeen. Kolmannen ja neljännen kunnan esimiehille lähetin pyynnöstä tiedoksi tiivistelmän tutkimussuunnitelmastani (liite 3). Haastattelujen perusteella päätin, että kaikki esimiehet olivat välittäneet heille lähettämäni sähköpostin sosiaalityöntekijöille luettavaksi. Niissä kunnissa, joihin olin lähettänyt tiivistelmän tutkimussuunnitelmasta, sosiaalityöntekijät olivat saaneet luettavakseen myös sen. Tasapuolisuuden vuoksi lähetin tiivistelmän oma-aloitteisesti myös kahden viimeisen kunnan haastateltaville ennen haastatteluja.

Kysyin itse tai sosiaalityöntekijöiden esimiehen välityksellä halukkuutta osallistua tutkimukseen yhteensä noin 30 sosiaalityöntekijältä. Viisi heistä ei täyttänyt tutkimuksessa edellytettyä kolmen vuoden työkokemuksen kriteeriä. Noin 15 sosiaalityöntekijää kieltäytyi tutkimuksesta tai jätti vastaamatta omaani tai esimiehen yhteydenottoon. Heidän joukossaan saattoi olla henkilöitä, jotka eivät olisi täyttäneet työkokemukseen liittyvää kriteeriä, ja eivät ehkä siksi vastanneet yhteydenottoon. Tietoa siitä, millaiset sosiaalityöntekijät erityisesti halusivat osallistua tutkimukseeni ja millaiset sosiaalityöntekijät kieltäytyivät osallistumispyynnöstä, ei tässä tutkimuksessa kerätty. Moni haastateltu sosiaalityöntekijä mainitsi haastatteluissa olleensa työuransa aikana aktiivinen, muun muassa osallistuneensa työntekijävaihtoihin tai pitkiin täydennyskoulutuksiin. On mahdollista, että tutkimukseeni osallistuivat erityisesti kunkin työyhteisöjen aktiivisimmat sosiaalityöntekijät.

5.2.3 Haastattelujen kulku

Tutkielmani tutkimuskysymys on, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat eettisesti kestäväälle sosiaalityölle, eli tutkielmani käyttämän sosiaalityön etiikan määritelmän mukaisesti, millaista sosiaalityön pitäisi sosiaalityöntekijöiden mielestä olla. Ihanteellisessa avoimessa haastattelussa ainoa haastattelukysymykseni olisi ollut: Millaista sosiaalityön pitäisi mielestäsi olla? Tällainen kysymys ei ole ihanteellisen konkreettinen, eikä näin laaja kysymys myöskään toimi käytännössä.

Tavoittelin tutkielmani haastatteluissa fenomenologisille haastatteluille ominaista konkreettisuutta paradoksaalisesti abstraktien jos-muotoisten kysymysten muodossa. Halusin ohjata sosiaalityöntekijöitä kertomaan haastatteluissa havainnoitavissa olevasta konkreettisesta toiminnastaan työssään. En voinut pyytää sosiaalityöntekijöitä kuvailemaan mitä tahansa työntekoaan, koska työn eettisyyden ulottuvuus jäisi tällaisessa kuvauksessa peittoon. En voinut myöskään teorialähtöisen haastattelun

tavoin jakaa eettisyyttä jonkin teoreettisen jäsenyyksen mukaan osiin ja kysyä haastateltavilta konkreettisia kysymyksiä näistä osista. En olisi voinut esimerkiksi kysyä, toteuttiko sosiaalityöntekijä ihmisarvon kunnioittamisen ja tasapuolisen kohtelun eettisiä periaatteita työssään kahden edellisen viikon aikana ja jos, miten hän sen käytännössä teki. Tällainen kysymys olisi mahdoton fenomenologisessa haastattelussa.

Muotoilin lopulta tutkimukseni haastattelukysymykset konkreettisiksi aiempien sosiaalityön etiikkaa käsittelevien empiiristen tutkimusten tulosten avulla. Fenomenologisessa haastattelussa ei ollut sallittua tehdä haastattelukysymyksissä oletuksia tutkimuksen tutkimuskohteesta, tässä tapauksessa sosiaalityön etiikan sisällöstä. Kysymyksissä oli kuitenkin mahdollista tehdä väljiä oletuksia eettisesti kestävästä sosiaalityön tekemisestä esteistä. Aiemmat empiiriset sosiaalityön etiikan tutkimustulokset ovat osoittaneet, että sosiaalityöntekijät kokevat, että muun muassa aika- ja resurssipula sekä työpaikan sosiaaliset olosuhteet vaikuttavat keskeisesti sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin työskennellä mielestään eettisesti kestävästi.

Muotoilin haastatteluja varten viisi laajaa kysymystä, jotka nojautuivat pääluvussa Aiemmat tutkimukset esittelemiini tutkimustuloksiin siitä, mitä tekijät rajoittavat sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia työskennellä eettisesti kestävästi. Kysymykset olivat:

1. Jos sinulla olisi ollut viimeisen kuukauden / viimeisten kahden viikon aikana käytettävissäsi enemmän aikaa työskentelyyn asiakkaiden kanssa, olisitko työskennellyt jollakin tavalla toisin. Millä tavalla toisin? (aikakysymys)
2. Jos sinulla olisi ollut viimeisen kuukauden / viimeisten kahden viikon aikana käytettävissäsi enemmän kunnan resursseja työskentelyyn asiakkaiden kanssa, olisitko työskennellyt jollakin tavalla toisin. Millä tavalla toisin? (resurssikysymys)
3. Jos sinulla olisi ollut viimeisen kuukauden / viimeisten kahden viikon aikana ollut työskennellessäsi asiakkaiden kanssa mahdollisuus konsultoida mitä tahansa tahoja, olisitko konsultoinut joitain muita tahoja kuin joita nyt konsultoit? Keitä tahoja ja missä asioissa? (konsultointikysymys)
4. Onko sinulla ollut työurasi aikana sosiaalityöntekijäesikuvaa? Jos tämä esikuva olisi tehnyt sosiaalityösi viimeisen kuukauden / viimeisten kahden viikon aikana, olisiko hän työskennellyt jollakin tavalla toisin kuin itse työskentelit? Millä tavalla toisin? (esikuvakysymys)

5. Olisitko voinut työskennellä viimeisen kuukauden / viimeisen kahden viikon asiakkaiden kanssa mielestäsi eettisesti kestävämmän? Millä tavalla toisin olisit tällöin työskennellyt? (yleinen etiikkakysymys)

Kysyin kysymykset haastatteluissa keskustelunomaisesti eli usein pidemmin muotoillusti ja puhekielellä. Fenomenologisille haastatteluille tyypillisesti kysymysten järjestys vaihteli haastattelusta toiseen (esim. Krok 2009, 57), ja kysymysten väleissä kysyin paljon haastateltavien vastauksiin perustuvia jatkokysymyksiä. Kerroin sosiaalityöntekijöille haastattelujen alussa, että haastattelun kysymykset käsittelevät kahden viimeisen viikon aikana tehtyä asiakastyötä. Tämä oli mainittu myös tutkimusta esitelleissä sähköpostiviesteissä. Osa sosiaalityöntekijöistä koki, että haastatteluisa oli miellyttävämpää puhua viimeisen kuukauden asiakkaista. Tämä ei tuottanut tutkimuksellista ongelmaa.

Haastattelut tehtiin sosiaalityöntekijöiden työhuoneissa tai sosiaalitoimiston tiloissa neuvotteluhuoneissa loka-joulukuussa 2010. Haastattelut kestivät 40-55 minuuttia ja ne nauhoitettiin digitaalisella nauhurilla haastateltavien luvalla.

5.2.4 Aineiston litterointi

Aineistonkeruuvaiheen päätteeksi litteroin kaikki haastattelut sanasta sanaan. Litteroidun aineiston laajuus oli 172 sivua (Times New Roman, fonttikoko 12, riviväli 1). Merkitsin litteraatioihin nauhdukset merkinnällä [naurahtaa] sekä korvamääräisesti yli kaksi sekuntia kestäneet tauot merkinnällä (.). Myötäileviä äännähdyksiä esiintyi haastattelunauhoituksissa paljon ja ne merkitsin äännähdyksestä riippuen merkinnöillä mm, m-h, jaa, nii ja joo. Haastattelutilanteet olivat rauhallisia ja päällekkäispuhuntoja esiintyi vähän. Päällekkäispuhunnat olivat lähinnä myöntelevien äännähdysten lausumisia toisen puheen päälle tai toisen puheen katkaisemisia siten, että joko alkuperäinen puhuja tai päälle puhuja lopetti puhumisen välittömästi. Osoitin tällaiset päällekkäispuhunnat litteraatioissa siten, että lisäsin myöntävän äännähdyksen omaksi puheenvuorokseen alkuperäisen puhujan puheenvuoron keskelle. Vaihtoehtoisesti katkaisin puheensa keskeyttäneen puhujan lausuman merkillä -, esimerkiksi ”Sitten aloin-”.

Vaikka sosiaalityöntekijät puhuivat aineistossa paljon työstään kahden viimeisen viikon tai viimeisen kuukauden asiakkaiden kanssa, he eivät rikkoneet vaitiolovelvollisuuttaan asiakkaisiin nähden. Puhe asiakkaista oli yleistä ja asiakkaat eivät olleet tunnistettavissa edes minulle tutkijana. Asiakkaiden anonymiteettisuoja lisää tutkielmassa se, että työstäni ei käy ilmi, missä kunnassa tai edes missä päin Suomea haastateltavat työskentelevät. Sosiaalityöntekijöiden itsensä anonymiteettia olen

suojannut muun muassa korvaamalla aineistossa sosiaalityöntekijöiden nimet neutraalilla kirjainkoodilla A-J. Olen myös muuttanut aineistossa esiintyvät muut erisnimet, kuten kuntien tai muiden työntekijöiden nimet, tunnistamattomiksi yläkategorioiksi, kuten [kunta]. Lisäksi olen jättänyt litteroimatta aineistosta sellaiset sosiaalityöntekijästä kertovat yksityiskohtaiset tiedot, joiden tunnistettavuuden häivyttämisen onnistuminen oli anonymisoinnissa epävarmaa. (Ks. Kuula 2006, 214.) Vaikka olen antanut tutkielmassani tietoja muun muassa sosiaalityöntekijöiden koulutuksista ja kuntien palvelutarjonnasta, tutkielmastani ei ole luettavissa, ketä haastateltavaa mikin tieto koskee.

Tutkimusraporttiini mukaan otetuista katkelmista olen poistanut virhelausumat (kuten mi-minulla), toistetut sanat (kuten että että), täytesanat (kuten niin kuin, tuota, sitten, kyllä sekä näiden johdannaiset ja murrekieliset muodot) sekä Suomen kieleen kuulumattomat subjektiivien määräiset muodot (kuten pitää kuunnella *sitä* asiakasta). Olen myös jakanut tutkimusraportin katkelmien tekstit virkkeisiin ja lauseisiin sikäli kuin se on ollut mahdollista. Näiden toimenpiteiden olen ajatellut lisäävän katkelmien luettavuutta. Jos olen poistanut litteraatiosta katkelman keskeltä osia, olen merkinnyt tämän merkinnällä (...). Sosiaalityöntekijöiden puheenvuorot olen merkinnyt katkelmissa kirjaimella S ja kyseisen sosiaalityöntekijän koodikirjaimella A-J, esimerkiksi SA, ja omat puheenvuoroni etunimeni alkukirjaimella V.

5.3 Aineiston analyysi

Tutkimuksen analyysimenetelmä määräytyy tutkimuksen metodologisen viitekehyksen mukaisesti. Fenomenologia ei tarjoa tutkimuksen tekemiseksi suoraan teknisiä analyysivälineitä vaan sen ideologiaan kuuluu, että tutkija muokkaa analyysimenetelmää tutkimuksen kuluessa juuri kyseiseen tutkimukseen mahdollisimman sopivaksi (Åstedt-Kurki & Nieminen 1997, 158, Laine 2007, 40, Virtanen 2006, 175). Fenomenologiseen tutkimukseen sopivia valmiitakin analyysimenetelmiä on kuitenkin kehitetty. Psykologiassa fenomenologisissa tutkimuksissa käytetään usein muun muassa Giorgin menetelmää, sosiologiassa Schützin menetelmää ja hoitotieteessä Bennerin menetelmää. (Titchen & Hobson 2005, 123.) Laajasti ymmärrettynä myös etnografia ja grounded theory sisältyvät fenomenologiseen tutkimusperinteeseen (Holloway & Wheeler 2002, 177). Olen muokannut eri menetelmistä piirteitä yhdistelemällä tätä tutkielmaa varten opinnäytetyöhön sopivan yksinkertaisen analyysimenetelmän.

Fenomenologisessa haastatteluaineistossa haastateltavat siis kuvaavat kokemuksiaan mahdollisimman suoraan ja ei-reflektiivisesti. Vasta tutkimuksen analyysivaiheessa tutkija reflektoi eli tulkitsee ja käsitteellistää aineistossa kuvattuja merkityksiä (Laine 2007, 41-44, Krok 2009, 37). Analyysin

tarkoituksena on aineiston kuvaamisen lisäksi tulkita ja käsitteellistää sen sisältämiä merkityksiä tutkimuskohteesta. Tavoitteena on, että analyysi voi tuoda käsitteellistämisen avulla näkyväksi myös jotain sellaista, mitä tutkimukseen osallistuneet henkilöt eivät pysty itse yksilökohtaisesta näkökulmastaan käsin tavoittamaan. (Granfelt 1998, 16; Åstedt-Kurki & Nieminen 1997, 159; Krok 2009, 32-33.) Laadullisen tutkimustradition tapaan analyysissä ei ole kuitenkaan tarkoituksena tehdä yleistyksiä muiden kuin haastateltujen sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin (esim. Krok 2009, 57).

Fenomenologisen tutkimusanalyysin keskeisin haaste on tutkittavien kokemusten aito ymmärtäminen, jonka mahdollistamiseksi on kehitetty erilaisia tekniikoita. Näistä tekniikoista käytetään muun muassa nimityksiä reduktio, kriittisyys, reflektiivisyys, jatkuva kyseenalaistaminen, ihmettely, empaattinen ymmärtäminen, sensitiivinen tutkimusote ja fenomenologinen sulkeistaminen (Laine 2007, 34-35; Krok 2009, 34). Kaikissa tekniikoissa on olennaista tutkijan omien aineistosta tehtyjen tulkintojen kyseenalaistaminen ja oman esiyymmärryksen reflektointi.

Keskeisin väline, jonka avulla olen pyrkinyt kyseenalaistamaan tulkintojani ja esiyymmärrystäni tämän tutkimuksen analyysivaiheessa, on ollut aineiston kirjoittaminen analyysin aluksi uudelleen tutkijan kielelle. Tätä tekniikkaa suosittelevat muun muassa fenomenologit Laine (2007, 40) ja Krok (2009, 59). Litteroituna 172-sivuinen haastatteluaineistoni tiivistyi tässä analyysivaiheessa 33-sivuiseksi. Tutkijan kielelle kirjoittaminen tarkoitti tutkimuksessani yksinkertaisesti sitä, että kuvasin keskustelunomaisen, katkenneita ajatuksia ja virhelausumia vilisevän, puhekielisen aineiston kolmannessa persoonamuodossa kirjoitetulla kirjakielisellä tekstillä. Noudatin Laineen (2007, 40) ja Juha Virtasen (2006, 177) neuvoa siitä, että analyysin ensimmäisessä vaiheessa yleistäviä käsitteitä ei vielä käytetä, vaan tutkittavien käyttämät ilmaisut säilytetään tekstissä mahdollisimman alkuperäisinä. Seuraava esimerkki havainnollistaa tutkijan kielelle kirjoittamista:

SE: On semmosia tapauksia, mis tuntee ittensä tosi pieneks.

V: Mm.

SE: Eli ihan, että nuori sanoo oikeesti, et ei mua kiinnosta mikään. Sit tuntee kyllä olonsa tosi pieneks.

V: Mm.

SE: Tavallaan semmost näköalattomuutta vastaan haluaa taistella,

V: Mm.

SE: että varsinkaan nuorelle ei tulis semmosta oloo, et ei täs maailma soo mitään kiinnostavaa.

V: Mm.

SE: Niin tota. (.) Nii.

V: Se on kans yks päämäärä sun mielest aikuissosiaalityössä? Tapauskohtaisesti tietenk.

- SE: Joo päämäärä. Että mä saisin semmosta jotakin. Mä ehkä haluaisin jotakin oppia niihin tilanteisiin enemmänkin, itselleni,
- V: Joo.
- SE: opiskella sitä asiaa. Että miten menetellään niitten asiakkaitten kanssa, joita on hirveesti kuitenkin, tosi paljon nuorissa. On paljon niitä nuoria, jotka menee eteenpäin. Mutta sit on niitä, mun asiakaskunnassa on esimerkiks kymmenkunta semmosta nuorta. Se on mun mielest paljon,
- V: Joo.
- SE: jos niin monta nuorta elämää hukataan.
- V: Mm.
- SE: Mä haluaisin, että mä voisin tehdä jotakin toisin niin, että heille tulis täällä se olo, tai missä tahansa se olo tulis, mutta et mä voisin jotenkin vaikuttaa siihen että he aattelis et heil on merkitystä täs elämäs.

Joissain tapauksissa SE tuntee itsensä pieneksi, esimerkiksi jos nuori sanoo, että häntä ei kiinnosta mikään. SE haluaa taistella sellaista näköalattomuutta vastaan. Yksi SE:n päämäärä työssä on, ettei varsinkaan kenelläkään nuorella olisi sellaista oloa, että maailmassa ei ole mitään kiinnostavaa. SE haluaisi opiskella lisää siitä, miten tällaisten asiakkaiden kanssa menetellään. SE haluaisi vaikuttaa siihen, että nuoret ajattelisivat, että heillä on merkitystä tässä elämässä.

Kirjoitettuani aineiston uudelleen tutkijan kielelle jaoin tämän uuden aineiston lyhyisiin kappaleisiin siten, että jos mahdollista, yhdessä kappaleessa käsiteltiin vain yhtä asiaa tai aihetta. Ryhmittelin kappaleet alustavasti jonkin ilmeisen otsikon alle. Tällaisia otsikoita olivat esimerkiksi ”konsultointi”, ”esikuva” ja ”sosiaaliohjaaja”. Analyysin edetessä etsin kappaleiden ilmeisten aiheiden takaa kappaleiden sisältämiä aidompia vastauksia tutkimuskysymykseeni eli kysymykseen siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla. Esimerkiksi moni kappale, jossa sosiaalityöntekijä näennäisesti toivoi aikuissosiaalityön käyttöön sosiaaliohjaajaa, käsittelevä lopulta sitä, miten asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja sosiaalityön kontrolloitehtävän suhteen pitäisi sosiaalityöntekijän mielestä jäsentyä sosiaalityössä. Analyysin tässä vaiheessa se, mihin kysymykseen mikäkin kappale oli ollut alun perin vastauksena, menetti pitkälti merkityksensä. Analyysin tuloksena syntyi neljä löydöstä, jotka oli tutkimuksen tässä vaiheessa nimetty alustavasti työotsikoilla tuki ja kontrolli, asiantuntevuus, kohtaaminen ja ihmisarvoa ei voi menettää. Varsinaisten löydösten lisäksi aineisto sisälsi kappaleita, jotka ottivat kantaa muun muassa siihen, rajoittavatko mahdollinen ajan- tai resurssien puute sosiaalityöntekijöiden työskentelyä, onko sosiaalityöntekijöillä ollut työssään esikuvia ja mistä sosiaalityöntekijät kokevat saavansa tietoa etiikasta.

Aineiston kirjoittaminen tutkijan kielelle mahdollisti aineiston fenomenologisen käsittelyn analyysivaiheessa. Löydettyäni alustavat neljä tutkimustulosta, palasin aineiston alkuperäisen litteroidun version pariin. Tarkastelin aineistoa kriittisesti siitä näkökulmasta, ovatko löydökseni aidosti aineistolähtöisiä. Arvioin myös sitä, olenko löydösten kannalta olennaisissa kohdissa johdatellut

haastateltavien vastauksia haastatteluissa ja puhuvatko sosiaalityöntekijät sosiaalityön etiikasta siinä merkityksessä kuin etiikan olen tässä tutkimuksessa määritellyt.

Kriittinen tarkastelu täsmensi käsitystäni löydöksistä jonkin verran, mutta varsinaisiin muutoksiin, kuten löydösten yhdistämisiin tai jakamisiin ei syntynyt mielestäni tarvetta. Analyysin viimeisessä vaiheessa aloin etsiä sopivia käsitteitä, joilla voisin kuvata löydöksiäni ytimekkäästi. Granfeltin (1998, 16) mukaan käsitteellistämisen tulee laajentaa ja syventää fenomenologisen tutkimusaineiston kuvaamia kokemuksia yleisemmälle tasolle, mutta se ei saa etäännyttää tutkittuja kokijoita kokemuksistaan tai objektivoida heitä. Käsitteiden on tarkoitus olla välineitä, joilla tehdä kokemuksia ymmärrettäväksi. Krok (2009) etsi tutkimuksessaan käsitteellistämiseen apua kirjallisuudesta. Tein myös itse näin pienessä mittakaavassa. Analyysini perusteella tutkimieni sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta eettisesti kestävän sosiaalityön piirteiksi hahmottuivat lopulta asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja sosiaalityön kontrollitehtävän oikea suhde, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen inhimillinen kohtaaminen, ihmisarvon menettämättömyyden ajatus sosiaalityössä sekä sosiaalityön ammattitaitoisuus.

5.4 Aineiston keruun ja analyysin kriittinen tarkastelu

5.4.1 Puhuivatko haastateltavat sosiaalityön etiikasta?

Tutkielmani tutkimushaastattelut ovat mielestäni siinä mielessä onnistuneita, että kaikki haastateltavat puhuvat niissä paljon määritelmäni mukaisesta sosiaalityön eettisyydestä. Vaikka haastateltavat puhuivat paljon siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla, haastattelujen aikana kävi ilmi, että sosiaalityöntekijät käyttivät etiikan käsitettä paikoitellen myös toisenlaisissa merkityksissä kuin itse käytän sitä tässä tutkielmassa. Seuraava katkelma osoittaa, että esimerkiksi sosiaalityöntekijä B ymmärsi etiikan merkityksen kanssani eri tavoin. Katkelma alkaa haastattelun loppupuolelta takeltelevasta jatkokysymyksestäni, jota käytin, koska haastateltava oli vastannut suppeasti eettisiin ristiriitoihin liittyvään kysymykseeni.

V: Osaaksä nimetä jotain eettisiä periaatteita, joita sä noudatat tai joista sä saat tietoa siitä, että miten sun tulee toimia työssä eettisesti. (.) Tai tää oli nyt huono kysymys, koska tää, mun ei ollu tarkotus kysyä tota. Mutta se voi liittyä muuhunki.

SB: Mistä mä saan tietoa, miten mun kuuluu toimia?

V: Nii. Mä voin kysyä vaikka semmosta. Mikä sua ohjaa työssä?

SB: Varmaanki laki.

V: Laki?

SB: Siis periaattees laki tietyl tapaa rajaa meille sen, miten toimia.

V: Joo.

- SB: Ää, moraali.
- V: Okei. Onks moraali sun mielest eri ku etiikka?
- SB: Ää, mmm. Joo, joo. [Nauraa.]
- V: [Nauraa] Mä mietin, ku sanoit moraali, ni mehä ollaan puhuttu tavallaan siitä.
- SB: No en mä tiä. Etiikan mä nään jotenkin myönteisemmin.
- V: Joo.
- SB: Mun mielest moraaliin ei välttämät liity ihan positiivisia asioita välttämättä. Tai et voi moraalisesti ajatella jonkun, mut se ei-. En mä tiä, pääseks sä mukaan. [Naurahtaa.]
- V: Pääsen ja siis tää mua kiinnostaa.
- SB: Niin siis tietyl tapaa moraalisesti se ei välttämättä oo. Tai moraalinen teko voi olla myös periaattees jotenki kielteinenkin.
- V: Okei, no kerro siitä sitten.
- SB: [Nauraen.] En mä välttämättä ajattele näin.
- V: Ei mut jos sä ihan mietit, mikä ohjaa sua työssä, ja sä sanot että laki ja sitten
- SB: Mm.
- V: moraali. Ni minkä, onks jotain esimerkkiä, että mitä sä oot moraalisista syistä tehny vaikka sun viime asiakkaiden kans? Tai mitä sä oot. Kerro vähän siit moraalista.
- SB: (.) En mä tiä. Se nyt tuli jotenki vaan mieleen. En mä tiä tuleeks se näitten asiakkaitten. (.) Mää luulen, et se oli vaan se, ku mä lähin miettimään sitä mikä ohjaa.
- (...)
- V: Mä haluan vielä, ku se oli niin loistava, ku sä-. Sä et haluu siitä moraalista nyt selvästi, tarttua siihen. Mutta mitä sä ajattelit siin kohtaa, ku sä sanoit et laki ohjaa, sit sä aattelit jotain ilmiöö, joka ohjaa, ni mitä sä-?
- SB: No siis mä mietin ihan sellast, sit toisaalt ihan, sellasii. Periaattees jokaisella on ajatus oikeasta väärästä ja miten ihmistä kuuluu kohdella.
- V: Joo.
- SB: Ni kylhän ne sitä ajaa. Tai et jokaisel on mun mielest, sosiaalityöntekijällä, on tietyt, tai mitä minä nyt tiedän, ni on
- V: Nii.
- SB: tietynlainen sellanen empaattinen kyky.
- V: Joo.
- SB: Ja sellanen tietynlainen ymmärrys siitä, et mitkä on oikeita, jotenki sellasii, niin kun siis just tää kunnioittaminen. Siis sellasii tiettyjä.
- V: Nii näkemys siitä, mikä on oikein,
- SB: Nii.
- V: oikeaa toimintaa?
- SB: Nii.

Etsin katkelman alussa sopivaa seuraavaa kysymystä. Kysyn, onko sosiaalityöntekijällä eettisiä periaatteita, joista hän saa tietoa työssään. Sosiaalityöntekijä muotoilee kysymyksen itselleen hieman eri tavalla ja rohkaisen häntä vastaamaan tähän kysymykseen. Sosiaalityöntekijä kertoo lähteistä, joista hän saa työssään tietoa siitä, miten hänen kuuluu toimia. Hän mainitsee tärkeimmän lähteen, lain, jälkeen oma-aloitteisesti moraalin toiseksi tärkeimpänä lähteenä. Moraali on tieteellisessä keskustelussa pitkälti etiikan kanssa rinnakkainen käsite. Sitä käytetään yleensä joko etiikan synonyy-

mina tai moraalin määrittellään tarkoittavan yhteisössä vallitsevia sääntöjä ja käsityksiä oikeasta, väärästä, hyvästä ja pahasta, ja etiikan määrittellään tarkoittavan näiden sääntöjen tutkimista (Pieta-rinen & Poutanen 2005, 12; Blennberger 2005, 20; Ylinen 2008, 53).

Kysyn sosiaalityöntekijältä, määritteleekö hän moraalin samoin kuin etiikan. Sosiaalityöntekijä vas-taa epävarman kielteisesti. Hän tapaa ajatusta siitä, kuinka toisin kuin etiikkaan, moraaliiin ei liity vain positiivisia asioita, ja moraalinen teko voi olla myös kielteinen. Kysyn käsitteiden erosta lisää, mutta sosiaalityöntekijä epäröi. Keskustelemme hetken muista aiheista ja haastattelun lopussa pa-laan varovasti kysymykseen. Silloin sosiaalityöntekijä kertoo, että moraalii liittyy jokaisen ihmisen käsitykseen oikeasta ja väärästä ja siitä, miten toisia ihmisiä kuuluu kohdella.

Katkelman alku osoittaa, että sosiaalityöntekijä B ymmärtää etiikan ja sosiaalityön etiikan käsitteet eri tavalla kuin itse tutkijana määrittelen ne. Myös häntä ohjaa sosiaalityössä kuitenkin keskeisesti jonkinlainen käsitys oikeasta ja väärästä ja siitä, miten ihmistä kuuluu kohdella. Tätä käsitystä hän kutsuu moraaliksi. Haastattelu ei paljasta tarkkaan, miten sosiaalityöntekijä lopulta on ymmärtänyt minun käyttämäni sosiaalityön etiikan käsitteen. Kuitenkin myös sosiaalityöntekijä B puhuu koko haastattelun alkupuolen avoimesti näkemyksistään siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla ilman, että etiikan käsitettä käytettiin.

Olen tarkastellut aineistoani analyysivaiheessa erityisen tarkasti niissä kohdissa, joissa joko itse mainitsen tai sosiaalityöntekijä mainitsee etiikan käsitteen. Olen pyrkinyt siihen, etten pidä missään kohdassa itsestänselvänä sitä, että sosiaalityöntekijä ymmärtää etiikan käsitteen samoin kuin minä.

5.4.2 Kysymysten sisältämien oletusten kyseenalaistaminen haastattelussa

Muotoilemani haastattelukysymykset sisälsivät sen oletuksen, että aika, resurssit, konsultointimah-dollisuudet ja sosiaalityöntekijän oma persoona voivat rajoittaa eettisesti kestävä sosiaalityön te-kemistä. On mahdollista, että sosiaalityöntekijät eivät esimerkiksi koe työssään puutetta ajasta, re-sursseista tai konsultointimahdollisuuksista. Voi myös olla, että vaikka nämä tekijät olisivat kun-nossa, sosiaalityö ei tutkittujen sosiaalityöntekijöiden kohdalla lähestyisi tai voisi silti lähestyä sitä, mitä sen sosiaalityöntekijöiden mielestä pitäisi olla.

Pyrin haastatteluissa siihen, että sosiaalityöntekijät voisivat avoimesti kyseenalaistaa kysymyk-senasetteluni. Yritin luoda haastattelutilanteista mahdollisimman keskustelunomaisia ja rohkaista haastateltavia esittämään vapaasti kysymysten heissä herättämiä ajatuksia. Olen yrittänyt reflektoida analyysivaiheessa tarkasti sitä, missä tilanteissa tiedostaen tai tiedostamattani ohjaan haastateltavia

tiettyyn suuntaan ja myös sitä, missä määrin haastateltavilla on ollut mahdollisuus vastata kysymyksiini niiden sisältämien oletusten vastaisesti. Seuraavat katkelmat havainnollistavat sitä, että sosiaalityöntekijä J pystyi kyseenalaistamaan aikakysymyksen ja sosiaalityöntekijä C resurssikysymyksen:

V: Jos sul oiskin ollu, ku puhutaan paljon kiireestä, ni jos sul ois ollu enemmän aikaa työskennellä, siis ihan oikeesti paljon enemmän, työskennellä

SJ: Mm.

V: asiakkaiden kanssa,

SJ: Mm.

V: ni oisko sun työ ollu jotenki toisenlaista? Ja millasta se ois ollu? Voi olla vähän vaikee orientoitua ensin,

SJ: Mm.

V: mut jos sä mietit ihan konkreettisia pieniä asioita. Ku puhutaan siitä,

SJ: Mm.

V: sosiaalityötä rajottaa se kiire,

SJ: Mm.

V: ni miten, oisko sulla vaikuttanu sun työhön se?

SJ: No en mä kyl oikeestaan oo kokenu. Et mä koen, kyl mä voin silloin ku asiakas tulee vastaanotolle,

V: Mm.

SJ: kyl mul on ihan aikaa siihen tilanteeseen. Mä, no tietysti joskus joutuu ottamaan, hirveen tiiviiks sen päivän,

V: Mm.

SJ: mut enimmäkseen ei.

V: Joo.

SJ: Et voi olla jopa tunninki aika asiakkaan kans. Kyl mä koen et siinä tilantees mul on ihan riittävästi aikaa sen ihmisen kohtaamiseen.

V: Joo.

SJ: Et ei mul semmost oloo tuu, et kiire vaikuttais sitä et.

V: Sul ei oo sitä kokemusta.

SJ: En mä koe sitä sillä taval. Et tietysti et kiire varmaan on, mut en mää. Mä otan sen asiakkaan aina sillä taval et mä kohtaan sen ja otan sen ajan sitte.

V: Mm.

SJ: Se kiire voi jäädä johonki, tän työn tekeminen ehkä jää sit iltapäiväl myöhempään tai seuraavaan päivään.

V: Sä pystyt asenteella vaikuttamaan siihen.

SJ: Nii. Et kyl mä sen aina otan, koska mua vaivaa ittee hirvittäväst, jos mä jotenki huonosti sen, tai et se kohtaaminen menee huonosti.

V: Onks jotain, mitä sä haluisit sanoo nyt vapaasti? Jos aattelee, että mun tutkimusaihe on sosiaalityön etiikka, ja

SC: Mm.

V: nyt on tulossa tämmönen aineisto, ni onks jotain mitä haluut vapaasti sanoo? (...)

SC: No ehkä sellanen, mitä varmaan, ihan tämmönen valtakunnallinen juttu. Kun monessa kunnassa menee huonosti taloudellisesti,

V: Mm.

SC: nii mä en missään nimes hyväksy sellasta, että tietysti mullaki on mahdollisuus, ja toki myöntää harkinnanvarasta tai ehkäisevää toimeentulotukea,

V: Mm.

SC: ni sen myöntämistä ei kyllä määritä se, että minkälainen on tän kunnan kassatilanne.

V: Mm.

SC: Mä en todellakaan mieli semmosia asioita.

V: Joo.

SC: Eikä kukaan voi, mä näkisin punasta, jos sanottais, että täytyy vähän hanaa kiristää.

V: Eli sää pystyt tekemään päätöksiä ilman tätä painostusta?

SC: Kyllä, koska sehän lähtee siitä asiakkaan tarpeesta.

V: Joo.

SC: Se ei tietenkään tarkoita, että. Eihän me nyt, jos tosi harkintaa, on ehkäisevää ja isoja summia, ni puhutaan esimiehen kanssa.

V: mm

SC: Mut mä tarkoitan, että en mä, jos mul on asiakas, jolla on oikeesti joku, kaikki perusteet myöntää harkinnanvaraista toimeentulotukea,

V: Mm.

SC: et hän pää-, et se liittyy johonki sosiaalityön juttu, ni en mä kyllä silloin mielti.

V: Joo.

SC: Se ei ohjaa.

V: Joo.

SC: Se ei voi ohjata työtä.

V: Niinpä.

SC: Ja tavallaan mä vähän pelkäänki, et jos on semmosta johtoa jossain ja kenties kokemattomia työntekijöitä,

V: Mm.

SC: ettei ne vaan mee liikaa mukaan siihen.

V: Mm.

SC: Siinä pitää olla aika vahva ja jämäkkä.

V: Joo.

SC: Ja sen voi sanoa kyllä ääneenki, että mitenäs tää eettisesti. Onko tää oikein [nauraa]?

Suurin osa sosiaalityöntekijöistä kuitenkin yhtyi kysymysten sisältämiin oletuksiin. Sekä oletuksia kyseenalaistaneet että niihin yhtyneet sosiaalityöntekijät vastasivat myös avoimesti lähes kaikkiin kysymyksiin. Analyysivaiheessa kävi ilmi, että monet erilaiset vastaukset voivat kertoa sosiaalityöntekijän näkemyksistä siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla. Analyysissa on olennaista löytää ne ilmaukset, joissa sosiaalityöntekijät aidosti kertovat näistä kokemuksistaan. Tutkijan vaikutus vastauksiin täytyy huomioida, mutta vastaukset voivat olla arvokkaita joka tapauksessa. Seuraava katkelma sosiaalityöntekijä E:n haastattelusta antaa vielä esimerkin siitä, että osa sosiaalityöntekijöistä vahvasti kysymyksiin liittyvät oletukset.

- SE: Tavallaan se rajottaa hirveesti mejän työtä kuitenkin, että toimeentulotukirahat ei sais mennä yli budjetin.
- V: Mm.
- SE: Eli. (.) Mutta kyl mä, me jaetaan sitä niukkuutta ja harkitaan hirveen tarkasti se, että ketä me autetaan.
- V: Mm.
- (...)
- SE: [Tiimissä] me päätetään yhdessä monesti, jos on semmosia asioita, et me ei osata itsekseen sitä, tai ei haluta itsekseen päättää. Tai halutaan että siihen tulee joku linjaus.
- V: Mm.
- SE: Sitten me harkitaan, voiko myöntää ehkäsevää tai täydentävää toimeentulotukea, vaikka jollekki perheelle, jossa lapset kärsii köyhyydestä. Semmosia perheitä on monia.
- V: Mm.
- SE: Pitää vaan valita kaikkein kraaveimmat tapaukset melkein, mihin voidaan satsata. Toisaalta pyritään auttamaan hädässä kaikkia,
- V: Mm.
- SE: mutta tavallaan meil on yhteiset kriteerit niille.
- V: Niinpä.
- SE: Kyllä se budjetti vaikuttaa mejän työskentelyyn, että ku se ei oo rajaton.
- V: Mm.
- SE: Elikkä. (.) Monesti loppuvuodesta on jo niin, että budjetti on jo ylittynyt, ni tulee se semmonen paine, että miten pystyy auttamaan.

5.5 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuksen ja sen toteutuksen eettinen kestävyys on tärkeä teema reflektoitavaksi myös tutkimuksessa, jonka tutkimuskohde on etiikka. Tutkimuseettisten kysymysten pohdinta on saattanut olla tässä tutkimuksessa jopa erityisen tärkeää, koska etiikka voi olla joskus ammatillisesti arkaluontoinen aihe käsiteltäväksi. Tutkimusetiikka on läsnä tutkimuksen kaikissa vaiheissa eli aiheen valinnassa, tutkimusasetelman laatimisessa, aineiston keräämisessä, analyysin teossa, tutkimusraportin muotoilussa sekä tutkimuksen julkaisemisessa.

Tähän tutkimukseen liittyviä erityisiä tutkimuseettisiä kysymyksiä ovat tutkittavia kunnioittava kohtelu haastattelutilanteessa ja tutkimusraporttia laadittaessa sekä tutkittavien anonymiteetin säilyminen. Pyytäessäni tutkittavia kuvaamaan haastatteluissa eettisesti kestäväää työtä, olen altistanut monet heistä puhumaan oman työnsä eettisistä epäkohdista. Tutkimuksen tarkoituksena oli alleviivata sosiaalityöntekijöiden etiikkakokemusten tärkeyttä myönteisessä mielessä ja keskustella haastatteluissa työn eettisyydestä, ei epäeettisyydestä. Törmäsin joissakin haastatteluissa kuitenkin samaan ongelmaan kuin Leila Kontkanen ja Matti Makkonen (2008) haastatellessaan suurten yritysten entisiä johtajia kuvaavasti nimettyyn teokseensa *Mitä tekisin nyt toisin? Jälkiviisautta johtamiseen*. Kontkanen ja Makkonen joutuivat vakuuttelemaan haastateltaville, ettei kirjaan tule lukua

”NN:n kootut mokat” (emt., 11). Haastateltavani eivät ilmaisseet minulle haastattelujen yhteydessä huolta siitä, että tutkimukseni saattaisi käsitellä myös sosiaalityön käytäntöjen epäeettisiä piirteitä. Olen kuitenkin itse pitänyt tärkeänä tehtävänä tutkimusraporttia kirjoittaessani sitä, että tutkimustulosten esittely tapahtuu tutkittavia ja heidän työolosuhteitaan aidosti ymmärtämään pyrkivässä ja myönteisessä hengessä. Tämä on myös tutkimuksen agendan mukaista. Toisten tutkimusten tehtäväksi jää verrata sosiaalityöntekijöiden eettisten kokemusten ja käytännön välistä yhteyttä. Tämän tutkimuksen kohde ovat sosiaalityöntekijöiden kokemukset siitä, millaista eettisesti kestävä sosiaalityö on.

Toinen olennainen tutkimuseettinen haaste tutkimuksessani on ollut tutkittavien anonymiteetin säilyttäminen. Arja Kuulan (2006, 201) mukaan tunnistettavuuden estämisen lähtökohtana on tutkimuseetikassa tarve suojella tutkittavia mahdollisilta kielteisiltä seurauksilta, joita heidän tunnistamisensa tutkimusjulkaisuista saisi aikaan. Anonymiteetin säilyttämisen mahdollistamiseksi kieltäydyin haastatteluissa kertomasta haastateltaville, missä kunnissa tai millä eri seuduilla muut haastateltavat työskentelivät. Lisäksi peitin tutkimusraporttini aineistokatkelmista huolellisesti tunnistettavat yksityiskohdat. Vaikka haastateltavien merkitseminen katkelmissa koodikirjaimilla saattaa heikentää tutkimusraporttini luettavuutta, en katsonut tarkoituksenmukaiseksi käyttää katkelmissa peitenimiä, jotka olisivat voineet antaa vihjeitä esimerkiksi haastateltavan iästä tai sukupuolesta.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Aineiston analyysi nosti tutkimuksessani esiin neljä sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan eettisesti kestävästä sosiaalityön piirrettä. Eettisesti kestävässä sosiaalityössä asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän välinen suhde on oikeanlainen, sosiaalityöntekijä ja asiakas kohtaavat toisensa aidosti, sosiaalityötä leimaa ihmisarvon menettämättömyyden ajatus ja sosiaalityö on ammattitaitoista. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän välinen suhde on tutkimuksessani sikäli kiinnostava tutkimustulos, että sitä painottivat kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät. He kuitenkin kuvasivat suhteen oikeanlaisen tasapainon keskenään hyvin erilaiseksi. Sosiaalityön ammattitaitoisuutta voi pitää ehkä yllättävänäkin eettisesti kestävästä sosiaalityön piirteestä. Kuvaavassa millaista sosiaalityön pitäisi olla, sosiaalityöntekijät puhuivat aineistossa merkittävän paljon sosiaalityön menetelmien käyttämisestä, toiveista tehdä sosiaalityössä enemmän yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden kesken sekä sosiaalityössä tarvittavan sosiaalityön ulkopuolisen ammattitaidon merkityksestä sosiaalityön etiikalle.

6.1 Itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän oikeanlainen suhde

Kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät puhuvat jossain vaiheessa haastattelua ilmiöstä, jonka olen käsitteellistänyt analyysissä sosiaalityöntekijän oikeanlaiseksi paikantumiseksi asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen ja sosiaalityön kontrollitehtävän välistä suhdetta kuvaavalla jatkumolla. Sosiaalityöntekijät etsivät puheessaan kultaista keskitietä näiden kahden sosiaalityötä leimaavan piirteen välillä. Keskitie paikantui eri sosiaalityöntekijöiden puheessa erilaisiin kohtiin. Esittelen tässä luvussa ensin sosiaalityöntekijöiden puhetta eri kohdissa jatkumoa. Luvun lopussa analysoin sosiaalityöntekijöiden toiveita sosiaaliohjaajan palkkaamisesta aikuissosiaalityön palvelukseen ja sosiaalityöntekijän kotikäyntien mahdollisuuksien lisäämisestä asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja sosiaalityön kontrollitehtävän suhteen näkökulmasta.

6.1.1 Korostuva itsemääräämisoikeus

Sosiaalityöntekijöiden A ja D puheet paikantuivat asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen ja sosiaalityön kontrollitehtävän suhdetta kuvaavalla jatkumolla itsemääräämisoikeutta korostavaan päähän. Sosiaalityöntekijä A pohti haastattelussa muun muassa asiakkaan aidon itsemääräämisoikeuden toteutumisen edellytyksiä:

SA: [Aktivointisuunnitelmien teossa] varsinkin ois aika vallankäyttömahdollisuu-
det. Et sää voit, periaattees voisit toimia aika diktatuurimaisesti. Et laittaa,
tarjota jotain vaihtoehtoa äks, minkä sä tiedät, et ei oikeesti

V: Joo.
 SA: ole asiakkaalle mielekäs eikä hyödytä.
 V: Joo.
 SA: Ni mä sodin kyl sitä ajatust vastaan.
 (...)
 SA: Eettisesti kestävä sosiaalityötä on mun mielestä myös se, et sä työntekijänä työskentelet ihan aidosti sitä kohti, et sä saat asiakkaan näkemyksen esiin.
 V: Mm.
 SA: Et sä kyseenalastat sitä. Et tavallaan, kun kyselee asioita ja muuta, ja sit niistä voi helposti tulkita,
 V: Joo.
 SA: ja pääsee ehkä joskus vähän helpommalla, ku aattelee, no se nyt on sitä mieltä ja mennä näin. Et kyl mun mielest siin tulee se eettisyys mukaan, et voiksä oikeesti olla varma, et ei tää oo sun oma tulkinta, vaan et
 V: Joo
 SA: se ois
 V: Joo.
 SA: ihmisen oma oma päätös.
 V: Mm.
 SA: Ja sen varmistaminen kysymällä ja varmistamalla moneen kertaan.

Sosiaalityöntekijä kertoo katkelmassa, että hänellä on aktivointisuunnitelmien teossa merkittävä, jopa yksinvaltainen, mahdollisuus käyttää valtaa suhteessa asiakkaaseen. Aktivointisuunnitelman tekeminen tarkoittaa lain kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) mukaista työ- ja elinkeinotoimiston, sosiaalityön ja asiakkaan yhdessä pitämää palaveria, jossa viranomaiset tarjoavat asiakkaalle työmahdollisuuksia tai työllistymistä edistäviä toimenpiteitä, kuten koulutus- tai kuntoutuspalveluita (5§, 8§). Asiakkaalla on velvollisuus osallistua suunnitelman laatimiseen ja toimenpiteisiin, joita viranomaiset tarjoavat hänelle tässä yhteydessä. Jos asiakas kieltäytyy toimenpiteistä, työ- ja elinkeinotoimisto voi lakkauttaa asiakkaan työmarkkinatuen ja sosiaalityöntekijä alentaa toimeentulotuen perusosaa. (Esim. Juhila 2008, 54.) Sosiaalityöntekijä A viittaa katkelmassa sosiaalityöntekijän mahdollisuuteen tarjota asiakkaalle aktivointisuunnitelmaa tehtäessä toimenpiteitä, jotka eivät ole asiakkaalle mielekkäitä tai eivät hyödytä häntä. Sosiaalityöntekijä vastustaa tällaista toimintatapaa. Sosiaalityö on eettisesti kestävä, jos sosiaalityöntekijä työskentelee aidosti sitä kohti, että asiakas saa tuotua työskentelyssä omat ajatuksensa ja näkemyksensä esiin. Tällöin sosiaalityöntekijä kyseenalaistaa omia tulkintojaan siitä, mitä mieltä asiakas on asioista, ja varmistaa tulkintojaan kysymällä niistä asiakkaalta useita kertoja.

Sosiaalityöntekijä jättää katkelmassa pukematta sanoiksi sen, että eettisesti kestävässä sosiaalityössä sosiaalityöntekijän vallankäytön sijaan asiakas saa päättää asioistaan itse. Sosiaalityöntekijä olettaa tämän konkreettisen itsemääräämisoikeuden itsestäänselväksi sosiaalityön piirteeksi. Sosiaalityöntekijä puhuu sosiaalityön kontrollin vastakohtana sen sijaan siitä, että sosiaalityöntekijän pitää työ-

kennellä itse aktiivisesti sen edistämiseksi, että asiakas saa tuotua oman näkemyksensä ja ajatuksensa esiin asiakastapaamisilla. Eettisesti toimiva sosiaalityöntekijä ei vain kunnioita asiakkaan esiin tuomaa näkemystä vaan hän myös varmistaa kysymyksillään, että tehty tulkinta asiakkaan näkemyksestä on varmasti oikea.

Myös sosiaalityöntekijä D puhui haastattelussa asiakkaan aidosta kuuntelemisesta:

- SD: Ihannetyöntekijä nimenomaan kuuntelisi asiakasta enemmän ku minä teen.
V: Jaaha.
SD: Ja kuuntelisi, osaisi kuunnella, et mitä asiakas todella haluaa. Eikä todellakaan antaisi valmiita ehdotuksia ja malleja. Eikä turhautuisi siitä, että asiakas ei kuitenkaan toimikkaan niin kun minä olen sanonut.
V: M-m.
SD: Vaan pystyisi ajattelemaan näin, että (...) täs on tämmönen motivoitumisjuttu.
V: Mm.
SD: Työntekijä meinaa, et asiakkaan pitää olla eniten motivoitunut tähän.
V: Mm.
SD: Mut siinä asiakkaan motivoitumislistassa se mejän voi olla täällä [alempana]. Et se ei ole ollenkaan, vaikka se työnhaku, siellä hänen kymmenen ensimmäisen motivoitumisensa joukossa.
V: Joo.
SD: Et osais todella ajatella näin.
(...)
SD: Sillon mä oisin sillä tavalla hyvä työntekijä. Ja en tarjoisi asiakkaille mitenkään mun omia juttuja kuin varmaan sosiaalityöntekijä hyvänä yhteiskunnan kansalaisena tällasena tekee mielellään.
V: Mm.
SD: Et mitkä on hänen omista arvoistaan lähteny. Vaan ajattelis [naurahtaa], ne on asiakkaan arvot vähän toisenlaiset.

Sosiaalityöntekijä D puhuu sosiaalityöntekijän ammatillisesta taidosta kuunnella, mitä asiakas todella haluaa. Hän liittää kuuntelutaitoon motivoitumiseen liittyvien ilmiöiden ymmärtämisen. Kuuntelutaitoisena sosiaalityöntekijän on tärkeää ymmärtää, että asiakas voi olla motivoitunut aivan erilaisiin asioihin, kuin mihin sosiaalityöntekijä olettaa hänen olevan tilanteessaan motivoitunut. Kuuntelutaidon lisäksi sosiaalityöntekijä D puhuu katkelmassa siitä, että ihanteellinen sosiaalityöntekijä ei anna asiakkaalle valmiita ehdotuksia ja malleja, ei ammatillisia eikä varsinkaan henkilökohtaisista arvoistaan lähtöisin olevia. Sosiaalityöntekijä ymmärtää, että asiakkaan arvot voivat poiketa hänen omistaan.

6.1.2 Tasapainoilu itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän välillä

Sosiaalityöntekijät I ja C etsivät haastatteluissa asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen ja sosiaalityön kontrollitehtävän välistä kompromissia elementtejä kuvaavan jatkumon keskeltä. Sosiaalityöntekijä I:n mielestä molemmat piirteet ovat sosiaalityössä tärkeitä:

SI: Olen omaksunu paljolti tämmöstä, että ei nää oo minun ongelmia, vaan ne on sinun ongelmia.

(...)

SI: Elikkä asiathan pitää ja asiakkaat pitää ottaa vastaan,

V: Mm.

SI: mut heijän asiansa pitää palauttaa heille. Tietysti, jos voi kommentoida ja tuoda siihen jotain, ni palauttaa sen semmosena.

(...)

SI: Ei ihmisii, ei niit voi muuttaa. Ne muuttuu itse. Mut kyllähän tähän virkaan kuuluu se, että mun kuuluu sanoa, et mun mielestä, nyt jos jatkat noin, niin ei hyvin käy. Et mun täytyy tää sanoo, enkä mä sitä usko, et sä muutat sen takii, ku mä sanon näin,

V: Mm.

SI: mut nyt mä olen sulle sanonu, et voisitsä ees miettii.

V: Nii totta kai.

SI: Nii.

V: Se puoli kuuluu tähän kanssa.

SI: Nii vastuu ja tuki siinä muodossa,

V: Niin.

SI: tämmösessä kontrollin ja tuen hyvin läheisessä

V: Nii.

SI: yhteistyössä.

Sosiaalityöntekijä tunnustaa katkelmassa asiakkaan itsemääräämisoikeuden merkityksen ja välttämättömyyden suorasanaisesti toteamalla, ettei hän voisi muuttaa asiakkaita edes halutessaan vaan he muuttuvat itse. Edellisistä haastateltavista poiketen sosiaalityöntekijä I puhuu tämän toteamuksen yhteydessä sosiaalityöntekijän virkavelvollisuudesta yrittää kuitenkin vaikuttaa asiakkaisiin. Sosiaalityöntekijä I kuvaa, että hänen virkaansa kuuluu toisinaan esimerkiksi varoittaa asiakasta tietyn elämäntavan mahdollisista seurauksista. Varoittaessaan sosiaalityöntekijä I sanoo välillä asiakkaille suoraan joutuvansa sanomaan asiasta, vaikei välttämättä haluaisi, ja ettei hän usko asiakkaan muuttuvan hänen pyyntönsä takia. Sosiaalityöntekijä kuvaa, että sosiaalityöhön kuuluu kontrollin ja tuen hyvin läheinen yhteistyö.

Sosiaalityöntekijä I ei näe kannan ottamista asiakkaan asioissa sosiaalityöntekijän roolista käsin esimerkiksi asiakkaan aitoa kuuntelua haittaavana tekijänä vaan sosiaalityöntekijän rooliin kuuluva myönteisenä tehtävänä. Sosiaalityöntekijä I korostaa kuitenkin asiakkaan itsemääräämisoikeuden merkitystä. Hän kertoo omaksuneensa työhistoriansa aikana ajattelumallin, jonka mukaan on

olennaista myös palauttaa asiat ja vastuu niistä asiakastapaamisilla aina asiakkaille takaisin. Ongelmat pysyvät asiakkaan ongelmina, ja niistä ei tule sosiaalityöntekijän ongelmia. Jos asiakas muuttuu, hän tekee sen itse sosiaalityöntekijän avustamana.

Sekä sosiaalityöntekijöiden A ja D että sosiaalityöntekijän I katkelmista on luettavissa ajatus siitä, että sanallinen ja sanaton vuorovaikutus sosiaalityöntekijän kanssa on jo sinänsä sosiaalityöllisen kontrollin muoto. Sosiaalityöntekijöiden A ja D haastattelukatkelmissa ajatus on luettavissa heidän kuvauksessaan aidon kuuntelun haasteesta. Sosiaalityöntekijä vaikuttaa sekä vuorovaikutukseen osallistumisellaan että tulkinnoillaan asiakkaiden näkemyksistä asiakkaan mahdollisuuteen saada mielipiteensä esiin asiakastapaamisilla. Sosiaalityöntekijä I tunnistaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen vuorovaikutuksen kontrollin muodoksi myönteisessä mielessä siten, että hän kuvaa vuorovaikutuksen sosiaalityön auttamismuotona. Asiakkaisiin vaikuttaminen on heidän kontrolloimistaan tiettyyn sosiaalityöntekijän määrittämään suuntaan, mutta samanaikaisesti vaikuttaminen on sosiaalityön tukimuoto, jota asiakas saattaa sosiaalityöltä jopa hakea.

Sosiaalityöntekijä C on sosiaalityöntekijä I:n kannalla vuorovaikutusajatuksen ja jatkumolle sijoittumisensa suhteen:

SC: Miten sen sanois, mikä ohjaa mua. Että miten mä voin, asiakas tekee omat valintansa,

V: Mm.

SC: mutta kyllä mun tehtävänä on, tai mä yritän motivoida asiakasta. Ja sitte, (.) tai välillä vähän semmosta herättelyäkin, mutta myös luottamuksen rakentamista,

V: Mm.

SC: mikä ohjaa, koska aikuissosiaalityö on hyvin pitkäjänteistä.

V: Mm.

SC: Täs täytyy olla hirvittävän kärsivällinen.

V: Mm.

SC: Saattaa mennä vuosi kaks, sit vasta päästään, jotain konkreettista tapahtuu.

V: Niinpä.

SC: Mut luottamus täytyy rakentaa.

V: Joo.

SC: Ja se ehkä on se vuorovaikutustyö, mikä aluksi ainaki ohjaa. Se kohtaaminen siihen,

V: Joo.

SC: se on se ykkösjuttu. Väkinen ei, turha kuvitella, että jotain väkinen tehdään ja väkipakolla.

V: Mm.

SC: Se on ihan tuhoon tuomittua. Ei nää asiakkaat mitään tyhmiä oo.

Myös sosiaalityöntekijä C toteaa katkelmassa, että asiakas tekee omat valintansa. Sosiaalityötä ei edes voi tehdä väkipakolla. Kuitenkin sosiaalityöntekijää ohjaa työssä ajatus, että hänen ammatilli-

nen tehtävänsä on motivoida ja välillä jopa herätellä asiakasta. Työllä on suunta, jonka määrittämiseen myös sosiaalityöntekijä osallistuu. Sosiaalityöntekijä rakentaa hiljalleen ja kärsivällisesti luottamusta itsensä ja asiakkaan välille. Joskus vasta vuosien päästä työskentelyn aloittamisesta asiakkaan elämäntilanteessa tapahtuu konkreettisia muutoksia. Kun jotakin tällöin luottamuksen rakentamisen ja vuorovaikutustyön seurauksena tapahtuu, sosiaalityöntekijä on vaikuttanut muutoksen suuntaan. Kyse on paradoksaalisesti kontrollista, jonka asiakas valitsee itse.

6.1.3 Korostuva kontrollitehtävä

Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei sijoitu jatkumolla pysyvästi yhteen kohtaan tai aivan jatkumon laitaan. Osa haastatteluissa käydyistä keskusteluista paikantuu kuitenkin jonkin verran sosiaalityön kontrollitehtävää korostavaan jatkumon osaan. Sosiaalityöntekijä B:n ajattelee, että ihannesosiaalityöntekijä painottaisi asiakastyössä kontrollitehtävää häntä itseään enemmän:

SB: [Ihannesosiaalityöntekijä] ois varmaan keskittynyt tosi oleellisiin asioihin ja tuonu ne hyvin suorasanaisesti, ja nostanu asiat pöydälle.

V: Okei (.) Mitä on olennaiset asiat sitte?

SB: Ehkä sillai, et jos vaik mietitään jotain päihdeasiakasta ja puhutaan vaikka katkasuhoidosta, ni et hän ei mene nyt vaan hän menee ehkä sit, jutellaan vaikka sit kuukauden päästä. Ni hän [esikuva] ois lähteny sitä, et miten se tilanne ois muka erilainen silloin, et yhtälaila se pitäis nytten tapahtua.

V: Okei.

SB: Et puuttuu asioihin siinä heti hetkessä. Ei mee ehkä niin sen asiakkaan ehdoilla.

V: Okei sä koet et se ois

SB: Joo.

V: hyvä ja tärkeetä. Selvä. Tuleeks sulle muuta mieleen, miten se ois toiminu toisin?

SB: Mmm no ehkä, totta kai hän ois, vaikka hän ois asiakkaan ehdoille sen laittanu, ni silti hän ois antanu asiakkaalle päätösvallan ja kuitenkin hänen osallisuuttaan korostanu

V: Mm.

SB: asiassa.

V: Onks sul jotain konkreettist esimerkki siihen, miten sen vois tehdä?

SB: Ää tietysti sillai, ää hh, siis varmaan vuorovaikutussuhteessa, et ei olis niin kuitenkaan, siis et nostaa sen asiakkaan samalle tasolle,

V: Mm.

SB: et hän on osallinen siihen päätökseen.

V: Mm.

SB: Et näkee sen, tuo esille asiakkaalle sen, et miten paljon se vaikuttaa hänen elämään. Sillai tukemalla

V: Mm mm niinpä.

SB: johdattanut asiakkaan siihen.

Sosiaalityöntekijä B sijoittuu jatkumon kontrollia korostavaan päähän ajatuksellaan siitä, että asiakkaan itsemääräämisoikeutta voidaan toteuttaa esimerkiksi tuomalla asiakkaalle esille se, miten paljon sosiaalityöntekijän ehdottama toimintatapa vaikuttaa asiakkaan elämään. Sosiaalityöntekijä B:n mukaan ihannesosiaalityöntekijä johdattaisi asiakkaan tätä tukemalla tekemään itse päätöksen, joka näyttäytyy sosiaalityöntekijän näkökulmasta parhaalta. Sosiaalityöntekijä B korostaa sosiaalityön kontrollitehtävää myös vastatessaan yleiseen etiikkakysymykseen:

SB: Mä aloin miettii sitä, et kuin paljon on sitä, et täs ollaan viranomaisena periaattees asiakkaan yläpuolella.

V: Joo.

SB: Et ois just sitä, et tasapainonen, siis sillai yhtä tasa-arvoinen suhde kuitenkin.

V: Okei.

SB: Sitä mä mietin sellasena epäeettisenä.

V: Okei. Eli eettisesti vahvempaa työ on, mitä enemmän suhde

SB: On.

V: voi tulla tasa-arvoisemmaks?

SB: Nii.

V: Joo.

SB: Jotenki,

V: Se on se-.

SB: ja sitä sen asiakkaan osallistumista

V: Mm.

SB: ja tavoitteellisuutta.

V: Tavoitteellisuutta?

SB: Sillai yhteinen tavoite,

V: Mm.

SB: eikä se oo sillai, et minä teen näin, koska sinä käsket.

V: Mm niinpä.

SB: Koska sellast se tuntuu ehkä välillä olevan. Et se asiakas tekee sen takia, koska viranomainen käskee

V: Mm.

SB: eikä sen takia, että hän tekisi itselleen.

V: Niinpä.

SB: Mm.

V: Mikä sun mielestä ois tohon, mikä auttais tohon?

SB: Nimenomaan mun mielest se vuorovaikutussuhteen jotenki tuominen sillai, et hän ei koe niin. Mä en tie mi-. Et onks siinä sillä asiakkaalla jotenki sellanen asema, että hän kokee, että minä sanon viranomaisena jotain, näin pitää toimia.

V: Mm.

SB: Hän ei aattele sitä sielt omasta elämästä lähtösin. Et me nimenomaan sen takia sanotaan jotain, et hänen pitäis tajuta, et hänen pitää se ihan ittensä takia tehdä.

Myös tässä katkelmassa sosiaalityöntekijä B puhuu asiakkaan mahdollisuudesta itsemääräämisoikeuteen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutussuhteessa. Muuhun kohtaan jatku-

molla sijoittuvien sosiaalityöntekijöiden tapaan sosiaalityöntekijä B ei halua, että asiakkaalla on suhteessa sellainen asema, että hän kokee tehtäväkseen totella viranomaisen käskyjä. Kuitenkin sosiaalityöntekijä B esittää eettisenä parannuksena sen, että sosiaalityöntekijä saa asiakkaan haluaan itse sitä, mitä sosiaalityöntekijän näkökulmasta on hyvä haluta. Sosiaalityöntekijä ei tuo esiin sitä, miten sosiaalityöntekijä voi kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta asiakkaan nykyisten mielipiteiden osalta. Ero on hiuksen hieno, mutta tulkintani mukaan se sijoittaa sosiaalityöntekijän ajatukset jatkumolla kontrollialueelle.

Sosiaalityöntekijä E muotoilee saman ajatuksen tavoitteeksi saada kontrollointi tuntumaan asiakkaasta motivoinnilta:

V: Mitkä asiat sä näet sosiaalityön hyviks piirteiks, tärkeiks piirteiks, eettisiks piirteiks?

(...)

SE: No mun mielest just se, että ei oo tärkeätä, tai siis aina täytyy kontrolloida jotenkin sitä vaikka nuorten kohdalla. Että jos nuori ei oikeesti oo kiinnostunu työelämästä sillä hetkellä,

V: Mm.

SE: niin sitte mejän täytyy alentaa perusosaa. Et siin on kontrolli myöskin.

V: Mm.

SE: Mut et osais sen tehdä niin, että tavallaan, et se ei tuntuis kontroinnilta vaan et se tuntuis motivoinnilta.

Sosiaalityöntekijä E kuvaa ehkä kaikista haastatelluista selkeimmin, että kontrolli on välttämätöntä sosiaalityössä, etenkin nuorten asiakkaiden kohdalla. Yksi kontrollin muoto on toimeentulotuen perusosan alentaminen, joka sosiaalityöntekijä E:n mukaan pitää tehdä joissakin tilanteissa. Esimerkiksi jatkumon keskelle sijoittuva haastateltava I sen sijaan kertoi haastattelunsa päätteeksi, ettei juuri koskaan alenna asiakkaan toimeentulotuen perusosaa, vaikka laki antaisi siihen mahdollisuuden. Hän ei koe, että sosiaalityössä tulisi tehdä niin. Lain toimeentulotuesta 1412/1997 10§:n mukaan sosiaalityöntekijä voi tietyissä tilanteissa alentaa asiakkaan toimeentulotuen perusosaa enintään 20 tai enintään 40 prosenttia. Lain mukaan alentaminen ei ole koskaan välttämätöntä.

6.1.4 Sosiaaliohjaaja jatkumolla

Kymmenestä haastatellusta sosiaalityöntekijästä jopa seitsemän pahoittelee jossakin vaiheessa haastattelua oma-aloitteisesti sitä, että kunnasta puuttuu sosiaaliohjaaja. Näin montaa haastattelua yhdistävä piirre on jo sinänsä mielenkiintoinen tarkasteltavaksi analyysissa lähemmin. Sosiaalityöntekijät perustelevat sosiaaliohjaajan tarvetta monin eri tavoin. Esimerkiksi sosiaalityöntekijä A näkee sosiaaliohjaajan roolin merkityksen tärkeänä muun muassa asiakkaan ja sosiaalityön välisen luottamuk-

sen rakentamisessa. Kaikki sosiaalityöntekijät perustelevat sosiaaliohjaajan tarpeellisuutta kuitenkin myös kontrollitehtävään viitaten:

SE: [Tarvittaisiin] tällöinen vieressä kulkija, joka vois lähteä minkä ikäisen ihmisen kanssa tahansa, jolla on vaikeuksia, esimerkiksi hakemaan asumistukea tai sairaspäivärahaa tai mitä tahansa.

V: Joo.

SE: Niin mennä sinne mukaan ja hakea se ihminen vaikka kotoa nyt aluks. Koska jos on oikeen pahasti masentunu ihminen, niin hän ei saa aikaseksi.

SB: Ja tietysti sitä on puhuttu kovasti, että periaattees vois palkata sellasen henkilön [sosiaaliohjaajan].

(...)

SB: Koska sitä, ei sosiaalityöntekijä voi aina lähteä hakemaan nuorta jostain

V: Niinpä.

SB: jonnekki.

SD: Meillä ei oo [sosiaaliohjaajaa] käytössä. Että okei, et minä lähden asiakkaan kanssa Kelaan ja minä lähden nyt kattomaan ohjaamaan sinua päiväkeskukseen.

(...)

SD: Yrittää sanoa, että kuule, että nyt mä olen sitä mieltä, että sun pitäis sinne TE-toimistoon lähteä käymään. Mutta se on sitte, nii jää siihen. Että jos on sentyyppinen asiakas, joka sitä asiaa ei jostakin syystä hoida, nii se jää siihen oletukseen että okei.

V: Miten sä aattelet miten heidän tilanne muuttuis, jos tää [sosiaaliohjaus] ois mahdollista sosiaalityössä?

SF: No varmaan sotku-, kuinka mä, sotkuja tulis ehkä vähemmän,

V: Mm.

SF: kun ehdittä selvittää perusteellisesti ajoissa, ja sit myös seurata, et on ymmärtäny asian ja hoitaa

V: Joo.

SF: niitä kunnolla.

SA: Kun tavattais tai sovittais uus aika, ni et siihen välille tavallaan. Kun mietitään niit asioit,

V: Mm.

SA: mitä [esimerkkiasiakkaalla] olis selvittelyn alla ja hoidettavana, ni sen sit et hän sais siihen sen niinkun avun.

V: Joo.

SA: Henkilön, joka hänen kans lähtis niit hoitamaan,

V: Okei.

SA: et.

V: Ihan mukaan?

SA: Nii, et ku hänki on masentunut ja päihdeongelmainenkin, niin.
V: Joo. Voiksä vielä sanoo jotain esimerkkejä ihan, että mihin mukaan esimerkiks tai?
SA: No esimerkiks jos on vaik asumistuki hoitamatta, ni lähtis Kelaan selvittämään asiaa.

SH: Ja jotkut, tulee semmosia, nyt yks tuntuu, aika dementoitunut.
V: Mm.
SH: Että häntä on ihan kädestä pitäen ohjattava
V: Mm.
SH: asioiden hoidossa.
V: Mm.
SH: Mä varasin ajan että mä lähen itse tän asiakkaan kanssa pankkiin.
(...)
SH: Varasin sillai aikaa, että mennään pankkiin ja tekemään vuokrasopimus. Ensin maksetaan vakuus siel pankissa.

SI: Sitte käytännöllisempää, elikkä käytännöllisemmin [asiakkaan] asioissaan tekemisen tasolle
V: Mm.
SI: viemistä. Sitä se varmaan olis. Et siihen sitä aikaa haluais käyttää. Enkä mä tarkota nyt sitä, et mua, mun mielest ois hirveen mielekästä, et mä nyt taluttaisin jonku tonne kelaan. Semmosenki mä voin tehdä, tai mennä muutossa auttamaan, jos se mun mielest on tosi tärkeä ja mielekäs juttu.

Sosiaalityöntekijät puhuvat katkelmissa asiakkaan hakemisesta kotoa tarvittaessa ja sen seuraamisesta, että asiakas on ymmärtänyt asiat ja hoitaa niitä kunnolla. Joitakin asiakkaita on ohjattava asioiden hoidossa konkreettisesti ja saatettava asiakkaat esimerkiksi Kelaan. Sosiaaliohjaus on lähtökohtaisesti asiakkaille tarkoitettua tukea ja palvelua. Sosiaalityöntekijä A puhuukin katkelmassa masentuneelle ja päihdeongelmaiselle tarjottavasta avusta sosiaalityöntekijän kanssa sovittujen asioiden hoitamisessa. Ohjauksen vastaanottaminen on aina vapaaehtoista.

On merkittävää, että jokainen sosiaaliohjaajan maininnut sosiaalityöntekijä perustelee sosiaaliohjaajan tarvetta sosiaalityön kontrollitehtävää korostavilla argumenteilla. Asiakkaan hakeminen jonnekin kotoa, kun tämä ei sieltä muuten lähde, asiakkaiden taluttaminen ja sen seuraaminen, että asiakas hoitaa asiansa, ovat sosiaalityöllisen kontrollin vahvoja muotoja. Jos asiakas päättää sovittuun tapaamiseen lähtemisen sijaan jäädä kotiinsa, itsemääräämisoikeutta pitäisi periaatteessa kunnioittaa ja hyväksyä asiakkaan valinta. Käytännössä asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseksi voidaan kuitenkin myös tulkita se, että sosiaalityöntekijä lähettää sosiaaliohjaajan hakemaan asiakkaan kotoa tapaamiseen. Sosiaalityön palvelua on välillä nimenomaan se, että asiakas saa avun vaikeutensa hoitaa asioitaan tai noudattaa sopimuksiaan. Tällainen apu ja palvelu edellyttävät sitä,

että asiakas luopuu vapaaehtoisesti itsemääräämisoikeudestaan väliaikaisesti. Kyse ei ole väkisin hakemisesta tai asiakkaan pakottamisesta. Asiakas saattaa jopa kontrollitilanteessa haluta sosiaaliohjaajan suorittamaa sosiaalityöllistä kontrollia itseään kohtaan. Kuitenkin itse asetelma edellyttää rajoitusta asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisessa. Tämä on merkittävää sosiaalityöntekijöiden näkemysten paikantumisessa itsemääräämisoikeuden ja sosiaalityön kontrollitehtävän suhteen jatkumolle. Ajatus sosiaaliohjaajan kontrollitehtävästä voi olla ristiriidassa esimerkiksi asiakkaan aidon ja sosiaalityöntekijän tulkintoja jatkuvasti kyseenalaistavan kuuntelun ajatuksen kanssa.

6.1.5 Kotikäynnit jatkumolla

Kuusi sosiaalityöntekijää puhuu haastattelussa siitä, että aikuissosiaalityössä pitäisi heidän mielestään voida tehdä enemmän kotikäyntejä. Jokainen haastateltava toivoo joko sosiaaliohjaajaa aikuisosiaalityön palvelukseen, lisää mahdollisuuksia kotikäyntien tekemiseen tai molempia. Sosiaalityöntekijät perustelevat myös kotikäyntien tarvetta sekä palvelu- että kontrollitehtävää painottavin argumentein. Sosiaalityöntekijä J kertoo palveluhenkisesti asiakkaiden toivovan kotikäyntejä ja arvelee käyntien voivan vähentää vastakkainasettelua sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä:

V: Mitä sä tekisit

SJ: Mm.

V: [toivomillasi] kotikäynneillä?

SJ: Monet asiakkaat, kaikki ei varmaan haluaiskaan, mut on osa asiakkaist, jotka tykkäis et kävis

V: Mm.

SJ: kotona ihan kattomas elinympäristöö. Ja ehkä miettimäs, et mitä vois tehdä eri taval siin asiakkaan tilantees.

(...)

SJ: Aasiakas vois kokee, et on tavallaan hänen tukenaan. Useinhan toimeentulotukee, kokee et vähän

V: Mm.

SJ: vastakkaisel puolel pöytää.

V: Mm.

SJ: Se usein kärjistyy niin, kun asiakas ei saa kaikkee, mitä haluaa. Tulee sitä köydenvetoo,

V: Niinpä.

SJ: aikamoisii jännitteitä joidenki asiakkaitten kans. Et sillä taval tämmöset just, et olis siihen, olis aikaa semmost työtä.

V: Jännitteet.

SJ: Nii. Laadullisesti paremmaks.

Sosiaalityöntekijät käyttävät kotikäyntien tarpeesta puhuessaan kuitenkin myös räikeitäkin kontrolloivia perusteluja:

SB: Ehkä kotikäynti vois olla aika hyvä, koska ei oo sellast kuvaa, missä ne asuu.
Ja minkälainen kämppäki on, onks se ihan kauhistus.

SJ: [Kotikäynneillä] näkis sen toimintaympäristön,

V: Mm.

SJ: mikä sitte on semmost. Ku joskus tulee mieleen, kui hirvittävä huusholli jollain ehkä on, ku täs käy [nauraa] joku asiakas.

V: [nauraa] Nii.

SJ: Et se ois aika valaisevaaki mennä kattomaan sinne kotiin.

Näissä esimerkeissä sosiaalityöntekijät suhtautuvat kotikäynteihin tiedonsaannin näkökulmasta. Ajatus siitä, että sosiaalityöntekijän on arvokasta saada asiakkaan kertoman lisäksi tämän tilanteesta tietoa havainnoimalla asiakkaan kotia, sijoittuu jo sinänsä asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän jatkumon kontrollia painottavaan päähän. Lisäksi sosiaalityöntekijä voi vain kontrollin näkökulmasta arvioida asiakkaan kodin myönteiseksi tai kielteiseksi. Itsemääräämisoikeutta vahvasti korostava sosiaalityöntekijän näkökulmasta vain asiakas voi arvioida kotiaan myönteiseksi tai kielteiseksi.

6.2 Inhimillinen kohtaaminen

6.2.1 Byrokraattisuus inhimillisen kohtaamisen haasteena

Sosiaalityöntekijät H ja E puhuvat aineistossa sosiaalityöhön kuuluvasta sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisestä inhimillisestä vuorovaikutuksesta. Molemmat näkevät eettisesti kestävän sosiaalityön haasteena byrokraattisen työn.

SH: [Ihannesosiaalityöntekijän tekemä sosiaalityö ei olisi] ainakaan semmosta byrokraattista, ettei mennä sen byrokraatian taakse,

V: Joo.

SH: vaikka se on aika helppoo. Tai sit sellanen, mistä mä en tykkää yhtään ja mitä oon kyllä opiskellukkin. Että vedotaan aina johonkin, että koska meillä on nyt tällaiset säännökset, ja

V: Mm.

SH: koska on tämmöinen näin, ni mejän täytyy nyt näin ja näin tehdä. Se monesti ärsyttää asiakasta, vallankin, jos on kiihtynyt asiakas.

V: Joo.

SH: Ettei.

V: Eli tällä tavalla ei perusteltais.

SH: Nii, nii. Vaikka tietysti, onhan meillä linjaukset ja kaikki,

V: Mm.

SH: mutta silti asiakas monesti aattelee, että se on työntekijä, joka tekee päätöksen.

V: Joo.

SH: Mm, et se ei osaa aatella, taikka siis mm. Mutta ei ainakaan mene niiden taakse, että sit sillä tavalla ikään ku ei ite olis kykenevä sitte mitään muuta.
V: Miten voi olla menemättä niiden taakse? Miten se tehdään?
SH: Sillai, ettei ainakaan sano ääneen,
V: Nii ihan vaan.
SH: että meillä on tällaiset määräykset ja näin on säädetty.
V: Joo.
SH: Joskushan sitä on pakko käyttää, jos on oikein jankkaava asiakas, ja vaikka kuukausia ollu jo, samaa asiaa jankataan.

Sosiaalityöntekijä H vastustaa katkelmassa pykälien taakse menemistä. Tulkintani mukaan sosiaalityöntekijä tarkoittaa pykälien taakse menemisellä esimerkiksi lain toimeentulotuesta (1997/1412) 7c pykälää. Sen mukaan täydentävän toimeentulotuen laskelmassa voidaan ottaa toimeentulotuen saajan menoina huomioon henkilön erityisistä olosuhteista johtuvat menot. Erityisenä olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita. Lain kyseinen pykälä antaa sosiaalityöntekijälle virkamiehenä vallan harkita kunkin asiakkaan kohdalla yksilöllisesti, mihin erityisistä olosuhteista johtuviin henkilön menoihin hän myöntää täydentävää toimeentulotukea. Jos sosiaalityöntekijä menee pykälien taakse, hän kuitenkin kieltäytyy harkitsemasta tilannetta itsenäisesti ja sen sijaan vetoaa esimerkiksi kunnassa laadittuihin oikeudellisesta näkökulmasta ei-sitoviin ohjeistuksiin toimeentulotuen myöntämisestä. Niissä saatetaan todeta esimerkiksi, että lapsen ratsastusharrastukseen ei koskaan myönnetä toimeentulotukea. Sosiaalityöntekijä, joka ei mene pykälien taakse, kohtaa asiakkaan sen sijaan aidosti ja inhimillisesti. Hän saattaa myöntää tai olla myöntämättä täydentävää toimeentulotukea lapsen ratsastusharrastukseen. Joka tapauksessa hän seisoo päätöksensä takana ja esittää ratkaisun asiakkaalle omissa nimissään ulkopuoliseen näennäiseen pakkoon vetoamatta.

Sosiaalityöntekijä E:llä on sosiaalityöntekijä H:n kanssa samankaltaisia ajatuksia työn byrokraattisuudesta:

SE: Kaikki se, mitä työtä tekee nuorten kanssa, ettei se oo semmosta virkamiesmäistä
V: Joo.
SE: työtä. Mä inhoon semmosta.
V: Joo.
SE: Mä haluan tehdä työtä jotenki sillai sydämellä, ja jollain tavalla, ja omalla persoonallani,
V: Joo.
SE: eri tavalla. Mä en tavallaan pykälien taakse halua verhoutua, vaan
V: Mm.
SE: tärkeintä on ihmisen kanssa tehtävä työ. Niin mä ajattelen.
(...)

SE: Sydämellä tekeminen tarkoittaa sitä, että tavallaan ihan oikeesti eläytyy siihen. Mä haluan eläytyä siihen ainaki itte, siihen asiakkaan tilanteeseen.
V: Joo.
SE: Kuvittelen, et miten tapahtuisi, jos
V: Joo.
SE: minä olisin tässä tilanteessa tai.
V: Joo, eli se eläytyminen.
SE: Nii.
V: Joo.
SE: Mut en mä tiedä sit, onks se oikeenlaista sosiaalityötä.

Sosiaalityöntekijä E kuvaa eettisesti kestäväksi työksi sosiaalityöntekijän sydämellään ja omalla persoonallaan tekemän sosiaalityön. Eettinen sosiaalityöntekijä ei verhoudu pykälien taakse vaan tekee työtä aidosti ihmisen kanssa. Hän eläytyy asiakkaan tilanteeseen kuvitellen, millaista olisi olla asiakkaana tilanteessa.

6.2.2 Kohtaaminen tärkeintä

Sosiaalityöntekijät J, I ja C sanoivat haastatteluissa suoraan, että kohtaaminen on tärkeä tai jopa tärkein piirre eettisesti kestävässä sosiaalityössä:

V: Millä tavalla sä haluaisit vaikka kehittää sosiaalityötä?
SJ: No kyl mä varmaan sen asiakkaan kohtaamisen
V: Mm.
SJ: pitäisin kaikkein olennaisimpana.
V: Mm.
SJ: Eli sen, et miten se ihminen, totta kai seki on tärkeet, et se saa oikeenlaist apua.
V: Mm.
SJ: Et on tärkeet, et voidaan käyttää harkintaa, et ei liian tiukast sitä yritä niihin normeihin.
V: Mm.
SJ: Mut et varmaanki sit just se ihmisen kohtaaminen, eri asiois, ku tänne tulee. Se varmaan. Mää näkisin omas työssäni sen kehittämisen kohteena.

SI: Mä oon esimerkiks kiinnittäny huomiota, nyt ku on tässäki talos ollu paljon uusii lastensuojelutyöntekijöitä,
V: Mm.
SI: ni heil on hirvee semmonen lähettämisen tarve. Et tolle psykiatri, ja lapsi perheneuvolan psykologille tutkimuksiin,
V: Mm.
SI: pannaan tolle rahaa, et se pääsee jääkiekkoharrastukseen tai jotain, vaikei kuuluiskaan maksaa semmosia. Et aina johonki, ja tarjotaan. Tämmösen kriti-soidun nykyaikasen rahalla hoitamisen periaate. Sen sijaan, että tärkeintä on se kohtaaminen. Niihin pitäs satsata,
V: Mm.

SI: ja niihin tarvitaan sitä aikaresurssia. Että pitäs lastensuojelunki useemmin tavata, enempi aikaa, eri kokoonpanossa, kenties kotona, toimistossa, eri yhte-yksissä.

V: Mm.

SI: Et koska, jos jossakin tapahtuu muutosta, ni kyl se ensiks tapahtuu aina pääs-sä.

V: No voiksä vaikka muodostaa [hyvistä työntekijöistä] jonkun ihanne sosiaali-työ-

SC: Nii.

V: yhdistelmän? Voiksä sitte kertoo miten tämä ihannesosiaalityöntekijä ois teh-ny [sun työtä viimeaikojen asiakkaiden kanssa]? Ihan vaan vaikka yks piirre, ei sen tarvii olla mikään täydellinen vastaus.

SC: Nii joo. No se kai ylipäättään olis että se -. Asiakkaiden tilanteet monesti on tosi vaikeita ja hanka-

V: Mm.

SC: raskaita. Ettei se työntekijä pahenna sitä olotilaa.

V: Mm.

SC: Se ois tavote. Semmonen ystävällinen ja lämmin ja empaattinen kohtaami-nen.

V: Joo.

SC: Että.

V: Kohtaaminen tulee ekana mieleen?

SC: Joo, kyllä. Kunnollinen kohtaaminen, että kunnolla kuuntelee ja keskittyy, on kiinnostunut siitä asiakkaan asiasta.

Sosiaalityöntekijä J kuvaa katkelmassa, että kohtaaminen on oikeanlaisen avun antamista tärkeämpi osa sosiaalityötä. Hän haluaa kehittää omassa työssään juuri asiakkaan kohtaamista. Sosiaalityöntekijä I määrittelee kohtaamisen olevan tärkeintä myös lastensuojelutyössä. Se on vielä tärkeämpää kuin palveluiden tai etuuksien tarjoaminen. Asiakkaan muuttuminen edellyttää muutosta tämän ajattelussa, ja sille kohtaaminen on edellytys. Sosiaalityöntekijä C vastaa esikuvakysymykseen, että ihannesosiaalityöntekijä kohtaisi asiakkaat kunnolla. Hän ei pahentaisi asiakkaiden oloa käytöksel-lään, kohtaisi heidät ystävällisesti, lämpimästi ja empaattisesti, kuuntelisi asiakkaita, keskittyisi ja olisi kiinnostunut asiakkaan asiasta.

6.3 Ihmisarvon menettämättömyys

6.3.1 Teoista riippumaton ihmisarvo

Kolme sosiaalityöntekijää puhuu aineistossa asiakkaiden ehdottomasta kunnioittamisesta. Sosiaali-työntekijät kunnioittavat asiakkaita riippumatta siitä, mitä nämä ovat tehneet. Kaksi sosiaalityöntekijää mainitsee esimerkkinä sen, että he kunnioittavat asiakkaita vaikka nämä olisivat tehneet rikok-sia:

V: Mikä ohjaa sua työssä? Tää on tosi vaikee kysymys, mut nyt lähestytään loppua [naurahtaa].
SC: Mm joo. No kyllä mua o-, joo, mua ohjaa se, että kaikilla asiakkaila, joita mä tapaan, oli ne uusia tai vanhoja asiakkaita, että niillä on ihmisarvo.
V: Mm.
SC: Oli ne nyt sitte tehny mitä tahansa, vaikkapa vankilasta vapautunu, niin ei mun tarvii miettiä sitä, miksi ne on siellä ollu.
V: Mm.
SC: Eikä tavallaan sillä tavalla heitä arvottaa. Nyt jos joku ois vaikka tehny murhan,
V: Mm.
SC: okei, on semmosiaki asiakkaita. Mut ei se vaikuta asiakastyöhön, koska ei se oo se asia mitä. Meil on oikeuslaitos sitä varten.

V: Mua kiinnostais se, että onko sun mielestä sosiaalityöntekijän ammatilliset ja henkilökohtaiset arvot aina sama asia?
SE: Ei oo kyllä, mut tavallaan kyl ne sieltä kristinuskon pohjalta varmaan lähti sillai, että tavallaan yritän tehdä niinkun hyvää lähimmäiselle ja muuta
V: Joo.
SE: tämmöstä. Mutta ei ne kyl, mulla ei me pahasti ristiin ne arvot.
V: jaa
SE: Että ehkä se on sitä,
V: Mm.
SE: koska on siellä kyllä jotain mikä menee vähän ristiinkin tietysti, mutta ei niin paljon.
V: Mm.
SE: Että varmasti se, että mä pidän, tuo-, tai en tuomitse, mutta just se vankilasia on esimerkiks semmonen, että mä en hyväksy rikoksia.
V: Joo.
SE: Mut silti mä haluun auttaa niitä ihmisiä, jotka niitä rikoksia on tehny, ja haluan tukea heitä heidän elämänpolullaan
V: Mm.
SE: siitä lähtökohdasta käsin, mikä heillä on.
V: Tää on just sitä sun sosiaalityön etiikkaa?
SE: Nii.
V: Mm.
SE: Et jotenki nii. Ja sitte se, että vaik mä en hyväksy sitä, että asiakas jättää vuokrat maksamatta, mut tavallaan mä voin ymmärtää sen,
V: Mm.
SE: et miks hän on sen tehny.
V: Mm.
SE: Ja silti, me ei välttämättä lähetä maksamaan niitä, mutta tavallaan yritetään valmentaa sitä ihmistä eteenpäin sillä omalla uralla kuitenkin. Et se on se juttu.

Sosiaalityöntekijä C erottelee katkelmassa sosiaalityön ja oikeusjärjestelmän tehtävät yhteiskunnassa. Koska oikeuslaitoksen tehtävä on Suomessa rangaista rikoksista, sosiaalityöntekijä kokee, että hänen tehtävänsä ei ole huomioida asiaa toistamiseen. Vaikka asiakas olisi tehnyt murhan, se ei

vaikuta sosiaalityöntekijä C:n tekemään asiakastyöhön. Sosiaalityöntekijä E mainitsee ihmisarvon menettämättömyyden puhuessaan sosiaalityöntekijän ammatillisten ja henkilökohtaisten arvojen suhteesta. Myös hän antaa rikollisuuden esimerkkinä tekijästä, joka voisi saattaa asiakkaan arvostuksen kyseenalaiseksi. Sosiaalityöntekijä kertoo, ettei hyväksy rikoksia, mutta hän haluaa auttaa myös rikoksen tehneitä ihmisiä. Asiakasta autetaan tämän omalla polulla kaikesta huolimatta. Asiakkaan oma, sosiaalityön antaman avun kannalta ehkä epäsuotuisaksikin määrittävä toiminta voi vaikuttaa sosiaalityön muotoon, mutta se ei vaikuta asiakkaan asemaan sosiaalityön asiakkaana. Oikeutta asiakkuuteen ei voi menettää missään tilanteessa.

Kolmas sosiaalityöntekijä puhuu teoista riippumattomasta kunnioittamisesta yleisesti:

- V: Millä tavalla toisin sä työskentelisit, jotta sä voisit sanoo, että sosiaalityö ois vielä eettisesti kestävämpää? Mitä sulle tulee siitä mieleen?
- SG: En mä tiedä, työskentelisinkö mä, tää perustyö, olisko se. Kyl mä yritän työskennellä jo nyt,
- V: Mm,
- SG: tää mun työskentelytapani on kuitenkin semmonen, että mä nään sen asiakkaan, arvostan jokaista asiakasta ja
- V: Mm.
- SG: ja kunnioitan heitä ihmisinä, olivatpa he sitte mitä tahansa tehny.

Sosiaalityöntekijä C:n tapaan sosiaalityöntekijä G puhuu ihmisarvon menettämättömyydestä vastatessaan yleiseen etiikkakysymykseen. Sosiaalityöntekijä G kuvaa, että asiakas on aina asiakas ja ihmisenä arvokas. Oleminen ja ihmisyydet ovat olennaisia asioita ja asiakkaan tekemiset eivät vaikuta kunnioitukseen. Kaikki kolme sosiaalityöntekijää kuvaavat tässä yhteydessä eettistä sosiaalityötä oman työnsä jo toteutuvina piirteinä.

6.3.2 Sosiaalityön turvaverkon aukottomuuden tavoite

Sosiaalityöntekijä A puhui haastattelussa hankalista ja vastentahtoisista asiakkaista:

- SA: Mun mielestä on työntekijän velvollisuus työskennellä sitä kohti,
- V: Joo nyt sä viittasit-
- SA: et
- V: Mm.
- SA: nii, et jos on hankala asiakas, ni ei se, helposti voidaan kuitata sillee, et se on hankala asiakas. Ei sen kans kannata työskennellä.
- V: Mm.
- SA: Ni mun mielestä, jos esimerkiks tääl [kunnas] miettii, ni esimerkiks työkkäri voi sulkee ovensa ja terveyskeskus voi sulkee ovensa, ja
- V: Mm.
- SA: et ei auta.
- V: Mm.

SA: Mut et tavallaan sit, no se on myös ikävä fakta, mut toisaalt sosiaalityön velvollisuus on just kuitenkin näihin, aikuissosiaalityön velvollisuus näihin hankalimpiin ja haastavimpiin asiakkaisiin koittaa luoda se yhteys.

V: Niinpä.

SA: Tietysti kaikkia ei pysty pelastamaan

V: Mm.

SA: ja se on asiakkaan valinta sekin. Mut ei pidä luovuttaa liian helposti. Et vaikka jos asiakas ei tuu paikalle,

V: Joo.

SA: ni kyl mä aina soitan, tai jos en soita, laitan uuden ajan menemään.

V: Mm.

SA: Et tavallaan ei silleen, et no se ei oo nyt tullu kaks kertaa, et ei, et antaa olla.

(...)

SA: Täs kohtaa mä en puhu velvollisuudesta semmosena

V: Joo.

SA: pakotteena.

V: joo

SA: Et mä nään, et se on mejän rooli, luoda yhteys niihin asiakkaisiin.

Sosiaalityöntekijä A korostaa sosiaalityön erityistä roolia ammatillisena toimintana verrattuna esimerkiksi työ- ja elinkeinotoimiston tai terveyskeskuksen palveluihin. Hän ajattelee, että edellä mainitut voivat joissakin tilanteissa sulkea ovensa hankalan asiakkaan edessä, mutta sosiaalityö ei voi koskaan tehdä näin. Sosiaalityön tehtävä paikantuu nimenomaan työskentelyyn hankalimpien ja haastavimpien asiakkaiden kanssa. Sosiaalityöntekijällä on velvollisuus pyrkiä luomaan näihin asiakkaisiin yhteys eikä hän voi luovuttaa liian helposti esimerkiksi vain siksi, että asiakas ei toistuvasti saavu tapaamiseen.

Sosiaalityöntekijä D pohtii sitä, että kaikkia voi aina auttaa jotenkin.

V: Koeksä, ku sä palaat näihin tämmösin, juuri syrjäytymisvaarassa olevat ja siten ne, jotka on keski-iässä joutunut, sä puhut näistä kierteisistä, niin onks sulla semmonen, siis en tarkota pahalla, mut semmonen toivoton ajatus, että ylipäänsä sosiaalityölle? Vai onks sulla jotain, että jos ois jotenkin, onks sulla jotain ajatusta, et jos esteistä sille vaikka nyt kiire tai jotain muita, ni

SD: Mm.

V: jos kaikki ois mahdollista, ni miten heitä vois auttaa? Tai ymmärräksä mitä mä kysyn?

SD: No kyllä pienillä tavoilla voi aina auttaa.

V: Niin voi.

(...)

SD: [Syrjäytyneimpien] auttaminen on hyvin pienin keinoin, pientä. Se on hyvin konkreettista ja pientä ja siinä ei ryhdytäkään ikään kun mihinkään suureen ja valtavaan. Ei ajatella että viiskytyvuotiaasta puliukosta tehdään suht edustuskelponen työnhakija työmarkkinoille ja koulutetaan hänet vaikka lähihoitajaksi tosta suit sait.

V: Joo.

SD: Että ne on hyvin semmosia pieniä, et enemmän ne liittyy ihmisen, et saadaan asunto, siisti asunto, tai saadaan vuokran maksu hoidettua, tai saadaan tuota vaikka

V: Joo.

SD: Ihan tällasii. Nää on siis vaan heittoja ja tilanne vaihtelee. Yhteydet omaisiin rakennettua tai

V: Mm.

SD: saadaan jotain puuttuvia etuuksia haettua.

Sosiaalityöntekijä D jatkaa katkelmassa sosiaalityöntekijä A:n ajatusta siitä, että sosiaalityössä oikeutta asiakkuuteen ei voi menettää. Hän on ennen katkelman alun kysymystä puhunut haastattelussa keski-ikäisistä pitkäaikaisasiakkaista, joilla on päihde- ja mielenterveysongelmia. Sosiaalityöntekijä on kertonut ajoittaisesta turhautumisestaan siihen, että asiakkaat eivät toimi hänen kehotustensa mukaisesti, ja että hän työskentelee asiakkaiden kanssa samojen ongelmien parissa vuodesta toiseen. Kun sosiaalityöntekijä kuitenkin ajattelee asiaa katkelmassa tarkemmin, hän saa kiinni siitä ajatuksesta, että sosiaalityössä kaikkia asiakkaita voidaan aina auttaa jotenkin, olivat he asiakkaina millaisia tahansa tai oli heidän ennusteensa kuinka huono tahansa. Sosiaalityöntekijä kuvaa, että kaikkien syrjäytyneimpiä autetaan pienillä keinoilla. Kaikkien kohdalla tavoite ei ole esimerkiksi työnhaku tai uudelleenkouluutus, vaan syrjäytyneimpien kanssa sosiaalityö voi liittyä asunnon hankintaan tai yhteyksien rakentamiseen omaisiin.

Myös sosiaalityöntekijä E korostaa, että kaikilla asiakkailla on aina mahdollisuuksia.

V: Mitkä asiat sä näet sosiaalityön hyväksi piirteiks, tärkeiks piirteiks, eettisiks piirteiks?

SE: No vielä enemmän antasin sitä asennetta tavallaan, että. (.) Ensinnäki se, että aina kannattaa yrittää. Tavallaan, et jotenki jos sen pystys joka ainooseen tapaamiseen tuomaan, sen että aina kannattaa yrittää.

V: Mm.

SE: Että varmasti löytyy jotaki, mikä on mielekästä itselle. Ja elämässä on aina, se on aina arvokas asia, ja sitä pitää vaalia. Tavallaan mä toisin sitä semmosta valmentajan rooliani siihen enemmän. Jos pystyis tekemään sen niin, että jokaisen kohdalla muistais tavallaan sen, että kaikilla on aina mahdollisuuksia.

V: Eli uskoa asiakkaalle, että asiakkaan kannattaa yrittää?

SE: Nii eli asiakkaan nimenomaan kannattaa yrittää ja luottaa itseensä. Että varmasti löytyy jotakin asiakkaalle

V: Joo.

SE: semmosta, mikä on hänelle mielekästä.

Sosiaalityöntekijä E vastaa katkelmassa yleiseen etiikkakysymykseen kertomalla, että eettisesti kestävässä sosiaalityössä sosiaalityöntekijä pystyy tuomaan jokaisessa asiakastapaamisessa esille sen ajatuksen, että asiakkaan kannattaa aina yrittää. Kaikki asiakkaat voivat löytää jotakin, mikä on

heille mielekästä elämässä. Elämä on aina arvokas asia ja sitä pitää vaalia. Sosiaalityöntekijä haluaa muistaa tämän viisauden itse työntekijänä ja lisäksi tuoda ajatusta esiin jokaisessa asiakassuhteessa.

6.4 Sosiaalityön ammattitaitoisuus

6.4.1 Sosiaalityön menetelmät

Sosiaalityöntekijä A pohti haastattelussa sitä, että ihannesosiaalityöntekijä saisi tiettyyn haastavaan asiakkaaseen vielä paremman yhteyden kuin mitä hän itse saa:

SA: [Yksi asiakas] on hirveen tämmönen kylmä tai tavallaan

V: Mm.

SA: sen olonen. Ja sit hänel on just asiat jäänyt hoitamatta,

V: Mm.

SA: ja hänt ei pätäkääkään kiinnosta niit hoitaa. Et ei hänt nyt kiinnosta varata aikaa esimerkiks psykologille,

V: Joo.

SA: et hän nyt haluais jutella tai muuta.

V: Mm, mm.

SA: Ni mä mietin, et jos ois ihannetyöntekijä, ni olis keinoja saada häneen puhekontakti. Tietysti en mäkkään,

V: Mm.

SA: kyl mä uskon, et mäkin sen saavutan.

V: Mm.

SA: Mut et tavallaan viä enemmän just niitä, jotain avaavia kysymyksiä tai jotain

V: Mm.

SA: kokemuksia vastaavasta tilanteesta.

V: Niinpä.

(...)

SA: Me nyt sit vaan täyteltiin hakemuksia, mitä piti täyttää

V: Joo.

SA: ja mitä piti palauttaa. Mut et olis viel voinu jotenki.

Sosiaalityöntekijä kuvaa katkelmassa tunnettaan siitä, että haastavan asiakkaan kohdalla sosiaalityön olisi pitänyt olla toisenlaista. Asiakkaan kanssa ei pitäisi vain täytellä välttämättömiä hakemuksia vaan häneen pitäisi saada puhekontakti. Sosiaalityöntekijä luottaa saavuttavansa puhekontaktin ennen pitkää, mutta hän toivoo tuekseen työssä kokemusta vastaavista tilanteista tai taitoa kysyä asiakkaalta juuri oikeita, avaavia kysymyksiä.

Moni sosiaalityöntekijä kertoi haastattelussa, että haluaisi ensinnäkin keskustella asiakkaiden kanssa enemmän, ja toiseksi käyttää enemmän sosiaalityön työvälineitä ja työmenetelmiä keskusteluja edistääkseen. Jos sosiaalityöntekijöillä olisi asiakastyössään käytettävissään enemmän aikaa, he muun muassa kävisivät asiakkaiden kanssa pohdiskelevia keskusteluja ja haastaisivat asiakkaita

ajattelutyöhön omasta tilanteestaan (SI), tukisivat asiakasta hahmottamaan tilannettaan kokonaisvaltaisemmin, ohjaisivat asiakkaita enemmän oikeuksiensa huomaamiseen ja toteuttamiseen ja kävisivät asiakkaiden ongelmia käsitellessään asiakkaiden kanssa läpi näiden elämäntilanteita myös aikaisempien vuosien ajalta (SG) sekä pohtisivat asiakkaiden kanssa esimerkiksi päihdeongelmaan ajautumisen syitä (SB). Sosiaalityöntekijät myös valmistautuisivat asiakastilanteisiin useammin etsimällä sopivista työmenetelmistä ja palveluista tietoa Internetistä (SA) sekä laatisivat asiakkaiden kanssa yhdessä konkreettisia suunnitelmia rahankäytöstä, ohjaisivat asiakkaita vuorokausirytmien säilyttämisessä ja elämänhallinnassa ja tekisivät näiden kanssa elämänjanoja (SB)¹.

Sosiaalityöntekijä I spekuloi haastattelussa oma-aloitteisesti, mitä siitä seuraisi, jos sosiaalityöntekijän työtä valvottaisiin videokameran välityksellä:

- SI: Jos tääl olis joka asiakastilanteessa videonauhuri tuol nurkassa,
V: Mm.
SI: ni kylhän tää työ olis ihan toisenlaista. Tulis tehtyä paljon laadukkaampaa työtä varmasti. Mut silloin ei kyl jaksais montaa asiakasta päivässä ottaa.
V: Siis minkä takia videonauhuri? Sen takia että siis-?
SI: Niin. Kuvitellaan, että se ois aina. Että kaikki, tai niistä arvottais jotkut tämänöseen työnohjaustilanteeseen.
V: Aaa.
SI: Et mitä sä nyt mussutat tossa? No ethän sä ees kato tota päin tai kaikkee muuta. Että
V: Joo.
SI: luuletsä, et toi uskoo, et sä kuuntelet sitä?
V: Mm.
SI: [naurahtaa]
V: [naurahtaa]
SI: Elikkä jos oikeen paneutuis tähän näin,
V: Nii.
SI: ni kyllähän täs välil saa jälkeenpäin ajatella, että mitenköhän tässä nyt on taas.
V: No totta kai aina.
SI: Nii. Mut että sil tavalla, et se ois kaikki mietittyä. Koska kyl kaikki suurin piirtein voi olla mietittyä.
V: Mm.
SI: Et jotain ideaa viedä eteenpäin, ja tietysti kertoo se asiakkaalle täs, mitä on ja voi ja.
V: Mm avoimesti.
SI: Nii, nii.

Sosiaalityöntekijä I sanoo, että sosiaalityöstä tulisi laadukkaampaa, jos asiakastapaamisia videoitaisiin ja joko kaikkia nauhoja tai joitakin niistä tarkasteltaisiin työnohjauksessa. Työnohjaustilantees-

¹ Elämänjana tarkoittaa sosiaalityössä käytettävää konkreettista työvälinettä. Elämänjanatyöskentelyssä asiakas hahmot-

sa voitaisiin puuttua esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen katsekontaktiin ja sosiaalityöntekijän muuhun elekieleen vastaanotolla. Sosiaalityöntekijä I ajattelee, että kaikki sosiaalityöntekijän työ voi olla mietittyä, jolloin sosiaalityöntekijä voi viedä vastaanotolla aina eteenpäin jotakin perusteltua ja pohdittua ideaa.

6.4.2 Enemmän yhteistyötä

Moni sosiaalityöntekijä puhui haastatteluissa siitä, että heidän mielestään sosiaalityössä pitäisi voida pohtia asiakastilanteita ja työtä enemmän yhdessä muiden kanssa. Sosiaalityöntekijä E toivoi sosiaalityöntekijöille lisää mahdollisuuksia keskustella ryhmässä:

SE: [Jos resurssien määrä ei rajoittaisi aikuissosiaalityön tekemistä] tulis lisää ainaki tavallaan meidän ryhmän yhteistä

V: Joo.

SE: aikaa. Että meil olis ryhmänä mahdollisuus sosiaalityöntekijöillä vaihtaa enemmän ajatuksia.

(...)

V: Miksi se ois hyvä?

SE: No mä ajattelin, että paremmin tiedettä, missä mennään kenenki kohdalla. Että kuitenkin ku se aika on semmonen, että [viikottainen] aikuissosiaalityön tiimi kestää semmosen kolmisen tuntia,

V: Joo.

SE: niin siinä ei ehditä kaikkee käydä läpi koskaan. Ja sitte niitä tulee pitkin viikkoo niitä asioita,

V: Mm.

SE: mitä tekis mieli kysyä. Tietysti niitä aina ku vedetään toisiamme hihasta ja käydään kysymässä

V: Mm.

SE: ja sillai. Mutta sit ku olis se koko porukka kasassa useemmin.

Sosiaalityöntekijä E:n mielestä sosiaalityöntekijöiden keskinäinen keskustelu on tärkeää, jotta tiedetään missä kunkin asiakkaan kohdalla mennään. Lisäksi sosiaalityöntekijät kaipaavat hänen mukaansa lisää mahdollisuuksia kysyä toisiltaan tietoja ja neuvoja.

Sosiaalityöntekijät A ja E peräänkuuluttavat aikuissosiaalityöhön myös lisää parityöskentelyn mahdollisuuksia. Parityöskentelyn avulla sosiaalityöntekijä oppii toisella tavalla kuin yksin työskennellessään. Parityöskentelyssä voi asiakastilanteessakin reflektoida, mitä toinen työntekijä ajattelee asioista. Asiakaskin voi hyötyä reflektoinnin kuulemisesta. Toisaalta luottamuksellinen suhde asiakkaaseen voi olla helpompi rakentaa yksin kuin pareittain. (SA.) Parityöskentelyssä sosiaalityöntekijä pääsee myös peilaamaan omaa työtapaansa (SE).

Sosiaalityöntekijä D ei toivonut haastattelussa niinkään sosiaalityöntekijöiden tiimin sisäistä vaan kuntien ja jopa valtioiden rajat ylittävää, mutta sosiaalityön alan sisällä pysyvää konsultointimahdollisuutta:

SD: Minusta tuntuu, että mä haluaisin saada konsulttiapua tietenkin, siis kun annetaan vertaistukea, niin tämmöstä vertaisvertailua samankokosista kunnista.

(...)

SD: Että vois tavata tämmösten kuntien vastaavia työntekijöitä.

V: Sosiaalityöntekijöitä?

SD: Sosiaalityöntekijöitä, et miten heidän kunnassaan on asiat järjestetty. Ja sitte toinen on tietenkin, että vertailis johonkin noihin, ei itään, mut länsimaihin, sanotaan Ruotsi,

V: Nii.

SD: Norja, Tanska, vaikka johonki tämmöseen pohjoismaiseen systeemiin niin.

V: Mm.

SD: Niin et miten teidän kunnassanne on vaikka asunnottomien asiat ratkaistu.

V: Mm.

SD: Et tämmösiin näihin, ettei sit mennä sit taas hirveen kauas, koska sit taas kulttuuri ja tavat on.

(...)

SD: Et ehkä sitten ei niinkään jotain guraa, et mennään istumaan johonkin luennoille, jossa joku [guru]

V: [naurahtaa]

SD: sitten kertoo, et mitä pitäisi olla. Vaan ihan sellasta konkreettista,

V: Oisko se-.

SD: miten on järjestetty.

V: Oisko sen aihe just esimerkiks asunnottomuus, vai tuleeks sulle mieleen tästä jotain muuta? Et mihin sää erityisesti?

SD: No asuntoasia tietysti, ku se on noussu niin konkreettiseksi. Ja toki myös ihan nää työkäytännöt. Ja just tämä toimeentulotuki, ja se tämä aikuissosiaalityön käsite. Et miten se ymmärretään eri kunnissa ja miten siihen on resurssoitu. Ja

V: Mm.

SD: tämä etuuskäsittely

V: Joo.

SD: ja kaikki vastaava.

(...)

SD: Mutta että jos olis semmosta, et joku sanos, et nyt pomo tulis sanomaan, et ens kuukausi, että te voitte nyt vaikka menette johonki reissuun, ja sitten kierätte vaikka kymmenen kuntaa tässä

V: Nii.

SD: Otatte vähän samankokosia, ja varaatte niihin ajan, ja käynte niitten sosiaalityötoimistossa ja käynte sitten keskustelun. Ja vaikka sitten kerrotte ja mitä sieltä tuli hyvää ja mikä oli

V: Niin.

SD: semmosta,

V: Niinpä.

SD: mikä [kuntaan] pitäisi siirtää. Et olis joku tän tapanen mahdollinen,

V: Mm.

SD: ni se minusta ois. Ja varmaan onkin. Et sitte tulee ittelle taas semmonen olo, et kyllä sitä luennoilla on istunu.

Sosiaalityöntekijä D näkee konsultoinnin mielekkäänä tapana yrittää ratkaista joitakin työn ongelmakohtia. Hän haluaisi saada samankokoisista kunnista ja toisista Pohjoismaista vertailutietoa muun muassa siitä, miten asunnottomien asioita on ratkaistu kunnassa, miten aikuissosiaalityön käsite ymmärretään, miten aikuissosiaalityö on resursoitu ja miten etuuskäsittely on järjestetty. Sosiaalityöntekijä ehdottaa, että sosiaalityöntekijät voisivat vieraillla kunnissa ja konsultoida toisia sosiaalityöntekijöitä. He voisivat välittää omassa kunnassaan päättäjille tietoa siitä, millaiset järjestelyt toisissa kunnissa koetaan hyvinä ja millaiset huonoina ja mitä käytäntöjä omaan kuntaan voisi kenties siirtää. Sosiaalityöntekijä D pitäisi tällaista konsultointimahdollisuutta parempana kuin ”gurujen” pitämien luentojen kuuntelemista. Sosiaalityöntekijän mukaan guru kuvaa, miten sosiaalityötä pitäisi tehdä, mutta sosiaalityöntekijöiden välinen konsultointi kuntarajojen yli antaisi konkreettista tietoa olennaisista asioista.

6.4.3 Sosiaalityön ylittävä ammattitaito

Moni sosiaalityöntekijä vahvasti haastatteluissa sen konsultointikysymykseen sisältyneen oletuksen, että sosiaalityön tekemiseksi pelkkä kattavakaan sosiaalityön tieto ei riitä. Osa sosiaalityöntekijöistä kehuu oman kuntansa hallintorajatkin ylittäviä konsultointimahdollisuuksia.

Sosiaalityöntekijä B pohti konsultointikysymykseen vastatessaan sitä, mitä kaikkea sosiaalityöntekijän rooliin oikeastaan kuuluu tietää:

SB: Kaikki tälläset ulosotto, velkaneuvonta.

V: Mm eli ihan käytännöllistä asiaa.

SB: Nii sellasia, et mitä asiakkaat kysyy käytännön asioita,

V: Nii.

SB: niihin liittyen.

V: Okei.

SB: Siit ei oo ehkä tietoo. Et se pitäis hankkia ja ehkä vois. En mä tiä, voisko siin tehdä enemmän yhteistyötä.

V: Eli asiakkaiden odotukset tavallaan?

SB: Nii.

V: No miten suhteessa etiikkaan, onko eettisesti kestävän sosiaalityön määritelmä se, että nää kaikki, mistä sää sanoit, että vois olla lisää tietoa, ni ois lisää tietoa? Onko se, tulisko sosiaalityö eettisemmäks sun mielestä sillon?

SB: Mm. [nauraa]

(...)

SB: Niin kai se vähän on, et mitä odotetaan sosiaalityöltä.

V: Mm.

SB: Siis et mitä se sosiaalityö on.

V: No mitä se on?
 SB: Nii. Mut mä mietin just sitä, et siin tulee varmaan se, että sosiaalityöltä odotetaan palveluihin ohjaamista.
 V: Mm.
 SB: Eli sun täytyy tietää hirveesti
 V: Mm.
 SB: asioita. Ni jotenki varmaan sen kokee rajottavan, ku ei tiedä, ja sit joutuu lähteen hakemaan tietoo.
 V: Mut onko sun käsitys siitä, mitä sosiaalityö on,
 SB: Mm.
 V: ni onko se sama, ku mitä sosiaalityöltä odotetaan?
 SB: Mm, varmaan semmonen, et sitä sosiaalityötä voi tehdä niin monella tapaa.
 V: Nii.
 SB: Et se siinä on just, et kyl mä nään sen kaiken sosiaalityöntekijän kuitenkin tehtävänä,
 V: Joo.
 SB: mut et mihin sit painottaa sen,
 V: Okei.
 SB: ni se vaikuttaa.
 V: Niinpä.
 SB: Et kyl mun mielest se, sosiaalityöntekijän kuitenkin pitäis ohjata, mut ehkä se et hänelt vaaditaan, sitä et sun pitää tietää se, tietoa mitä se kyseinen taho
 V: Nii.
 SB: antaa.

Sosiaalityöntekijä pohtii, miten vastata asiakkaiden periaatteessa sosiaalityön ulkopuolisiin käytännön asioihin, kuten ulosottoon ja velkaneuvontaan, liittyviin kysymyksiin. Hän ei aina itse tiedä kysymyksiin vastauksia ja hän pohtii, pitäisikö hänen hankkia tietoa aiheista tai tehdä tilanteissa enemmän yhteistyötä muiden tahojen kanssa. Sosiaalityöntekijä miettii, että sosiaalityön eettisyys riippuu siitä, mitä sosiaalityöltä odotetaan. Sosiaalityötä voi tehdä monella tavalla. Myös sosiaalityöhön liittymättömiin kysymyksiin vastaaminen ja asiakkaan ohjaaminen tarvittaessa muiden palvelujen piiriin kuuluvat sosiaalityöhön. Eri sosiaalityöntekijät kuitenkin painottavat työssä eri asioita. Sosiaalityöntekijä B:n itsensä mielestä sosiaalityöntekijän pitää ohjata asiakas aina tarvittaessa niiden palvelujen piiriin, joissa hänelle vastataan kyseisiin kysymyksiin ja autetaan sosiaalityön ulkopuolisissa ongelmissa. Hänen mielestään on kuitenkin ongelmallista, että käytännössä usein jo ohjaamistilanteessa sosiaalityöntekijällä pitäisi olla käytettävissään ne tiedot, joita kyseinen taho antaa.

Myös sosiaalityöntekijä I pohtii sosiaalityöntekijän tietämisen rajoja. Hän päätyy toisenlaiseen lopputulokseen:

V: Jos sul ois, jos sä aattelet ihan laajasti eri alojen asiantuntijoita tai eri ihmisiä yhteiskunnassa, mitä vaan, jos sul olis mahdollisuus eri asiakkaiden kohdalla

- konsultoida, ni oisko sulla tarvetta sellaseen? Jos aattelet ihan vapaasti et sul olis aikaa ja mahdollisuus,
- SI: Mm.
- V: ni onks semmosia jotain asioita, joista sä haluisit enemmän tietoo tai konsultointiapua?
- SI: (...) En mä tiedä. Jos mä kuvailen jollekin asiantuntijalle jonkun asiakkaan tilanteen, ni sehän on mun kuvaus eikä sen asiakkaan tilanne. Että
- V: Mm.
- SI: joskus vois kuvitella, että ois siin hyvä olla sitte kyl täs. Mul on tällästä tässä näin, että ku mä oon, sanotaan nyt näin, että mä olen tässä nyt yrittäny sua houkutella ottamaan uudestaan yhteyttä johonkin psykiatrian poliklinikalle,
- V: Mm.
- SI: että pääsisit sinne. Että menisit vaikkapa tonne hakemaan sen lähetteen terveyskeskuslääkäriltä, mitä siin vaaditaan.
- V: Mm.
- SI: Niin kyllähän se ois hieno, jos vois sanoo, että jos asiakkaalle sopii, että ens kerralla tässä olis sitte tämmönen terveyskeskuslääkäri ihan kertomassa,
- V: Mm.
- SI: mitä hän tekee siellä.
- (...)
- V: Nyt mä
- SI: Mm.
- V: vast oivalsin, mitä sä tarkoitat. Eli sä, ku mää kysyn, että mitä tietoa sulle, ni sää käännät sen koko ajan siihen, että sille asiakkaalle.
- SI: Nii.
- (...)
- SI: Toi oli erittäin terävä hyvä huomio.
- V: [naurahtaa]
- SI: Et tää näin, että mä aattelen näin. Mut näin mä oikeesti aattelen, en mä halua tänne kerätä niinku jostain ihmisestä jotakin,
- V: Mm.
- SI: ja sitte jostaki muualta jotain tietoo, jonka mä sitte niinku hänelle.
- V: Mm.
- SI: Et ku mitä virkaa sillä on,
- V: Mm.
- SI: että minä tiedän, et miten sun kannattais tehdä? Ku sä et kumminkaan tee niin.

Katkelma kuvastaa suurempaa linjaa sosiaalityöntekijä I:n haastattelun kulussa. Sosiaalityöntekijä vastusti konsultointikysymystä ja puhui aiheesta haastattelussa pitkään. Sosiaalityöntekijä ei halua kerätä itselleen tietoa asiakkaista eikä sosiaalityön ulkopuolisista aiheista, jotka nousevat käsiteltäviksi asiakkaan kanssa. Hän on kuitenkin kiinnostunut tarjoamaan asiakkaalle mahdollisuuden selvittää asioita muiden tahojen kanssa sosiaalityön tukemana. Katkelman esimerkissä sosiaalityöntekijä toivoo, että sosiaalityön vastaanotolle voisi joissakin tilanteissa kutsua asiakkaan luvalla terveyskeskuslääkärin kertomaan asiakkaalle psykiatrisesta hoidosta ja hoitoon pääsemisen mahdollisuuksista ja käytännöistä. Kyse on vahvasti tuetusta palveluohjaamisesta, saattaen vaihtamisesta. Sosiaalityön asiakassuhde jatkuu mahdollisen uuden asiakaskontaktin syntymisen jälkeen. Sosiaali-

työntekijän ajatukset tiedon kohdistamisesta sosiaalityöntekijän sijaan suoraan asiakkaalle eivät liity vain palveluohjaamiseen. Jos asiakkaan kokonaistilanteen ongelmallisuutta leimaa esimerkiksi lasten elatusvelvollisuuteen liittyvä epätietoisuus, voisi sosiaalityöntekijä muuhun alaan liittyvän tiedon keräämisen ja asiakkaalle välittämisen sijaan korostaa tukeaan siinä, että asiakas saa selvitettyä vastaukset kysymyksiinsä oikean tahon asiantuntijoilta.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tutkimuskysymys oli, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat eettisesti kestäväälle sosiaalityölle. Tutkimusaineistoni analyysi tuotti tutkimustuloksiksi neljä erilaista eettisesti kestäväälle sosiaalityölle annettua merkitystä. Merkitykset olivat asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja sosiaalityön kontrollitehtävän välinen oikeanlainen suhde, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen aito inhimillinen kohtaaminen, ihmisarvon menettämättömyyden ajatus sosiaalityössä ja sosiaalityön ammattitaitoisuus.

Asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja sosiaalityön kontrollitehtävän välinen suhde liittyy läheisesti suomalaisessa ja kansainvälisessä sosiaalityön tieteellisessä keskustelussa keskeiseen kysymykseen tuen ja kontrollin suhteesta sosiaalityössä (esim. Juhila 2006; Jokinen 2008). Tuen ja kontrollin suhde käsitteellistyi omassa tutkimuksessani aineistolähtöisesti kuitenkin itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän väliseksi suhteeksi. Tutkimusaineistossani kumpikaan ristiriitaisista itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän periaatteista ei piirtynyt toista tärkeämmäksi. Kaikki sosiaalityöntekijät nostivat teeman haastatteluissa oma-aloitteisesti esiin, mutta eri työntekijät paikansivat itsensä selvästi erilaisiin kohtiin itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän välisellä jatkumolla. Kirjoittaessaan sosiaalityön liittämisen- ja kontrollisuhteesta, kumppanuussuhteesta ja huolenpitosuhteesta, Kirsi Juhila (2008, 18) korostaa sosiaalityön erilaisten näkökulmien rinnakkaisuutta. Kontrollitehtävää painottava asiakassuhteen muoto on Juhilan mukaan yhteiskuntapoliittisesti tällä hetkellä vahvoilla, mutta elementtejä kaikenlaisista suhteista tarvitaan. Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (2010, 10) kirjoittavat, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa usein kielteiseksi mielletty kontrolli voi olla myös kipeästi kaivattua tukevaa vallankäyttöä tilanteessa, joka ei ole hallinnassa. Valta, tuki ja kontrolli muodostavat sosiaalityössä keskenään vaikuttavan kokonaisuuden, johon liittyvä tietoisuus tai sen puutteellisuus määrittävät muutosprosessien suuntia.

Kohtaaminen piirtyi aineistossa sosiaalityön erityiseksi ominaisuudeksi ja edellytykseksi sosiaalityölle. Puhe aidosta kohtaamisesta sosiaalityön edellytyksenä sisältää sen oletuksen, että sosiaalityön sisältö on jokin muu kuin itse kohtaaminen. Kohtaaminen mahdollistaa muun sisällön tai ainakin sen, että muu sisältö voi olla eettisesti kestävä työtä. Sosiaalityöntekijät maalasivat haastatteluissa kuvaa sosiaalityöntekijöistä sosiaaliturvajärjestelmän kasvoina tai käsinä. Etäinen ja abstrakti sosiaaliturva muuttuu asiakkaille näkyväksi sosiaalityöntekijän muodossa. Pudotessaan yhteiskunnan turvaverkkoon, kuten asiakkuus joskus kuvainnollisesti määritellään, asiakas kohtaa sosiaalityöntekijän.

Ihmisarvon menettämättömyyden ajatus piirtyi aineistossa sosiaalityötä syvällisesti leimaavaksi ja siihen erottamattomasti kuuluvaksi eettiseksi piirteeksi. Sosiaalityöntekijät toivat ihmisarvon menettämättömyyden ajatuksen esiin puheessaan monissa yhteyksissä ja usein ensimmäisinä vastauksina laajoihin yleisiin kysymyksiin. He kuvasivat sosiaalityön lähtökohtaiseksi ajatukseksi ihmisarvon säilymisen asiakkaan teoista riippumatta. Edes vaikeuttamalla asiakassuhdetta asiakas ei menettä arvokkuuttaan tai yhtäläistä oikeuttaan sosiaalityön tukeen. Ihmisyys ei katoa tai himmene koskaan. Sosiaalityöntekijöiden ehdoton puhe ihmisarvon menettämättömyydestä ja riippumattomuudesta teoista herättää kysymyksen siitä, mitä sosiaalityöntekijät kokevat asiakkaan saavuttavan mahdollisilla myönteisillä teoilla. Jos mikään ei muuta arvokkuutta ihmisenä tai oikeutta apuun, mitä merkitystä on esimerkiksi rakentavalla käytöksellä tai ”asioiden hoitamisella kuntoon? Ehkä asiakas voi toimia sosiaalityössä myönteisesti vain aidosti itseään varten.

Sosiaalityöntekijät tekivät aineistossa ihmisarvoajattelun suhteen eroa sosiaalityön ja muiden ammattiryhmien välille. Sosiaalityö määrittyi haastatteluisissa ammatilliseksi toimijaksi, joka ottaa asiakkaat vastaan sellaisina kuin he ovat. Asiakkaita ei haluta sosiaalityössä edes luokitella haastaviksi tai helpoiksi. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Suvi Raitakari (2003, 165-166) ovat kirjoittaneet siitä, että sosiaalityön tulokset näyttävät joskus ulkopuolelta katsottuna vaatimattomilta vaikuttavuudessa tai tehokkuudessa mitattuna. Heidän mukaansa asiakkaiden välillä pitkään samanlaisina pysyvät vaikeat elämäntilanteet eivät todenna kritiikkiä esimerkiksi siitä, että sosiaalityö ei olisi pystynyt rakentamaan selkeitä vaikuttamisen välineitä tai kehittynyt siten todelliseksi professioksi. Kirjoittajien mukaan voidaan ajatella päinvastoin myös niin, että sosiaalityö osoittaa professiona todellisen vahvuutensa juuri silloin, kun se uskaltaa puolustaa olemassaolon oikeutustaan menestystarinoiden tuolla puolen ja korostaa välittämisen ja huolenpidon tehtävänsä sen itsensä tähden, tuotti toiminta näkyviä tuloksia tai ei. Kun mikään muu taho ei enää välitä ihmisestä, sosiaalityö pitää hänestä kiinni.

Sosiaalityöntekijät kuvasivat aineistossani eettisesti kestävä sosiaalityön olennaiseksi piirteeksi myös sosiaalityön ammattitaitoisuuden. He arvostivat ammattitaitoisessa sosiaalityössä menetelmäosaamista, sosiaalityöntekijöiden välistä yhteistyötä sekä sosiaalityön ammattitaidon erityisenä piirteenä sosiaalityön vaatimusta oman alan rajat ylittävästä ammattitaidosta. Ajatukset sosiaalityön ammattitaitoisuudesta eettisesti kestävä sosiaalityön piirteenä liittyvät keskusteluihin sosiaalityön professioasemasta. Professiokeskusteluissa sosiaalityöltä on väitetty puuttuvan sellaisia professioiden ominaisuuksia kuin jokapäiväiseen työhön sovellettava, tieteeseen nojautuva ja sen pohjalta kehittyvä ammatillinen tietoperusta sekä selkeät osoitettavissa olevat menetelmät (Mutka 1998, 38; Heinonen & Spearman 2001, 50). Tutkimuksessani sosiaalityöntekijät esittivät kunnianhimoisiakin

vaatimuksia sosiaalityön menetelmälliselle ja tiedolliselle ammattitaitoisuudelle ja liittivät kysymyksen ammattitaitoisuudesta sosiaalityön eettisyyteen.

Tutkimustulokseni yhtyvät osittain suomalaisen sosiaalialan eettisen ohjeiston kuvaaman eettisesti kestävästä sosiaalialan työn piirteisiin, mutta tulokset myös eroavat eettisen ohjeiston kannanotoista. Ihmisarvon menettämättömyyden ajatuksia on luettavissa eettisestä ohjeistosta ihmisarvon kunnioittamisen ja erilaisuuden tunnustamisen periaatteiden teksteistä. Sosiaalityön kontrollitehtävästä ja siitä seuraavista eettisistä haasteista puhutaan eettisen ohjeiston tekstiosissa, mutta itsemääräämisoikeuden ja kontrollitehtävän suhdetta ei varsinaisesti eritellä kahdeksan eettisen pääperiaatteen alla. Itsemääräämisoikeus sinänsä on yksi eettisistä periaatteista. Eettisen ohjeiston muita periaatteita ovat osallistumisoikeus, oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti, oikeus yksityisyyteen, negatiivisen syrjinnän estäminen, voimavarojen jakaminen tasapuolisesti ja epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustaminen (Talentia 2005, 8-9). Sosiaalityöntekijät puhuivat aineistossani paikoitellen asiakkaiden tasapuolisesta kohtelusta, mutta varsinaiseksi eettisesti kestävästä sosiaalityön piirteeksi se ei aineistossa noussut. Sosiaalityön eettisessä ohjeistossa ei hahmoteta sosiaalityön ammattitaitoisuutta tai menetelmällistä osaamista ja moniammatillisuuden toimivuutta sosiaalityön eettisenä piirteenä.

Tutkimustulokseni tuottivat suomalaisen sosiaalityön etiikasta uudenlaista tietoa. Tutkimus teki näkyväksi, millaista sosiaalityötä sosiaalityöntekijät pitävät eettisesti kestäväksi. Yhteiskunnassa monenlaiset voimat vaikuttavat sosiaalityön todellisuuteen ja monet tahot esittävät väitteitä siitä, millaista sosiaalityön pitäisi olla. Silloinkin kun sosiaalityöhön kohdistuu voimakasta ohjausta eri tahoilta, sosiaalityön ja sen eettisyyden muodon toteuttaa käytännössä yksittäinen sosiaalityöntekijä. Sillä, millaista työtä sosiaalityöntekijä haluaa tehdä, on suuri merkitys toteutuvalla sosiaalityöllä. Lisäksi kun etsitään tietoa vaikeiden sosiaalityön ja välillisesti hyvinvointipolitiikan eettisten ratkaisujen tueksi, sosiaalialan korkeasti koulutettujen käytännön asiantuntijoiden näkemykset sosiaalityön etiikasta ovat tärkeä tiedonlähde.

Sosiaalityön etiikkaa on tutkielmani julkaisuajankohtana keväällä 2011 tutkittu Suomessa edelleen vähän. Harvoissa tutkimuksissa on kuvattu sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä etiikasta ja silloin kun näin on tehty, etiikkaa ei ole tarkasteltu kokonaisuutena vaan on esimerkiksi arvioitu omaa työtä koetun eettisyyden näkökulmasta. Tutkielmani tuotti tietoa sosiaalityöntekijöiden kokemasta eettisesti kestävästä sosiaalityöstä pitkälti riippumattomana sosiaalityön ajankohtaisista realiteeteista. Sosiaalityön yhteisöllisen ammattietiikan kehittämisen kannalta avoin pohdinta sosiaalityön eettisyyden mahdollisuuksista on hyödyllistä.

Tutkimustulokseni nostivat esiin joitakin mahdollisuuksia jatkotutkimuksille. Haastattelemini sosiaalityöntekijän erilaiset kokemukset sosiaalityön kontrollitehtävän ja asiakkaan itsemääräämisoikeuden välisestä oikeanlaisesta suhteesta herättävät kysymyksen, mitä mieltä suomalaiset sosiaalityöntekijät yleensä ovat asiassa. Sosiaalityön ammattitaitoisuus eettisesti kestävä sosiaalityön piirteenä oli tutkimustuloksena ehkä yllättävin. Tutkimustulos johdattaa pohtimaan, miten ammattitaitoisuus ymmärretään sosiaalityössä ja miksi sosiaalityöntekijät eivät pidä ammattitaitoisuutta sosiaalityössä itsestäänselvyytenä. Eettisesti kestävä sosiaalityön ajatuksen tarkastelu sosiaalityöntekijöiden omasta työstä irrallisena osoittautui tutkimuksessani hedelmälliseksi lähestymistavaksi sosiaalityön eettiseen pohdintaan ja se lisäsi kiinnostusta tietää lisää sosiaalityöntekijöiden ja myös muiden sosiaalityöhön vaikuttavien tahojen etiikkaan liittyvistä kokemuksista kokonaisuutena.

Tutkielmani aineisto vastasi tutkimuskysymykseeni mielestäni hyvin, joskin hieman kriittisesti on suhtauduttava tutkijan ja sosiaalityöntekijöiden etiikan käsitteen määrittelyn mahdollisiin eroihin, jotka luvussa 5.4.1 esitelty haastattelukatkelma paljasti. Kuitenkin on ilmeistä, että tutkimustulokseni kuvaavat ainakin jollakin merkittäväällä tasolla aikuissosiaalityöntekijöiden kokemuksia eettisesti kestävästä sosiaalityöstä. Fenomenologia oli toimiva valinta sosiaalityöntekijöiden kokemuksia analysoivan tutkimuksen metodologiana.

LÄHTEET

Adams, Paul (2009) Ethics with Character: Virtues and the Ethical Social Worker. *Journal of Sociology & Social Welfare* XXXVI(3), 83-105.

Airaksinen, Timo & Mervi Friman (2008) *Asiantuntija-ammattien etiikka*. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.

Banks, Sarah (2006) *Ethics and values in social work*. New York: Palgrave macmillan.

Banks, Sarah (2008) Critical Commentary: Social Work Ethics. *Journal of Social Work* 38, 1238-1249.

Biestek, Felix (1967) Basic values in social work. Teoksessa *Values in social work*. A re-examination. *NASW*, 11-22.

Bisman, Cynthia (2004) Social Work Values: The Moral Core of the Profession. *British Journal of Social Work* 34, 109-123.

Blennberger, Erik (2005) *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Blomberg Helena, Johanna Kallio & Christian Kroll (2010) Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 75(6), 589-602.

Buila, Sarah (2010) The NASW Code of Ethics under Attack: A Manifestation of the Culture War Within the Profession of Social Work. *Journal of Social Work Values and Ethics* 7(2).

Clark, Chris (2006) Moral Character in Social Work. *British Journal of Social Work* 36, 75-89.

Donald T. Dickson (2009) When Law and Ethic Collide: Social Control in Child Protective Services. *Ethics and Social Welfare* 3(3). 264-283

Gallina, Nancy (2010) Conflict Between Professional Ethics and Practice Demands: Social Workers' Perceptions. *Journal of Social Work Values and Ethics* 7(2).

Gensler, Harry (2011) *Ethics. A Contemporary Introduction*. New York: Routledge. 2. painos.

Gert, B., C. Culver & K. Clouser (2006) *Bioethics: A Systematic Approach*. New York: Oxford University Press. 2. painos.

- Gilbert, Tony (2009) Ethics in Social Work: A Comparison of the International Statement of Principles in Social Work with the Code of Ethics for British Social Workers. *Journal of Social Work Values and Ethics* 6(2).
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gylling, Heta & Salla Lötjönen (2005) Etiikka, eettiset julistukset ja laki. Teoksessa Saarni, Samuli & Marit Henriksson (toim.) *Lääkärin etiikka*. Helsinki: Suomen lääkäriliitto, 32-36.
- Heinonen, Tuula & Len Spearman (2001) *Social work practice. Problem solving and beyond*. Toronto: Irwin.
- Holloway, Immy & Stephanie Wheeler (2002) *Qualitative Research in Nursing*. Oxford: Blackwell. 2. painos.
- Hämäläinen, Juha (2011) Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 47-65.
- Johns, Annette & Lisa Crockwell (2009) Reflection on the Use of the Code of Ethics in SW Practice: A Newfoundland and Labrador Perspective. *Journal of Social Work Values and Ethics* 6(2).
- Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 110-144.
- Jokinen, Arja & Kirsi Juhila (2008) Johdanto. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 7-13.
- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Suvi Raitakari (2003) Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola ja Marketta Rajavaara (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. SoPhi 76 Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Minerva Kustannus, 149-170.
- Judén-Tupakka, Soila (2007) Askelia fenomenologiseen analyysiin. Fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa. Teoksessa Eija Syrjäläinen, Ari Eronen & Veli-Matti Värri (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampere University Press, 62-90.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

- Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 48-60.
- Juhila, Kirsi & Suvi Raitakari (2010) Ethics in Professional Interaction: Justifying the Limits of Helping in a Supported Housing Unit. *Ethics and Social Welfare* 4(1), 57-71.
- Juujärvi, Soile, Liisa Myyry & Kaija Pessa (2007) Eettinen herkkyys ammatillisessa toiminnassa. Helsinki: Tammi.
- Kontkanen, Leila & Matti Makkonen (2008) Mitä tekisin nyt toisin? Jälkiviisautta johtamiseen. Helsinki: WSOYpro.
- Kotiranta, Tuija & Mikko Mäntysaari (2008) Johtopäätöksiä ja jatkokeskustelun aiheita. Teoksessa Petteri Niemi & Tuija Kotiranta (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Gaudeamus, 315-323.
- Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1437.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Laine, Timo (2007) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28-45.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Anneli Pohjola (2010) Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.
- Laitinen, Merja & Sanna Väyrynen (2011) Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus, 163-187.
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001. Suomen säädöskokoelma.

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005. Suomen säädöskokoelma.

Laki toimeentulotuesta 1412/1997. Suomen säädöskokoelma.

Lindqvist, Martti (2005) Etiikan merkitys lääkärin työssä. Teoksessa Samuli Saarni & Marit Henriksson (toim.) Lääkärin etiikka. Helsinki: Suomen lääkäriliitto, 19-22.

McBeath, Graham & Stephen Webb (2002) Virtue Ethics and Social Work: Being Lucky, Realistic, and not Doing ones Duty. *British Journal of Social Work* 32, 1015-1036.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylän yliopisto SoPhi 27.

Mäntylä, Jorma (2008) Journalistin eettiset ohjeet. Helsinki: Gaudeamus.

Pehkonen, Aini & Marja Väänänen-Fomin (toim.) (2011) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Pelkonen, Risto (2000) Lääkärin eettiset ohjeet. Teoksessa Koskenvuori, Kimmo (toim.) Lääkärintyö ja laki. Helsinki: Duodecim, 52-60.

Perttula, Juha (1995) Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.

Petrie, Stephanie (2009) Are the International and National Codes of Ethics for Social Work in the UK as Useful as a Chocolate Teapot? *Journal of Social Work Values and Ethics* 6(2).

Pietarinen, Juhani & Seppo Poutanen (2005) Etiikan teorioita. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 2. painos.

Reamer, Frederic & Steven Shardlow (2009) Ethical Codes of Practice in the US and UK: One Profession, Two standards. *Journal of Social Work Values and Ethics* 6(2).

Reid, Caroline, Kamper Floyd & Valerie Bryan (2010) Social Work, Morally Relevant Properties, and Paternalism: Why Social Workers Need to Know Moral Theory. *Journal of Social Work Values and Ethics* 7(2).

- Remes, Liisa (2006) Diskurssianalyysin perusteet. Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) 2006: Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp, 288-375.
- Rossiter, Amy, Isaac Priolletensky & Richard Walsh-Bowers (2000) A postmodern perspective on professional ethics. Teoksessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jan Fook ja Amy Rossiter: Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist perspectives. Lontoo: Routledge, 83-103.
- Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto.
- Räikkä, Juha (1995) Hyvä ammattilainen. Johdatus ammattietiikkaan. Helsinki: Painatuskeskus.
- Sinkkonen, Merja, Tarja Kauppila & Sanna Laulainen (2011) Hyvä, paha johtaja - Sosiaalityön eettinen johtaminen. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus, 93-114.
- Sober, Elliot (1995) Core Questions in Philosophy. New Jersey: Prentice Hall. 2. painos.
- Solomon, Robert & Kathleen Higgings (2010) The Big Questions. A Short Introduction to Philosophy. Belmont: Wadsworth Cengage Learning. 8. painos.
- Titchen, Angie & Dawn Hobson (2005) Phenomenology. Teoksessa Bridget Somekh & Cathy Lewin (toim.) Research methods in the social sciences. Lontoo: SAGE, 121-130.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Virtanen, Juha (2006) Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp, 151-214.
- Vuortama, Timo & Lauri Kerosuo (2004) Viestinnän lait ja säännöt. Karkkila: Kustannus-Mäkelä.
- Väisänen, Raija & Juha Hämäläinen (2008) Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A. 6:2008.
- Välimaa, Outi (2008) Kunnallisen aikuissosiaalityön rajat ja ammattietiikka pitkäaikaistyöttömien kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 175-195.

Ylinen, Satu (2008) Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 155.

Åstedt-Kurki, Päivi & Heli Nieminen (1997) Fenomenologisen tutkimuksen peruskysymykset hoitotieteessä. Teoksessa Marita Paunonen & Katri Vehviläinen-Julkunen (toim.) Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Juva: WSOY, 152-162.

Äärimaa, Markku (2005) Etiikka ja professio. Teoksessa Samuli Saarni & Marit Henriksson (toim.) Lääkärietiikka. Helsinki: Suomen lääkäriliitto, 12-14.

Verkkolähteet

Sosiaaliportti. www.sosiaaliportti.fi -> lastensuojelun käsikirja -> aikajanoja. Luettu 25.3.2011.

Talentia (2005) Arki, arvot, elämä, etiikka. www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf, luettu 29.1.2011.

Talentian verkkosivut www.talentia.fi → ammattietiikka → ammattieettinen lautakunta, luettu 29.1.2011.

LIITTEET

LIITE 1: Haastateltavien esimiehille lähetetty haastattelupyyntö

Hyvä [aikuissosiaalityöntekijöiden esimiehen titteli ja nimi]

Työstän pro gradu -tutkielmaa Tampereen yliopiston Sosiaalityön tutkimuksen laitoksella aiheesta sosiaalityön etiikka. Voisinko ystävällisesti tiedustella välityksellänne, onko sosiaalitoimistonne aikuissosiaalityöntekijöiden keskuudesta mahdollista löytää 1-3 haastateltavaa² tutkimukseeni?

Sosiaalityön etiikka on kansainvälisesti arvostettu ja Suomessa nouseva tutkimuksen alue. Koska sosiaalityössä eettistä harkintaa edellyttävät tilanteet ja myös eettiset ristiriidat ovat olennainen ja arkinen osa työtä, ammattietiikka on alallamme tärkeä tutkimuskohde. Tutkielmani tavoite on kuvata sitä, millaista eettisesti kestävä sosiaalityö on käytännössä sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan. Tutkielman teoreettinen viitekehys on hermeneuttinen fenomenologia.

Tutkielmaani haastateltavaksi sopivat sosiaalityöntekijät työskentelevät aikuissosiaalityössä toimeentulotukityön tehtävissä ja heillä on yhteensä vähintään kolmen vuoden kokemus³ toimeentulotukityöstä sosiaalitoimistossa (työkokemus saa koostua työsuhteista eri kunnissa). Tutkimukseen osallistuu yhteensä 10-14 haastateltavaa⁴.

Yksi haastattelu kestää noin 45 minuuttia ja se voidaan tehdä sosiaalitoimistonne tiloissa. Haastatteluun osallistuminen ei edellytä haastateltavalta valmistautumista etukäteen. Haastattelut nauhoitetaan ja haastatteluaineisto käsitellään luottamuksellisesti ja tutkittavien anonymiteettia suojaten. Haastattelukysymysten aiheena ovat sosiaalityöntekijän näkemykset ja arviot siitä, millä tavalla toisin sosiaalityöntekijä mahdollisesti työskentelisi, jos hänellä olisi työskennellessään erilaisten asiakkaiden kanssa käytettävissään enemmän muun muassa aikaa, resursseja, konsultointimahdollisuuksia tai muita eettisesti entistä kestävämmän työn mahdollisia edellytyksiä.

Tutkielmani ohjaaja on professori Kyösti Raunio (tavoitettavissa sähköpostitse kyosti.raunio@uta.fi tai puhelimitse keskiviikkoisin kello 11-12 numerosta 040-XXX XXXX). Tutkielmani tutkimussuunnitelma on hyväksytty pro gradu -seminaarissa 31.3.2010. Lähetän tutkimussuunnitelman mielelläni luettavaksi pyydettyä. Vastaan myös mielelläni lisäkysymyksiin sähköpostitse tai puhelimitse.

Ystävällisin terveisin,

Veera Viitanen
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos
040-XXX XXXX
veera.viitanen@uta.fi

² Kolmen ensimmäisen esimiehen viestissä kaksi tai kolme haastateltavaa.

³ Kolmen ensimmäisen esimiehen viestissä vähintään viiden vuoden kokemus.

⁴ Kolmen ensimmäisen sekä viimeisen esimiehen viestissä noin kymmenen haastateltavaa.

LIITE 2: Haastateltaville lähetetty haastattelupyyntö

Hei

Työstän pro gradu -tutkielmaa Tampereen yliopiston Sosiaalityön tutkimuksen laitoksella aiheesta sosiaalityön etiikka. Etsin tutkimustani varten yhteensä noin kymmentä aikuistyössä työskentelevää sosiaalityöntekijää haastateltavaksi noin kuudesta eri kunnasta.

[Maininta siitä, keneen esimieheen olen ollut yhteydessä tutkimukseen liittyen. Jos esimies on suositellut, että haastateltavaksi voi pyytää ko. sosiaalityöntekijää, maininta myös tästä.] Oletko kiinnostunut osallistumaan tutkimukseeni haastateltavana? / Olisiko teidän keskuudestanne mahdollista löytää 1-3 haastateltavaa tutkimukseeni?

Mahdollinen haastattelu kestää 45 minuuttia ja se voidaan tehdä sosiaalitoimistonne tiloissa. Haastatteluun osallistuminen ei edellytä sinulta valmistautumista etukäteen. Haastattelukysymysten aiheena ovat yksilölliset näkemyksesi siitä, millä tavalla toisin ehkä työskentelisit sosiaalityöntekijänä erilaisten asiakkaiden kanssa, jos sinulla olisi käytettävissäsi aikuissosiaalityössä enemmän muun muassa aikaa, resursseja, konsultointimahdollisuuksia tai muita eettisesti entistä kestävämmän työn mahdollisia edellytyksiä. Tutkimuksen kaikki haastatteluaineistot käsitellään luottamuksellisesti ja tutkittavien anonymiteettiä suojaten.

Haastatteluun osallistuminen edellyttää, että olet työskennellyt aikuissosiaalityön tehtävissä yhteensä vähintään kolmen / viiden vuoden ajan urasi aikana. Työkokemus voi koostua työsuhteista eri kunnissa.

Jos haluat tietää tutkimuksestani lisää, vastaan mielelläni kysymyksiin sähköpostitse tai puhelimitse.

terveisin,

Veera Viitanen
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos
040-XXX XXXX
veera.viitanen@uta.fi

LIITE 3: Tiivistelmä tutkimussuunnitelmasta

Tiivistelmä tutkimussuunnitelmasta Eettisesti kestävä sosiaalityö

Tutkielman tutkimuskohde on sosiaalityön etiikkaa, joka on kansainvälisesti arvostettu ja Suomessa nouseva sosiaalityön tutkimuksen alue. Tutkielma on empiirinen ammattiettiikkatutkimus ja sen teoreettinen viitekehys on hermeneuttinen fenomenologia eli tutkimustehtävänä on ymmärtää ja kuvata tutkittavien ihmisten kokemusta ja heidän kokemuksilleen antamia merkityksiä (esim. Granfelt 1998, 15).

Tutkimuskysymys ja aineiston keruu

Tutkielman tutkimuskysymys on, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat eettisesti kestäväälle sosiaalityölle. Tutkimuskysymyksen operationalisoimiseksi aiempien empiiristen sosiaalityön etiikkaa käsittelevien tutkimusten avulla on muodostettu oletuksia siitä, mitkä seikat vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin työskennellä kokemuksensa mukaan eettisesti vahvemmin tai heikommin. Oletusten mukaan sosiaalityöntekijällä käytettävissä olevat sosiaalityön taloudelliset resurssit, työaika, työpaikan sosiaaliset olosuhteet ja sosiaalityöntekijän persoona vaikuttavat sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiin työskennellä eettisesti kestävästi (mm. Rossiter ym. 2000; Ylinen 2008; Doyle ym. 2009; Adams 2009).

Tutkimusaineisto koostuu 10-14 toimeentulotukityössä työskentelevän sosiaalityöntekijän haastattelusta. Haastattelujen pääkysymykset käsittelevät sitä, olisiko sosiaalityöntekijä työskennellyt kymmenen viimeisen työpäivän aikana eri asiakkaidensa kanssa toisin, jos hänellä olisi ollut työssä käytettävissään enemmän taloudellisia resursseja, aikaa tai konsultointimahdollisuuksia ja jos, millä tavalla toisin sosiaalityöntekijä olisi työskennellyt. Lisäksi kysytään, olisiko joku sosiaalityöntekijän mahdollisista ammatillisista esikuvista sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan työskennellyt asiakkaiden kanssa toisin, ja jos, millä tavalla toisin. Edelleen pääkysymyksenä on, millä tavalla toisin sosiaalityöntekijä olisi voinut omasta mielestään työskennellä asiakkaiden kanssa eettisesti kestävämmän tai heikommin. Koska fenomenologisessa haastattelussa on keskeistä avoimuus tutkimuskohteelle ja kohteen teoreettinen ennalta määrittelemättömyys (Laine 2007, 37), haastattelukysymyksissä tehdään oletuksia vain eettisesti kestävä sosiaalityön tekemisen edellytyksistä, mutta ei itse tutkimuskohteesta eli sosiaalityöntekijän kokemuksen mukaisen eettisesti kestävä sosiaalityön sisällöstä. Fenomenologiselle haastattelulle tyypilliseen tapaan kysymykset ovat toiminnallisia ja konkreettisia ja ne houkuttelevat havainnollisen todellisuuden kuvailemiseen (emt., 38). Haastattelut tehdään kasvotusten ja ne nauhoitetaan haastateltavan luvalla. Kunkin haastattelun suunniteltu kesto 45 minuuttia. Haastateltavat työskentelevät noin kuudessa eri kunnassa.

Aineiston analyysi

Aineisto analysoidaan käyttämällä fenomenologista teoreettista askellusta, jota muun muassa Timo Laine (2007) ja Soile Judén-Tupakka (2007) ovat esitelleet teksteissään. Askelluksen tehtävä on minimoida tutkijan omien välittömien tulkintojen vaikutus tutkimuksen tuloksiin. Askelluksen eri työvaiheissa aineistoa muun muassa kirjoitetaan uudelleen epäsuoraksi tekstiksi mukaillen haastateltavien sanavalintoja ja myöhemmin tutkijan omalla kielellä. Aineistosta etsitään haastattelupuheessa esiin tulevia haastateltavien tutkimuskohteelle antamia merkityksiä ensin merkityksiä kooten, ja lopulta jäsentäen ja analysoiden merkityskokonaisuuksien välisiä suhteita. (Laine 2007, 40-44.)

Tutkimusetiikka

Tutkimuseettisiä kysymyksiä, johon tutkielmassa paneudutaan erityisesti, ovat tutkittavien ja puheena olevien asiakkaiden anonyymiteetin säilyminen sekä haastateltavia kunnioittava kohtelu haastattelutilanteessa ja tutkimusraporttia kirjoittaessa, kun etiikka voi olla aiheena ammatillisesti arka.

Tiivistelmässä käytetyt lähteet

Adams, Paul (2009) Ethics with Character: Virtues and the Ethical Social Worker. *Journal of Sociology & Social Welfare* XXXVI(3), 83-105.

Doyle, Otiima, Shari Miller & Fatima Mirza (2009) Ethical Decision-Making in Social Work: Exploring Personal and Professional Values. *Journal of Social Work Values and Ethics* 6(1).
www.socialworker.com/jswve/content/view/full/113/67/ Viitattu 24.3.2010.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 702.

Judén-Tupakka Soila (2007) Askelia fenomenologiseen analyysiin. Teoksessa Syrjäläinen, Eija, Ari Eronen & Veli-Matti Värrä (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampere University Press, 62-90.

Laine, Timo (2007) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus, 28-45.

Rossiter, Amy, Isaac Prilleltensky & Richard Walsh-Bowers (2000) A postmodern perspective on professional ethics. Teoksessa Fawcett, Barbara, Brid Featherstone, Jan Fook & Amy Rossiter (toim.) *Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives*. Lontoo: Routledge, 83-103.

Ylinen, Satu (2008) Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopion yliopiston julkaisuja E. *Yhteiskuntatieteet* 155.